

MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII ȘI CERCETĂRII
INSTITUTUL DE ISTORIE

REVISTA
—
DE
—
ISTORIE
A MOLDOVEI

Nr. **1** (113)
ianuarie-martie
2018

Chișinău, 2018

FONDATOR: Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei.
Revista de Istorie a Moldovei apare din 1990.

REDACTIA:

Gheorghe COJOCARU, dr. hab. conf. univ. (*redactor-șef*)
Nicolae ENCIU, dr. hab. conf. univ. (*redactor-șef-adjunct*)
Constantin UNGUREANU, dr. conf. univ. (*secretar responsabil*)

Redactor: Ion NEGREI
Tehnoredactare: Editura LEXON-PRIM

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Nicolae CHICUȘ, dr. conf. univ.
Gheorghe CLIVETI, dr. prof. univ. (România)
Ovidiu CRISTEA, dr. prof. univ. (România)
Demir DRAGNEV, dr. hab. prof. univ., membru coresp. al AȘM
Academician Andrei EȘANU, dr. hab. prof. univ.
Ion ȘIȘCANU, dr. hab. prof. univ.
Gheorghe NEGRU, dr. conf. univ.
Stella GHERVAS, dr. prof. univ. (Franța)
Victor IȘCENKO, dr. conf. univ. (Rusia)
Paolo MALANIMA, dr. prof. univ. (Italia)
Academician Ioan-Aurel POP, dr. prof. univ. (România)
Igor ȘAROV, dr. conf. univ.
Anatol ȚĂRANU, dr. conf. univ.
Ion VARTA, dr. conf. univ.

- Autorii poartă responsabilitatea pentru conținutul articolelor publicate.
- Opiniile autorilor nu reflectă neapărat opinia Colegiului de redacție.

SUMAR

CENTENARUL UNIRII BASARABIEI CU ROMÂNIA

Ioan Aurel POP, DOUĂ DINTRE ȚĂRILE ȚĂRII LA CENTENAR: TRANSILVANIA ȘI BASARABIA	5
Victor SPINEI, REFLECȚII PRIVIND ANTECEDENTELE ȘI ÎMPLINIRILE MARII UNIRI	9
Andrei EȘANU, STRUCTURI CENTRALE DE STAT ȘI ECLEZIASTICE ALE ȚĂRII MOLDOVEI ÎN ARIA DE INTERESE IMPERIALE RUSE (SEC. XVIII – MIJL. SEC. XIX)	26
Gheorghe CLIVETI, UNIREA ROMÂNILOR – FORȚA IDENTITĂȚII NAȚIONALE	35
Gheorghe NEGRU, MIȘCAREA NAȚIONALĂ DIN BASARABIA (1812-1905)	40
Ion GUCEAC, VIZIUNE ACTUALĂ ASUPRA LEGITIMITĂȚII ACTELOR ADOPTATE DE SFATUL ȚĂRII ȘI IMPORTANȚA ACESTORA	56
Gheorghe E. COJOCARU, O „SAMĂ” DE GÂNDURI LA CEAS ANIVERSAR (27 MARTIE 2018)	70
Nicolae ENCIU, George V. URSU, BASARABIA ÎN PREOCUPĂRILE ȘTIINȚIFICE ALE MARELUI GEOGRAF FRANCEZ EMMANUEL DE MARTONNE	78
Mihai ȚURCANU, ATITUDINEA S.U.A. FAȚĂ DE PROBLEMA BASARABIEI LA ULTIMA ETAPĂ A PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL ȘI ÎN TIMPUL CONFERINȚEI DE PACE DE LA PARIS (1917-1920) (PARTEA I)	97
Mariana BAGRIN, BESSARABIAN QUESTION IN THE HISTORIOGRAPHICAL DISCOURSE OF COMMUNIST ROMANIA	110

RECENZII

DE LA REGAT LA IMPERIU. ROMÂNII BASARABENI ȘI MARELE RĂZBOI	124
Toader NICOARĂ	
ZIARELE ROMÂNEȘTI DESPRE UNIREA BASARABIEI, BUCOVINEI ȘI TRANSILVANIEI	126
Ion NEGREI	

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ „CENTENARUL VOTĂRII UNIRII DE CĂTRE ZEMSTVA JUDEȚULUI BĂLȚI”, BĂLȚI, 2 MARTIE 2018	131
Eugen-Tudor SCLIFOS	
CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ „CENTENARUL VOTĂRII UNIRII DE CĂTRE ZEMSTVA JUDEȚULUI SOROCA”, SOROCA 13 MARTIE 2018	133
Eugen-Tudor SCLIFOS	
CONFERINȚA INTERNAȚIONALĂ „MAREA UNIRE A ROMÂNILOR (1918). ISTORIE ȘI ACTUALITATE”, IAȘI, 22-24 MARTIE 2018	135
Eugen-Tudor SCLIFOS	
SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ „CENTENARUL UNIRII BASARABIEI CU ROMÂNIA” CHIȘINĂU - 27 MARTIE 2018, IAȘI – 28 MARTIE 2018	138
Silvia CORLĂTEANU-GRANCIUC	

DOCUMENTAR

REZOLUȚIA SESIUNII ȘTIINȚIFICE A ACADEMIEI DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI ȘI A ACADEMIEI ROMÂNE, DESFĂȘURATĂ LA CHIȘINĂU, ÎN ZIUA DE 27 MARTIE 2018	143
---	-----

CONTENTS

CENTENARY OF THE UNION OF BESSARABIA WITH ROMANIA

Ioan Aurel POP, TWO OF THE COUNTRY'S COUNTRIES AT THE CENTENARY: TRANSYLVANIA AND BESSARABIA	5
Victor SPINEL, REFLECTIONS ON ANTECEDENTS AND ACCOMPLISHMENTS OF THE GREAT UNION	9
Andrei EȘANU, CENTRAL STATE AND CHURCH STRUCTURES OF MOLDAVIA IN THE AREA OF RUSSIAN IMPERIAL INTERESTS (18TH - 19TH CENTURIES)	26
Gheorghe CLIVETI, UNION OF ROMANIANS – THE FORCE OF NATIONAL IDENTITY	35
Gheorghe NEGRU, THE BESSARABIAN NATIONAL MOVEMENT (1812-1905)	40
Ion GUCEAC, CURRENT VISION ON THE LEGITIMACY OF ACTS ADOPTED BY THE COUNCIL OF THE COUNTRY AND THEIR IMPORTANCE	56
Gheorghe E. COJOCARU, A "COUPLE" OF THOUGHTS AT THE ANNIVERSARY CLOCK (MARCH 27, 2018)	70
Nicolae ENCIU, George V. URSU, BESSARABIA IN THE SCIENTIFIC CONCERNS OF THE GREAT FRENCH GEOGRAPHER EMMANUEL DE MARTONNE	78
Mihai ȚURCANU, US ATTITUDE TOWARDS THE PROBLEM OF BESSARABIA AT THE LAST STAGE OF THE FIRST WORLD WAR AND DURING THE PARIS PEACE CONFERENCE (1917-1920) (PART I)	97
Mariana BAGRIN, BESSARABIAN QUESTION IN THE HISTORIOGRAPHICAL DISCOURSE OF COMMUNIST ROMANIA	110

REVIEWS

FROM THE KINGDOM TO THE EMPIRE. ROMANIANS FROM BESSARABIA AND THE GREAT WAR	124
Toader NICOARĂ ROMANIAN NEWSPAPERS ABOUT THE UNION OF BESSARABIA, BUKOVINA AND TRANSYLVANIA	126
Ion NEGREI	

SCIENTIFIC LIFE

SCIENTIFIC CONFERENCE "THE CENTENARY OF THE VOTING FOR THE UNION BY BĂLȚI COUNTY ZEMSTVA", MARCH 2ND, 2018	131
Eugen-Tudor SCLIFOS SCIENTIFIC CONFERENCE "THE CENTENARY OF THE VOTING FOR THE UNION BY SOROCA COUNTY ZEMSTVA", SOROCA, MARCH 13TH, 2018	133
Eugen-Tudor SCLIFOS INTERNATIONAL CONFERENCE "THE GREAT UNION OF ROMANIANS (1918). HISTORY AND TOPICALITY", IAȘI, MARCH 22ND-24TH, 2018	135
Eugen-Tudor SCLIFOS THE SCIENTIFIC SESSION "THE CENTENARY OF THE UNION OF BESSARABIA WITH ROMANIA". CHISINAU - MARCH 27TH, 2018, IAȘI - MARCH 28TH, 2018	138
Silvia CORLĂTEANU-GRANCIUC	

DOCUMENTARY

RESOLUTION OF THE SCIENTIFIC SESSION OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF MOLDOVA AND OF THE ROMANIAN ACADEMY, HELD IN CHISINAU ON 27 MARCH 2018	143
--	-----

CENTENARUL UNIRII BASARABIEI CU ROMÂNIA

Ioan Aurel POP*

DOUĂ DINTRE ȚĂRILE ȚĂRII LA CENTENAR: TRANSILVANIA ȘI BASARABIA¹

Transylvania and Bessarabia are situated on the edges of the land inhabited by Romanians, the first towards the dynamic, Catholic and Protestant West, the second towards the meditative, Slavic and Orthodox East. Over the centuries, the Romanians in Transylvania and Bessarabia were under foreign rule, but preserved their language, belief, traditions and national consciousness. At the beginning of the 20th century, Transylvanian Romanians constituted only 53% of the population (in 1910), and Bessarabian Romanians formed half the population of Bessarabia. Although separated by borders, Romanian Countries, Wallachia, Moldavia and Transylvania kept permanent links and the inhabitants have not lost their hope in the national unity of the Romanian people.

Keywords: Transylvania, Bessarabia, Moldova, Wallachia, Carpathian Mountains, Dniester, Romanians, chroniclers.

Transilvania și Basarabia sunt pentru mine ca două surori, multă vreme înstrăinate de părinți, de casa lor firească și de frații lor.

Să notăm, mai întâi că amândouă aceste substantive proprii care denumesc cele două provincii sunt de gen feminin, ca Ana Meșterului Manole, cea sacrificată pentru ridicarea unei opere nemuritoare. Legenda Mănăstirii Argeșului este menită să ne amintească mereu că nimic trainic nu se poate obține fără sacrificii.

Apoi, să reținem, că și Transilvania (nu în sens restrâns medieval, ci în sens larg și modern, dobândit de la 1541 încolo) și Basarabia sunt situate spre marginile pământului locuit de români, prima spre Apusul dinamic, catolic și protestant, a doua spre Răsăritul meditativ, slav și ortodox.

Evul Mediu le-a fost, în ciuda stăpânirii străine din Transilvania, asemănător în ceea ce privește populația lor de bază, românească. Românii din ambele extre-

*Ioan Aurel Pop, academician, Președintele Academiei Române.

¹ Textul conferinței susținute la Chișinău, în 27 martie 2018, cu prilejul Centenarului Unirii Basarabiei cu România.

6 CENTENARUL UNIRII BASARABIEI CU ROMÂNIA

mități menționate au avut ca limbă a bisericii și a culturii scrise slavona, dar acești români au fost în proporție covârșitoare țărani plugari și crescători de animale. În fruntea acestor locuitori ai țărilor (=țărani) s-au aflat, deopotrivă spre est și spre vest, *juzi* sau *cnezi* și *duci* sau *voievozi*. Transilvania a fost înstrăinată aproape o mie de ani, iar Basarabia peste o sută de ani. Cam ceea ce au reușit autoritățile străine (ungare, săsești, secuiești și austriece) în Transilvania în privința de-naționalizării sau dezrădăcinării românilor, au reușit și cele tot străine (rusești) în Basarabia, ba chiar și mai mult.

Românii ardeleni au fost luați cu binișorul și au învățat treptat să-și făurească mijloace de precauție și de apărare, să se retransfeze în spatele tradițiilor lor, să se adăpostească în locuri mai ferite, să facă biserici de lemn în locul celor de piatră sau de zid, să zică precum stăpânii și să facă așa cum era bine pentru ei. Astfel, învățând să reziste, românii transilvăneni mai rămăseseră, conform recensământului (tendențios) din 1910, 53%. Ceea ce reușiseră stăpânii cei înverșunați dinspre Apus să le facă românilor transilvani în aproape o mie de ani au reușit stăpânii cei „blânzi” dinspre Răsărit să le facă românilor basarabeni într-o sută de ani, anume să-i reducă la jumătate. Firește, românii erau pe la 1900 mai mult de jumătate din întreaga populație, deopotrivă în Transilvania și Basarabia, dar stăpânii austro-ungari și, respectiv, ruși falsificau copios recensămintele, fiindcă toate erau la cheremul lor. Pentru comparație, se poate nota și că gradul de alfabetizare printre români era (cam pe la 1900) în Basarabia de circa 10%, iar în Transilvania de 41%.

Privind dinspre trecut, vedem, de fapt, că țările românești de la vest de Carpații Orientali și cele de la est de acești Carpați nu au fost despărțite niciodată de granițe, oricât de severe și de bine stabilite ar fi fost acestea. Pe la 1200, aflăm că într-o iluzorie episcopie papală, menită să funcționeze la curbura Carpaților, în zonele Vrancea, Bacău, Buzău și Țara Bârsei, acolo unde vechile țări românești încălecau munții, populația de bază era românească. În acea regiune moldo-transilvană se aflau rânduți mai mulți episcopi bizantini, de care ascultau „multe popoare numite românești” și care-i atrăgeau la credința lor și pe străini. La jumătatea secolului al XIV-lea, un cnez român înnobilit și un voievod român – Dragoș și Bogdan, ambii din Maramureșul îngenuncheat – trec munții și, cu ajutorul cnezilor și voievozilor români locali, „descalcă”, sunt acceptați de românii moldoveni și fac acolo țară nouă. Sub Dragoș, țara cea nouă s-a pregătit să existe, iar sub Bogdan, cum zice un cronicar, din căpitanie s-a lățit în stat (in regnum est dilalata). Această țară a Moldovei a fost întreagă secole la rând, până când dușmanii au început să rupă din ea mănoase și strategice pământuri. Cele mai dureroase astfel de frângeri au fost Bucovina (sau nucleul Țării de Sus), smulsă la 1775 de Habsburgi și Basarabia, desfăcută din trupul țării la 1812 de ruși. Dar, în ciuda eforturilor mari, Basarabia a rămas mereu o țară carpatică și dunăreană, cu privirea ațintită spre masa poporului nostru românesc, adică spre Apus. De altfel, în vreme ce primejdiile cu misiune dizolvantă au venit mereu dinspre vasterle stepe răsăritene, ajutoarele menite să coaguleze și să dea încredere au venit

dinspre Transilvania intracarpatică, rezervorul etnic românesc, piatra de temelie a naționalității noastre, singura regiune istorică medievală românească înconjurată numai de provincii (țări) românești. Salba de cetăți ridicate și/ori renovate de marii voievozi, de la Alexandru cel Bun până la Ștefan cel Mare și Sfânt pe Nistru și spre Nistru – Hotin, Orhei, Soroca, Tighina, Cetatea Albă – ne-a apărat de dușmanii și de jefuitorii veniți călare și pedestru, dar era menită să ne apere și de un model de civilizație și de cultură care nu era el nostru, nu ni se potrivea și nu ne stimula spre bine. Poporul român nu a fost situat mereu peste tot în acest vast teritoriu dintre Tisa și Nistru, dar a cunoscut un câmp de revărsare politică și etnică dinspre interiorul Carpaților. Cununa Carpaților a dat Basarabiei și Moldovei întregi nu numai voievozii descălecători, nu numai pe mitropolitul Gavriil (botezat Grigorie) Bănulescu-Bodoni (născut la Bistrița ardeleană), nu numai mari profesori la Universitatea din Iași, ci și mulți oameni de rând, mai ales păstori. Până târziu, Basarabia a fost mereu întărită și primenită cu elemente mocănești, care-și mânau oile lor „bârsane” departe, până la Nistru și chiar dincolo de acest mare râu identitar. Niciodată domnii noștri care au încheiat tratate cu Rusia – de la Gheorghe Ștefan până la Dimitrie Cantemir – nu au cedat nimic marelui vecin, Rusia, recunoscând dreptul Moldovei asupra întregii regiuni până la Nistru, inclusiv asupra cetăților de la Mare și Dunăre, Bugeacul și Tighina, Hotinul și tot ceea ce turcul uzurpase între timp. De aceea, Basarabia nu a fost smulsă în 1812 de la turci – cum s-a pretins uneori tendențios –, ci din trupul Moldovei, care, la rândul ei, nu a fost luată niciodată de turci cu sabia (cucerită), ci doar închinată prin tratate. Această „închinare” a fost înțeleasă de ambele părți drept protecție, apărare și conservare a Moldovei, și nu drept risipire.

Toată Moldova a păstrat în Evul Mediu pecetea românismului. Cronicarii Grigore Ureche și Miron Costin, alături de eruditul principe Dimitrie Cantemir – prevestitor al iluminismului nostru literar și istoriografic – au fost cei mai mari teoreticieni ai unității și latinității românilor. Ei ne-au învățat că cel mai general, mai curat și mai corect nume pentru poporul nostru este acela de român și românesc, în ciuda numelor regionale, frumoase și necesare și ele. Cantemir a scris „Hronicon a toată Țara Românească care apoi s-au despărțit în Moldova, Muntenescă și Ardealul”, aducând în memoria savantă colectivă o unitate ancestrală a Țării Românești, sălășluind mai întâi în suflete, înainte de a se concretiza pe hartă. De la cronicari și Cantemir au învățat cărturarii Școlii Ardelene lecția erudită a unității și latinității românești, pe care ei au ridicat-o la cel mai înalt grad de argumentare științifică. Unul dintre acești cărturari a fost marele polihistor Gheorghe Șincai, a cărui lucrare „Hronica românilor și a mai multor neamuri” (publicată în 1811), copiată la îndemnul lui Petru Maior, era achiziționată de călugărul maramureșean Gherman Vida și dusă la Iași. Aici, basarabeanul Mihail Kogălniceanu a fost instruit în adolescență tocmai de către acest călugăr, emul al Școlii Ardelene și devenit profesor în Moldova. Așa, învățând de la ardeleni, după cum ardelenii învățaseră de la Cantemir, Mihail Kogălniceanu a ajuns să-și

deschidă cursul de istoria românilor, în 1843, la Academia Mihăileană din Iași cu faimoasa sa definiție a patriei și a istoriei naționale: „Eu privesc ca patria mea toată acea întindere de loc unde se vorbește românește și ca istoria națională, istoria Moldaviei întregi, înainte de sfârșirea ei, a Valahiei și a fraților din Transilvania”.

De ce să mai căutăm azi, după aproape două secole, alte înțelesuri ale noțiunii de patrie și de istorie națională, din moment ce basarabeanul Mihail Kogălniceanu – unul dintre cei mai mari arhitecți ai României moderne – ni le-a arătat așa de clar, de luminos și de adevărat? Aceeași definiție a fost dată, cu alte cuvinte și în limbaj poetic și de către părintele Alexe Mateevici în 1917, când a scris „Limba noastră”. Limba noastră era și este patria noastră, iar patria noastră este limba română, după cum ne-a reamintit și Nichita Stănescu. Cuvântul acela de deschidere din 1843, de la Iași, a făcut epocă și printre românii ardeleni, care tocmai atunci (1842) își văzuseră limba iarăși exilată și disprețuită de străini, când se stabilise în dietă limba oficială a Transilvaniei, aceasta fiind maghiara.

Cuvântul lui Kogălniceanu a fost preluat apoi de un alt mare savant moldovean, numit Nicolae Iorga – probabil cel mai învățat dintre toți românii din toate timpurile. La începutul secolului al XX-lea, ca să-i însuflețească pe românii deznădăjduiți din Năsăud, Nicolae Iorga le spunea următoarele: „În timpurile cele vechi, românii nu făceau nicio deosebire în ceea ce privește ținuturile pe care le locuiau; pentru dâșii, tot pământul locuit de români se chema Țara Românească. Țara Românească erau și Muntenia, și Moldova, și Ardealul, și toate părțile care se întindeau până la Tisa chiar, toate locurile unde se găseau români. N-aveau câte un nume deosebit pentru deosebitele ținuturi pe care le locuiau și toate se pierdeau pentru dâșii în acest cuvânt mare, covârșitor și foarte frumos, de Țară Românească” (Nicolae Iorga, *Ceva despre Ardealul românesc*, București-Năsăud, 1907, p. 1). Și așa, cuvântul care zidește a trecut dinspre Ardeal spre Basarabia și spre toată Moldova și dinspre Basarabia spre Ardeal, ducând cu el speranța și convingerea că „numai credința în neamul nostru românesc ne poate mântui” (Din cuvântarea lui Simion Bărnuțiu, la 3/15 mai 1848, la Marea Adunare Națională de la Blaj).

Cinstim astăzi un secol de la Marea Unire a Basarabiei cu Țara însingurați politic, dar uniți în inima noastră română, cum ar fi spus alt moldovean, anume Vasile Alecsandri. În zadar vom căuta să aflăm – cum fac unii rătăciți – dacă unirea ne-au făcut-o marile puteri sau vecinii prea slabi sau norocul. Tot la acest personaj colectiv sublim vom ajunge, adică la poporul român, care, condus de o elită vrednică, instruită, puternică și credincioasă, a știut să ridice, aidoma altor neamuri, în secolele al XIX-lea și al XX-lea, edificiul său național. Noi, epigonii, nu am fost în stare să-l păstrăm întreg și neprofanat, dar dacă nu ne pierdem speranța și dacă transmitem măcar lecția de la 1918 mai departe, copiilor noștri și copiilor copiilor noștri, atunci nimic nu va fi pierdut. Să ducem mesajul unirii mai departe, ca să trăim mai departe, fiindcă „unirea face puterea”!

Victor Spinei*

REFLECȚII PRIVIND ANTECEDENTELE ȘI ÎMPLINIRILE MARIÍ UNIRI

Reflections on antecedents and accomplishments of the Great Union

In this study there is a retrospective of the historical evolution of the Romanian people, starting with the antique period of Burebista and Decebal, continuing with the medieval and modern era of the creation of the Romanian states and ending with the present situation of the Romanian nation in the year when it is fulfilled 100 years of the Great Union. During the long process of ethnogenesis of the Romanians, local communities formed in more or less extensive territorial units, but they were unable to create states in the Carpatho-Danubian space in its entirety. On the other hand, outside the Carpathian arch, in favourable circumstances, Wallachia and Moldavia were formed. Although separated from the Carpathian Mountains, the Romanians have maintained permanent connections, and Mihai Viteazul made a first attempt to restore the old Dacia. The achievement of the Union of Principalities of 1859 and the Great Union of 1918 was possible due to favourable geopolitical circumstances, but the Romanian people had a decisive role in the progress of the events, until had the luck to benefit from the military and diplomatic actions of the great actors on the world political scene. During the communist regime, prominent personalities from Transylvania, Bessarabia and Bucovina, who had a decisive role during the historical events of 1918, suffered and were repressed in the prisons in Romania or the USSR. The reunification of the majority of the Romanians on the left of the Lower Danube within the borders of a national state in 1918 was beneficial for the efficiency of intellectual and material resources, which led to an ascendant course of the evolution of the Romanian nation.

Keywords: Dacia, Wallachia, Moldavia, Transylvania, Bessarabia, Bucovina, the Union of Principalities, the Great Union, the Romanian people, the Carpathians, the Danube, the Dniester.

Geneza celor mai multe popoare de pe mapamond este învăluită în ceața densă a legendelor, astfel că generații întregi de istorici și etnologi s-au străduit să facă lumină în această fascinantă problemă de interes major. Numeroase aspecte nebuloase planează și în ceea ce privește originea și patria primitivă a românilor, dat fiind discreția și ambiguitatea mărturiilor istorice. Nu întâmplător este faptul că reputatul medievist francez Ferdinand Lot desemna obârșia poporului

român drept „o enigmă și un miracol istoric”. Desigur că în deceniile scurse de la punerea în circulație a sintagmei menționate – poate demonetizată astăzi prin exces de evocare, dar viabilă în esență – cercetarea surselor arheologice și istorice a înregistrat progrese indubitabile, chiar dacă interpretarea lor nu a fost întotdeauna în deplină consonanță cu rigorile profesionale.

Emitând această judecată, avem în vedere, între altele, preceptele oficializate privind continuitatea statală începând cu domnia lui Burebista și până în perioada contemporană pe întreg teritoriul României contemporane, promulgate persuasiv și cu ostentație de cele mai înalte oficine ideologice ale Partidului Comunist¹. Diletantismul acestei teze era atât de epatant, încât nici un specialist cu minimă probitate profesională nu și-a asumat-o. Investigațiile arheologice, juxtapuse textelor antice, au condus la concluzia că nici măcar în perioada stăpânirii lui Decebal regatul său nu mai avea întinderea din timpul lui Burebista, întrucât în regiunile de câmpie din sudul Moldovei și din estul Munteniei se stabiliseră sarmații roxolani, iar în vestul Crișanei și a Banatului iazigii, un alt trib din confederația tribală a sarmaților.

În anumite situații, nici *opus*-urile create în suflul libertății, dobândit după evenimentele din decembrie '89, nu au putut ocoli derapaje rizibile. Ne exemplificăm aserțiunea evocând fanteziile colportate în așa-numitul *Codex Rohonczy*, un pretins manuscris redactat într-o limbă vulgară – daco-romană –, în secolele XI-XII, care s-ar fi păstrat în arhivele Academiei de Științe a Ungariei (unde, evident, nimeni nu l-a semnalat sau l-a văzut vreodată), fiind publicat într-o ediție de lux la București, în anul 2002. În text se pretinde că de pe cursul Nistrului, la Marea Neagră și până la vest de Tisa ar fi ființat la cumpăna primelor milenii ale erei creștine un stat viguros al blakilor – *Dacia* –, pe deplin independent, cu o biserică autocefală de nivel mitropolitan, prevăzut cu o oaste capabilă să zdrobească toate triburile migratoare din proximitate, astfel că până și suveranul Imperiului Bizantin îi căuta smerit alianța. Bineînțeles, se sugera că între creațiile statale din antichitate și cele din zorii evului mediu exista o neîntreruptă continuitate. În acest caz, amatorismul este grevat pe o excrocherie flagrantă, căci s-a recurs la contrafaceri puerile.

De altfel, precum pretindea în urmă cu peste un secol și jumătate unul din corifeii medievalistici germane, Georg Waitz, citat de numeroși alți confrăți de breaslă, probabil că nici o altă știință nu are de suportat atât diletantism precum istoria (*Vielleicht keine Wissenschaft hat mehr vom Dilletantismus zu leiden als die Geschichte*)². Exteriorizarea lipsei de profesionalism se manifestă fie dintr-o crasă incapacitate intelectuală, fie din

* **Victor Spinei**, academician, vicepreședintele Academiei Române.

¹ M. Mușat, I. Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul roman unitar*, București, 1983; I. Ceaușescu, *Transilvania străvechi pământ românersc*, ed. a 2-a, București, 1988.

² E. Bernheim, *Lehrbuch der historischen Methode. Mit Nachweis der wichtigsten Quellen und Hilfsmittel zum Studium der Geschichte*, Leipzig, 1889, p. 100; D. Stegmüller, *Popularisierung in Friedrich Christoph Schlossert „Weltgeschichte für das deutsche Volk“*, în *Wissenspopularisierung. Konzepte der Wissensverbreitung im Wandel*, ed. C. Kretschmann, Berlin, 2003, p. 199; N. Reusch, *Populäre Geschichte im Kaiserreich*, Bielefeld, 2015, p. 278.

tendința deliberată de a impune concepte din rațiuni diverse. Specialistul autentic are datoria să atenționeze masa cititorilor că sentimentele patriotice nu se cuantifică în plăsmuiri subiective și în retorică grandilocventă.

În vremea îndelungatului proces de etnogeneză a românilor, comunitățile locale s-au constituit în unități teritoriale mai mult sau mai puțin întinse, așa-numitele „Romani populare” (*«Romaniae» populares*), după fericita expresie a lui Nicolae Iorga³, dar nu au fost în măsură să creeze state circumscrise spațiului carpato-dunărean în integralitatea sa. Realizarea unei unități politice daco-romane și străromânești nu a fost posibilă în primul rând din cauza derulării succesive a unui lung șir de migrații, mai importante fiind acelea ale sarmaților, goților, hunilor, gepizilor, slavilor, bulgarilor, avarilor, ungurilor, pecenegilor, uzilor, cumenilor și mongolilor, care au afectat toate regiunile de la nordul Dunării de Jos timp de circa un mileniu. Stabilirea ungurilor în Câmpia Pannonică și încorporarea durabilă a Transilvaniei în Regatul Arpadian și al celui Angevin au condus la dezagregarea formațiunilor statale locale, de factura celor conduse de Gelu, Glad și Menumorut.

În schimb, în afara arcului carpat, în circumstanțele politice configurate pe fondul decăderii ireversibile a Imperiului mongol în secolul al XIV-lea, s-au înfiripat organisme statale viguroase, beneficiind și de un consistent aport transilvănean. Faptul că nucleele lor incipiente s-au conturat la distanță relativ mare între ele – cel din Țara Românească în zona subcarpatică a teritoriului, iar cel din Moldova în nord-vestul regiunii –, dar și alte realități de ordin geografic și politic, le-a drenat spre o evoluție separată până la momentul incandescent, dar efemer, ce l-a avut în prim plan pe Mihai Viteazul. Chiar înainte de reliefașarea sa impetuoasă pe scena istoriei, s-au profilat oportunități care ar fi putut conduce la unirea voievodatelor de la sud și est de Carpați în vremea când în fruntea lor se aflau conducători întreprinzători, precum Mircea cel Bătrân și Ștefan cel Mare. Prin acțiuni militare energice, aceștia au fost în măsură să impună pe tronul statului vecin domni dispuși să se alinieze programului lor politic, fără însă a cuteza să le reunească domeniile sub propriul sceptru. Normele dreptului feudal urmau tradițiile ce preconizau respect imprescriptibil pentru sistemul ereditar al succesiunii la tron, o jurisdicție consfințită și de instanțele bisericești superioare.

Lipsa unității politice nu a fost de natură să producă sciziuni pregnante în masa românească de la nordul Dunării Inferioare, chiar în condițiile permanentelor bulversări produse de năvălirile străine și de războaiele pustiitoare angajate între imperiile din vecinătate. În câteva cazuri s-au înregistrat și confruntări militare între dinaștii celor două voievodate, mai cunoscute fiind cele dintre Ștefan cel Mare și adversarii săi munteni precum și cele dintre Matei Basarab și Vasile Lupu. În alte câteva situații, domnii Țării Românești au fost obligați să-și trimită oștile în expedițiile otomane din Moldova și Transilvania, practic luptând împotriva conașionalilor,

³ N. Iorga, *Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité*, II, *Histoire du Moyen-Age*, Paris, 1927, p. 9. Cf și Idem, *La «Roumanie» danubienne et les barbares au Vie siècle*, în *Revue belge de philologie et d'histoire*, III, 1924, 1, p. 36, 37, 39, 46.

aspecte asupra cărora istoricilor români nu le-a plăcut niciodată să stăruie. De altfel, conflictele războinice inter-românești au fost rare și au avut o anvergură limitată, incomparabilă celei înregistrate de angajările militare endemice în cazul cnezatelor rusești, statelor germane și italiene, ca și cele din cadrul înfruntărilor civile britanice. Niciodată între principatele românești nu au avut loc încleștări atât de crâncene și sângeroase precum cele dintre Veneția și Genova, dintre guelfi și ghibelini sau cele declanșate în Războiul celor Două Roze și în Războiul de 30 de ani, cu repercusiuni nocive pentru stabilitatea politică a statelor implicate în conflictele fratricide.

De la simpla atribuire cu sens arhaizant a numelui Daciei teritoriilor situate în interiorul și în afara arcului carpatic încă la nivelul evului mediu, s-a trecut la sugerarea constituirii unei entități statale pe presupusul contur al Daciei antice, unde etnia preponderentă era reprezentată de români⁴. Mai mulți cărturari din epoca renesanțistă au opinat că teritoriul Daciei din antichitate corespundea cu regiunile românești. În condițiile existenței unui regat extins și puternic al Ungariei, care anexase Transilvania – inima vechii Dacii –, un veleitarism de supremație politică românească asupra teritoriilor ce se suprapuneau peste Dacia era exclus, dar după bătălia de la Mohacs ansamblul politic al zonei suferise schimbări radicale. În conjunctura geopolitică a vremii, principele Transilvaniei Sigismund Bathory, care aspira la demnitatea de rege al unei Dacii cu poziție hegemonică ungurească, a exteriorizat ambiții suzerane asupra celor două voievodate românești extracarpatiche, cărora le-a impus pentru foarte scurt timp statutul de vasalitate.

Propulsarea intempestivă a lui Mihai Viteazul în turnura evenimentelor a inversat ecuația jocurilor puterii în favoarea intereselor românești, dar nici el nu a reușit să-și consolideze autoritatea în „țările dacice”. Tentativa sa în această privință, chiar dacă a fost sortită eșecului, a avut ecouri durabile⁵. Ideea refacerii Daciei, îmbinată cu diverse tendințe expansioniste, s-a propagat și în cancelariile diplomatice europene în secolele XVII-XVIII, în folosul aristocrației maghiarofone, a curților imperiale de la Sankt-Peterburg sau de la Viena⁶. În schimb, în veacul următor, pentru refacerea Daciei prin prisma realităților etnice românești au militat cu multă râvnă reprezentanții generației pașoptiste.

La fel ca și alte teritorii ale Europei cu o anumită omogenitate etnică, nici în arealul carpato-dunărean nu s-a realizat o entitate politică cuprinzătoare de-a lungul epocii medievale și a etapelor timpurii ale perioadei moderne. Cu toate acestea, colectivitățile românești și-au menținut unitatea lingvistică, culturală

⁴ Al. Bărcăcilă, *Dacia și Dania în istoriografia și cartografia medievală*, în *Studii și materiale de istorie medie*, III, 1959, p. 341-359; A. Armbruster, *Der Donau-Karpatenraum in den mittel- und westeuropäischen Quellen des 10.-16. Jahrhunderts. Eine historiographische Imagologie*, Köln-Viena, 1990, p. 19-22.

⁵ A. Armbruster, *La romanité des Roumains. Histoire d'une idée*, București, 1977, p. 128 și urm.; Șt. Andreescu, *Restitutio Daciae*, București, I, 1980, *passim*; II, 1989, p. 225-260; I. Toderașcu, *Unitatea românească medievală*, București, 1988, p. 176 și urm.

⁶ I. I. Nistor, *Restaurarea Daciei în sintezele diplomației europene*, în *Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria III, XXI, 1939, p. 337-355.

și confesională, care au configurat omogenitatea spirituală, o pavază eficientă împotriva încercărilor de asimilare preconizate de ocupanții vremelnici ai ținuturilor nord-dunărene. Conceptul unității entice se coagulase în mare parte pe tradiția descinderii comune din coloniștii romani.

Procesele demografice și configurarea unității etnice nu pot fi detașate de ansamblul fizico-geografic al regiunilor locuite de români, caracterizate prin omogenitate și individualitate. Precum notifica renumitul geograf Ion Th. Simionescu, profesor la universitățile din Iași și București înainte și în vremea perioadei interbelice, „Pământul românesc are o configurație pe cât de simetrică pe atât de variată, strânsă într-un tot cu neîntrecută armonie [...] Înfrățirea pământului românesc [...] arată o îmbinare armonică a formelor, deși variațiile sunt numeroase și felurite în amănunt”⁷. Conexiunile între factorul geografic și elementul antropic a fost surprins cu recunoscuta sa acuitate de Nicolae Iorga într-un volum de popularizare elaborat înainte de declanșarea Primului Război Mondial: „Viața fiecărui popor este în legătură strânsă cu pământul pe care-l locuiește. Pământul acesta, prin felul său de a se înfrățea, prin mijloacele de trai pe care le dă omului, înrăurește puternic asupra dezvoltării lui; îl face să înainteze repede sau cu mai multă greutate, ori îl tine în întunecimea minții; el hotărăște felul de îndeletnicire în ramurile de căpetenie ale muncii, și prin urmare și chipul deosebit pe care îl are civilizația poporului așezat pe dânsul. Așa fiind lucrurile, este cu neputință să se înțeleagă mersul unui neam de-a lungul vremurilor – și acesta este scopul cel adevărat al istoriei – dacă nu se cunoaște, nu în amănunte, firește, ci în linii generale, care este înfrățirea pământului său și care sunt mijloacele pe care el le pune la îndemâna locuitorilor”⁸.

Pluralitatea statală nu a constituit o stavilă impenetrabilă în calea contactelor multilaterale dintre comunitățile românești, acestea exteriorizându-se pe plan demografic, economic, cultural și confesional, cu preponderențe aleatorii zonale și temporale, astfel că respectivele fenomene au înrăurit reliefația conștiinței identității etnice și a unității de neam. Deplasările colectivităților umane nu au avut o direcționare univocă, ele derulându-se în funcție de interesele economice prioritare, de necesitățile de protecție în cazul invaziilor, confruntărilor militare, epidemiilor și fenomenelor climatice extreme, de exercitarea neîngrădită a practicilor religioase etc. O dinamică mai alertă a deplasărilor definitive sau temporare s-a constatat în cazul crescătorilor de animale care practicau păstoritul transhumant. Această branșă profesională angaja doar un segment redus din comunitățile rurale și nu implica de regulă decât deplasări sezoniere ale bărbaților și ale turmelor, care reveneau pentru iernat la locurile de obârșie, unde rămăneau permanent familiile. Coerența deplasărilor transhumante a putut să se activeze de-abia după înlăturarea

⁷ I. Simionescu, *Țara noastră. Natură. Oameni. Muncă*, ed. a 3-a, București, 1940, p. 27-28. Cf. și Al. Roșu, *Geografia fizică a României*, ed. a 2-a, București, 1980, p. 16-21; *Romania. Space, Society, Environment*, eds. D. Bălțeanu (coord.), L. Badea, M. Buza, Gh. Niculescu, C. Popescu, M. Dumitrașcu, București, 2006, *passim*.

⁸ N. Iorga, *Istoria românilor pentru poporul românesc*, Chișinău, 1992, p. 6.

triburilor de nomazi din arealurile de câmpie de la nordul Dunării și a Mării Negre și atunci când atelierele de prelucrat lână și pieile de animale din centrele transilvănene solicitau cantități consistente de materie primă.

La unitatea lingvistică inter-românească un anumit rol l-a avut în mod indirect și rețeaua de drumuri comerciale ce brăzduau lanțul montan, care au devenit funcționale mai cu seamă după crearea statelor din afara arcului carpatic. Abundența și varietatea produselor agricole, păstorești și meșteșugărești erau atractive pentru circuitul comercial intern și extern, la care erau antrenați nu numai producătorii și negustorii străini, ci și cei localnici, chiar dacă nu aveau experiența și tradițiile celor dintâi. Dinamica demografică din întreg spațiul carpato-balcanic se reflectă elocvent și în toponimia și onomastica locală, păstrată încă de la primele emisiuni de documente ale cancelariilor voievodale.

Un aport semnificativ la formarea conștiinței de unitate națională și confesională l-a avut circulația cărții bisericești. Astfel, *Cazania* lui Varlaam, tipărită în 1643, s-a bucurat de o largă difuzare, în Transilvania parvenind câteva sute de exemplare. O difuzare amplă au avut-o și edițiile reeditate ale lucrării – tipărite de data aceasta la Alba Iulia, București și Râmnic –, la fel ca și alte cărți sfinte⁹. Este adevărat că numărul știutorilor de carte nu era prea mare, dar faptul că volumele ajungeau în posesia preoților și călugărilor era benefic, întrucât aceștia aveau un prestigiu deosebit în rândul enoriașilor, cărora le erau călăuze spirituale. La procesul de fuzionare a particularităților dialectale de la sud și est de Carpați o contribuție relevantă a avut-o colectivul de traducători și redactori ai *Bibliei de la București* din 1688, recrutat atât din cărturari moldoveni, cât și munteni¹⁰. Aceasta a fost prima traducere integrală în limba română a Sfintei Scripuri, tipărită cu caractere chirilice. Ca în întreaga Europă, tălmăcirea cărților sfinte în limbile vernaculare a avut un impact notabil nu numai pe plan spiritual, ci a reprezentat și o contribuție pregnantă la definirea unor norme lingvistice, cu impact pentru configurarea limbii literare.

Evoluția separată a celor două țări românești, în condițiile permanentelor înfruntări războinice din regiunile de la Dunărea de Jos, atractive prin resursele economice și pentru poziționarea lor strategică, le-a expus cvasipermanent unor stări conflictuale cu repercusiuni negative pentru evoluția lor firească. Observator avizat al stărilor de fapt din zonă, în calitatea sa de secretar al lui Constantin Brâncoveanu, florentinul Anton-Maria del Chiaro avea să definească în mod plastic realitățile pe care le-a trăit și pe care le-a înțeles mai bine decât alți contemporani: „Moldova și Valahia trebuiesc privite ca două corăbii pe o mare furtunoasă, unde rareori se bucură cineva de liniște și odihnă”¹¹.

⁹ M. Păcurariu, *Biserica și Unirea Principatelor*, în A. Christu (ed.), *Identitatea românească în prajma Centenarului Marii Uniri (1918-2018)*, București, 2017, p. 76-77.

¹⁰ *Monumenta linguae Dacoromanorum. Biblia 1688, I, Genesis*, ed. Al. Andreescu, V. Arvinte, I. Caproșu, E. Lüder, P. Miron, M. Roșian, M. Ujică, Iași, 1988.

¹¹ A.-M. Del Chiaro, *Revoluțiile Valahiei* (după textul reeditat de N. Iorga), în românește de S. Cris-Cristian, Iași, 1929, p. 77.

Întrucât în perioada modernă statele puternice învecinate cu voievodatele românești le-au acaparat teritoriile marginale, cercurile diplomatice occidentale au ajuns la concluzia că prin reunirea Principatelor s-ar fi creat opreliști mai eficiente față de tendințele expansioniste ale Rusiei și Austriei spre Peninsula Balcanică. Aceleași concepții erau împărtășite și de exponenți de seamă ai intelectualității românești, pentru care unirea nu constituia doar o doleanță cu tentă sentimentală, menită să coaguleze colectivitățile neolatine de la Dunărea de Jos, ci prezenta și o componentă pragmatică, în sensul că un organism statal mai extins și mai robust era în măsură să ofere garanții de rezistență în fața unor previzibile tendințe străine de a-i smulge din teritorii sau de a-i submina statutul independent.

Spicuim în această privință fragmente din lirica patriotică a pașoptiștilor, naivă ca exprimare, dar temperamentală ca trăire. Astfel, lui Cezar Bolliac îi datorăm versurile:

„Să ne facem țară mare
Și unită într-un stat!
Cine-i mare e și tare,
Cine-i tare-i respectat”¹².

Aceiași parametri ai simțămintelor patriotice îi regăsim în poezia lui Dimitrie Bolintineanu *Hora lui Cuza Vodă*, care a fost pusă pe muzică de D. D. Florescu cu prilejul sosirii la București a lui Alexandru Ioan Cuza, imediat după ce i-a parvenit vestea dublei alegeri ca domn al Principatelor Unite:

„Cât om fi toți în unire
Nu ne frică de peire
Nici de ura ce dezbină,
Nici de sabia străină”.

Fără să aibă vibrația versurilor, un expozeu în proză al lui Ion Ghica este cât se poate de explicit: „La români aspirațiunea către unire nu este tendința de mărire sau de cotropire, ci este spirit de conservare și de legitimă apărare în contra vecinilor ce îi înconjură, căci temerea de cotropire și reducerea lor la o stare de inferioritate și de umilire este încă mare și le impune datoria de a căuta să devie un stat puternic, ca să-și poată apăra cu succes existența. Fiecare națiune trebuie să poată conta pe sine însăși, iar nu să se lase la nedreptatea și îndurarea celorlalți. Pe noi românii necesitatea ne împinge a ne aduna într-un singur mănunchi, ca să putem înfățișa o rezistență serioasă năvălitorilor și a ne apăra naționalitatea”¹³.

Cu recunoscuta sa acuitate de percepere a esenței fenomenelor și de sintetizare, ilustrul polihistor Arnold Toynbee – invitat să se pronunțe în legătură cu semnificația actului din 1859, atunci când reprezentanții diasporei românești îi sărbătoreau centenarul – avea să formuleze un verdict echilibrat și totodată vizionar: „Aceasta dată este o dată istorică. Timp de mai multe secole, România a

¹² C. Bolliac, *Răsunet la Hora Unirii de d. V. Alecsandri*, în Idem, *Opere*, I, ed. A. Rusu, București, 1956, p. 362.

¹³ I. Ghica, *Schițe politice*, în Idem, *Opere*, I, ed. I. Roman, București, 1956, p. 362-363.

stat în umbră, ea reappare acum, egală cu ea însăși. Este de bun augur pentru viitorul ei. Popoarele supraviețuiesc după vremuri de frământări. Ele supraviețuiesc grație rezistenței și spiritului de sacrificiu al generațiilor care traversează perioade dureroase. Românii de astăzi se află în fața aceleiași încercări ca și strămoșii lor, încercare pe care aceia au biruit-o. La fel ca și predecesorii voștri, voi suferiți, dar puteți privi viitorul cu încredere¹⁴.

Relativ la realizarea Unirii Principatelor din 1859 și mai cu seamă la Marea Unire anumiți reprezentanți ai cercurilor diplomatice și istoriografice, recrutați cu precădere din țările cu revendicări iredentiste, au ținut să desemneze respectivele acte drept fructe ale jocului hazardului, minimalizându-se rolul poporului român în derularea evenimentelor până la stadiul de beneficiar norocos al acțiunilor militare și diplomatice ale marilor actori de pe scena politicii mondiale. Departe de noi tendința de a tăgădui însemnătatea elementelor imprevizibile, ale capriciilor soartei – nedeslușibile prin criteriile logicii imanente – în împlinirile sau avatarurile colectivităților umane. Prin firea lucrurilor, popoarele fără un potențial demografic și militar consistent le este dificil să-și asume prerogative majore în stabilirea granițelor statale și impunerea atributelor hegemonice. Aceasta nu înseamnă însă că adoptarea unei atitudini pasive sau obediente este de natură să confere respectabilitate și eficiență în promovarea aspirațiilor naționale.

În ceea ce privește dezideratul Unirii Principatelor, acesta a întrunit – nu fără anumite reticențe – adeziunea puterilor occidentale, susceptibilizate de perseverența tendințelor expansioniste manifestate de Austria și mai cu seamă de Rusia, care, pentru a putea avansa spre Balcani, vizau încorporarea Țărilor Române, profitând de depotențarea endemică a Imperiului Otoman, sub a cărui suzeranitate se aflau de mai multe secole. Pentru păstrarea integrității acestuia, crearea unui stăvilă la hotarele sale septentrionale alcătuit din Principatele unite reprezenta o soluție adecvată. Materializarea ei era însă irealizabilă fără acordul deplin al instanțelor oficiale ale localnicilor, puse în situația de a-și expune opțiunile pentru viitorul lor politic în cadrul așa-numitelor Divanuri ad-hoc. Precum este cunoscut, o bună parte a intelectualității progresiste românești, atât din dreapta cât și din stânga Milcovului, își exprimase tranșant decizia de a acționa neabătut pentru reunirea celor două Principate în hotarele unui singur stat mai cu seamă în vâltoarea evenimentelor prilejuite de revoluția din 1848. Astfel în lucrarea-manifest *Dorințele Partidei Naționale în Moldova*, definitivată de Mihail Kogălniceanu în vara anului 1848, în vremea exilului la Cernăuți, unde a și văzut lumina tiparului, se sublinia că o cheie de boltă a programului de regenerare a patriei constă în unirea Moldovei cu Țara Românească¹⁵.

Radicalizarea revendicărilor unioniste avea să se exteriorizeze în impetuoasa răbufnire revoluționară din Muntenia, unde în adunările publice și în paginile

¹⁴ *Message de M. Arnold Toynbee*, în *Revue des études roumaines*, VII-VIII, Paris, 1961, p. 50.

¹⁵ M. Kogălniceanu, *Dorințele Partidei Naționale în Moldova*, în *Idem, Opere*, III, *Scieri istorice*, ed. D. N. Rusu, București, 2017, p. 1124.

periodicelor se pretindea unificarea statală moldo-valahă și formarea unei republici daco-române sau al unui regat al tuturor românilor. Pe de altă parte, voci din cadrul Comitetului revoluționar din București se pronunțau împotriva supunerii față de Rusia și revendicau redobândirea Basarabiei. Animați de suflul revoluționar, comunități din Banat și Transilvania se arătau dispuse să vină în ajutorul Moldovei și Valahiei în eventualitatea în care vor fi invadate de dușmani¹⁶. Chiar dacă mișcarea revoluționară din regiunile românești a fost înăbușită prin conlucrarea forțelor retrograde interne și a imperiilor din vecinătate, cultivarea idealurilor unioniste nu s-a diminuat.

Aceiași atașament neezitant pentru concretizarea programului unionist l-a manifestat elita politică și culturală odată cu declanșarea Primului Război Mondial. Pentru a o atrage în conflagrație de o parte sau de alta a combatanților, încă din 1914 taberele implicate în conflict au exercitat presiuni stăruitoare față de regalitate și de guvernele României – rămasă în neutralitate până în vara anului 1916 –, presiuni secundate și de promisiuni teritoriale atractive. Puterile Centrale se angajaseră ca, în caz de victorie, să ofere României Basarabia, în vreme ce statele Antantei se obligau să recompenseze intrarea sa în război prin remiterea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului. În cântărirea celor două opțiuni, clasa politică de la București a fost pusă în fața unei dileme ce a generat controverse între „antantofili” și „germanofili”¹⁷. Dinamismul și determinarea mișcării unioniste ardelenice, plămădită într-o ambianță culturală mai elevată decât cea oferită de Rusia în teritoriile acaparate în 1812 și, totodată, antrenată în cursul mai multor decenii în disputele pentru dobândirea drepturilor naționale, dar și tradițiile atașamentului României față de cercurile politice franceze, au contat atunci când reunirea cu provinciile românești de peste munți a fost cotelată drept prioritară.

Defecțiunea produsă ca urmare a izbucnirii revoluției ruse din 1917 a generat perturbații flagrante pe frontul românesc, dar a creat oportunități neașteptate pentru desprinderea Basarabiei de sub ocupația țaristă. În plin război și fără ca vreuna din marile puteri angajate în vâltoarea luptelor să se poată implica decisiv spre a dirija cursul evenimentelor din spațiul pruto-nistriean într-un anumit sens, cei care au acționat în spiritul doleanțelor naționale au dovedit patriotism, tenacitate și abilități diplomatice, proclamând independența teritorială și ulterior unirea cu țara, la 27 martie 1918. Acest act major din istoria românității, finalizat în momentele grele ulterioare încheierii păcii preliminare de la Buftea, de la 20 februarie, dintre România și Puterile Centrale, nu a beneficiat de susținerea Franței, Angliei și Statelor Unite ale Americii, ci doar de asentimentul, dar nu și de suportul efectiv al Germaniei și Austro-Ungariei. În momentul intrării României în prima

¹⁶ D. Berindei, Gh. Platon, L. Maior, *Revoluția română din 1848-1849*, în *Istoria românilor*, VII, 1, *Constituirea României moderne (1821-1878)*, ed. a 2-a, coord. D. Berindei, București, 2015, p. 253-242.

¹⁷ L. Boia, „Germanofili”. *Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial*, București, 2009; V. Durnea, C. Stere și contemporanii săi. *Panouri pentru o viitoare frescă*, Iași, 2018, p. 459-475.

mare conflagrație mondială, când lupta alături de Rusia împotriva Germaniei, Austro-Ungariei și Bulgariei, alipirea Basarabiei era cu totul impredictibilă¹⁸.

În comparație cu intelectualitatea laică și ecleziastică din Transilvania, care în perioada modernă a avut posibilitatea să-și desăvârșească educația în mediile elevate de la Viena, Roma și din alte centre culturale occidentale, unde mișcările cu specific național erau eferescente, colectivitățile angajate în activitățile intelectuale din Basarabia au fost în mare parte frustrate din acest punct de vedere. Oficialitățile țariste s-au preocupat în mod constant ca tendințele separatiste sau unioniste să fie total dezamorsate, astfel că propagarea identității românismului răzbătea cu totul estompat spre cercurile largi ale populației. Cu toate acestea, elementele patriotice din Basarabiei nu s-au găsit în stare de deusolare atunci când s-au conturat șanse pentru materializarea aspirațiilor lor, chiar dacă nu beneficiaseră de o gestație coerentă.

Deciziile luate nu au fost impuse din altă parte, ci au reprezentat fructul propriilor aspirații. În această privință se reliefa prin viziunea realistă, filon patriotic și maturitate conceptuală depoziția Comitetului central al studenților români din Basarabia, inserată în paginile periodicului „România Nouă”, nr. 8 din 24 ianuarie 1918, din care extragem un paragraf edificator: „Noi, studenții români din Basarabia, dându-ne seama de starea dureroasă de lucruri de la noi și voind să lucrăm pentru îndreptarea ei, ne-am hotărât să pornim la luptă împotriva a tot ce a fost și este rău în viața noastră națională. Noi socotim că mântuirea neamului nostru este numai în unirea tuturor fiilor noștri într-o singură țară. Noi de la străini nu mai așteptăm nimic; toată nădejdea ne-o punem în viața la un loc cu toți frații noștri români. Nu ne trebuie Rusie federativă, căci Rusia nu ne-a dat în curs de 100 de ani decât întunecime și sabie, iar vremurile de slobozenie de acum nu ne-a dat decât anarhie; noi vrem o Românie a tuturor românilor [...] Să știe toți dușmanii neamului nostru, fie ei străini, fie din mijlocul nostru că noi, tinerimea română din Basarabia, nu ne vom da îndărăt de la nici o piedică, care va sta în calea îndeplinirii sfinte cauze a unirii tuturor românilor”¹⁹. Remarcăm faptul că declarația studenților inserată în „România Nouă”, ziar ce succeda „Ardealul”, fondat la Chișinău de transilvăneanul Onisifor Ghibu în octombrie 1917, preceda cu aproape două luni decizia istorică a Sfatului Țării din 27 martie 1918. Plin de demnitate și responsabilitate a fost este și discursul rostit de Constantin Stere la respectiva întrunire: „Nimeni, în afară de noi, n-are dreptul să vorbească și să hotărască ceva în numele poporului Basarabiei”²⁰. Declarația sa păstrează o

¹⁸ G. Pântea, *Unirea Basarabiei. Acte și documente cu ocazia împlinirii a 25 ani de la săvârșirea marelui act istoric*, Odesa, 1943, p. 19-132; Gh. E. Cojocaru, *Sfatul Țării. Itinerar*, Chișinău, 1998; I. Țurcanu, *Unirea Basarabiei cu România. Preludii, premise, realizări. 1918*, Chișinău, 1998; D. N. Rusu, *Cronica lumii românești 1914-1920, I-II*, București, 2018.

¹⁹ Șt. Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studii și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917-1918*, Chișinău, 1993, p. 244-245.

²⁰ *Basarabia în actul Marii Uniri de la 1918 / Bessarabia in the Act of the Great Union of 1918*, ed. I. Țurcanu, M. Papuc, Chișinău, 2017, p. 86.

valabilitate perenă, responsabilitatea oricărui demers politic major revenind colectivităților românești dintre Prut și Nistru.

În finalizarea demersurilor pentru unirea Basarabiei, un rol deloc ne semnificativ și l-au asumat și cercurile guvernamentale din România, cu toate că țara traversa o situație extrem de dificilă, în condițiile în care mai mult de jumătate din teritoriu se afla sub ocupația armatelor Puterilor Centrale, care făceau mari presiuni pentru încheierea unei păci ce impunea condiții umilitoare, constând în întinse cesiuni teritoriale și o înrobire economică pe termen lung. Cu toate acestea, alipirea Basarabiei conferea o notă de optimism celor care își asumaseră conducerea țării în momente de „sacrificii dureroase”. Semnificativ pentru această mentalitate este discursul rostit la ședința de deschidere a Parlamentului din 4 iunie 1918 de prim-ministrul Alexandru Marghiloman, care făcea următoarea declarație: „Să mulțumim însă Cerului că, tocmai în acele ceasuri grele, simțul superior al neamului a făcut ca frumosul pământ moldovean rupt din ogorul strămoșesc să se reîntoarcă la țara mămă și ca poporul basarabeian să se arunce în brațele ei pentru a-i spori puterea de muncă și încrederea în viitor”²¹.

Pentru justificarea energiilor descătuse, dar providențiale, în momentele de răvășiri și neajunsuri, din etapa crepusculară a Primului Război Mondial, semnificativă este și depoziția exprimată după aproape un deceniu de la realizarea Marii Uniri de Ion C. Inculeț, fost președinte al Sfatului Țării, recompensat prin alegerea drept vicepreședinte al Consiliului de Miniștri: „Ne leagă aceeași limbă și aceeași credință, transmisă de sute de ani din generație în generație, cari au plămădit sufletul românesc atât de statornic în existența lui, atât de dârz în apărarea drepturilor și dreptății cauzei românești. Ne leagă amintirile ce nu se șterg despre o origine comună, o așezare comună pe pământurile strămoșilor, o istorie comună, cari țin neatrinse toate aspirațiile unui neam”²².

Notificarea urmărilor și reverberațiilor evenimentelor și fenomenelor istorice cărora li se dedică prospectări de o anumită amplitudine considerăm că ar fi revelatoare în numeroase situații, întrucât nu numai stricta decriptare ale tainelor trecutului poate fi utilă. Avem în vedere exclusiv prezentarea netendențioasă, strict obiectivă, a aspectelor generale și particulare din evoluția umanității, din care se încearcă să se extragă învățăminte pentru prezent și viitor. În urmă cu circa două veacuri, ilustrul filosof german Georg Wilhelm Friedrich Hegel conchidea tranșant: „Ceea ce experiența dar și istoria ne învață este aceea că niciodată popoarele și regimurile n-au învățat ceva din istorie și n-au acționat potrivit preceptelor ce ar fi trebuit să decurgă din ea” (*Was die Erfahrung aber die Geschichte lehren ist dieses, daß Völker und Regierungen niemals etwas aus der Geschichte gelernt und nach Lehren, die aus derselben zu ziehen gewesen wären,*

²¹ A. Marghiloman, *Discursuri parlamentare, 1895-1920, II, 1911-1920*, ed. S. Neagoe, București, 2014, p. 887.

²² *Despre Basarabia. Conferința d-lui ministru I. Inculeț, la Radio, în Adevărul*, 51, no. 16322, 11.04.1937, p. 3.

gehandelt haben)²³. Chiar dacă sentința sa avea să-și găsească numeroși prozeleți printre istorici, sociologi și politicieni, nu credem că trebuie să-i fie împărtășit pesimismul prin adoptarea unor atitudini pasive. Dacă nu se conștientizează în mod obiectiv nocivitatea disfuncționalităților înregistrate în vremurile revoluate, nu se va dispune de capacitatea de a le evita și combate în viitor, iar navigarea în albia normalității va rămâne iluzorie.

Legat de subiectul abordat în rândurile de față, ar fi poate sugestiv să rememorăm lapidar destinul hărăzit multora dintre artizanii Marii Uniri, evocare ce ar sugera poate anumite momente de reflecție.

Astfel, lui Alexandru Marghiloman (1854-1925), președinte al Partidului Conservator și prim-ministru, nu i s-a iertat niciodată filogermanismul și colaboraționismul cu Puterile Centrale, ceea ce i-a năruit prestigiul politic, chiar dacă a avut un rol determinant în drenarea evenimentelor care au condus la Unirea Basarabiei cu țara, aflându-se în clădirea Sfatului Țării în momentul exprimării votului și implicându-se activ în coordonarea operațiunilor militare împotriva bandelor bolșevice ce acționau în ținuturile basarabene.

Constantin Stere (1865-1936) și-a compromis și el cariera politică pentru că opțiunile sale în privința alianțelor în război s-au îndreptat spre Puterile Centrale, nu pentru că ar fi fost germanofil, ci pentru că detesta regimul totalitar țarist – el singur fiindu-i victimă atunci când a fost surghiunit mai mulți ani în Siberia – și încredințat rapacele apetit expansionist al Rusiei în direcția spațiului românesc și balcanic. Mulți dintre contemporani au dat lesne uitării devoțiunea sa pentru cauza unirii Basarabiei, probată, între altele, prin deținerea rangului de președinte al Sfatului Țării și prin insistențele depuse pentru desprinderea Bisericii Basarabiei de sub oblăduirea sinodului rus.

Blamarea și marginalizarea au reprezentat reprehensiuni blânde în comparație cu măsurile punitive gestionate de regimul dictatorial instaurat odată cu preluarea puterii de către comuniști după cea de-a doua mare conflagrație mondială, când o bună parte a elitei politice, chiar a celei cu merite deosebite în realizarea Marii Uniri, a suferit represalii atroce.

Revelator în acest sens este cazul lui Iuliu Maniu (1873-1953), tenace luptător pentru apărarea drepturilor românilor transilvăneni în calitate de deputat în Parlamentul de la Budapesta, unul dintre principalii organizatori ai Adunării naționale de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, care, pentru rolul său proeminent în guvernarea țării în postura de prim-ministru și pentru atitudinea sa intransigentă anticomunistă, avea să fie aruncat în sinistrul penitenciar de la Sighet, unde și-a dat obștescul sfârșit.

Tot în închisoarea de la Sighet și în diferite așezăminte monahale, cu regim de domiciliu obligatoriu, avea să petreacă vreme de mai mult de două decenii episcopal

²³ G. W. Fr. Hegel's *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*, Hrsg. E. Gans, ed. a 3-a, Berlin, 1848, p. 9.

Iuliu Hossu (1885-1970), prelat cu mare har duhovnicesc, căruia i-a revenit cinstea de a da citire proclamația de unire cu țara a Transilvaniei la 1 decembrie 1918.

Un alt important artizan al Marii Uniri, Alexandru Vaida-Voevod (1872-1950), deputat în Parlamentul de la Budapesta (1906-1918), membru al Partidului Național Român, participant la Adunarea națională de la Alba Iulia și prim-ministru, a fost arestat în 1945 și i s-a impus arestul la domiciliu în anul următor.

Soarta membrilor Sfatului Țării, pe care ultimatumul sovietic din 26 iunie 1940 i-a surprins la locurile baștină, a fost cel puțin la fel de cumplită. Temuta poliție politică bolșevică, purtând numele de NKVD – Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne –, a primit ordinul să-i aresteze pe toți membrii Sfatului Țării. Deportați în regiuni cu climă aspră și supuși unor privațiuni extreme, la Cistopol și Kazan, în Republica Autonomă Tătară, sau la Penza, în Magnitogorsk, în extremitatea vestică a Siberiei, toți aceștia – Alexandru Baltaga, Constantin Bivol, Vladimir Bodescu, Ștefan Botnariuc, Emanuil Catelli, Ion Ignatiuc, Teodor Neaga, Nicolae Secară, Pantelimon Sinadino, Luca Știrbeț, Grigore Turcuman –, urșiți unui regim de exterminare, nu au putut supraviețui mai mult de doi-trei ani. Alți doi foști deputați – Teodosie Cojocaru și Teodor Uncu – au decedat subit la Chișinău în vremea anchetelor. Singurul căruia destinul i-a surâs a fost Ion Codreanu, predat României în cadrul acordului de schimb de deținuți politici convenit cu URSS-ul în mai 1941, în care a fost implicată și Ana Pauker. Intransigența aparatului represiv sovietic a mers atât de departe încât i-a suprimat chiar și pe membrii Sfatului Țării care s-au abținut de la vot ori au votat împotriva unirii la 27 martie 1918, probabil ca să dispară toți martorii la marcantul eveniment²⁴.

Nici membrii Sfatului Țării, stabiliți în România, cu responsabilități însemnate în 1917-1918, nu au fost feriți de represalii. Ion Pelivan și Daniel Ciugureanu și-au aflat sfârșitul în temnița lugubră de la Sighet. Acolo fusese depus în 1950 și Pantelimon / Pan Halippa (1883-1979), predat NKVD-lui în 1952, care l-a condamnat la 25 de ani de muncă silnică în Siberia, dar, printr-un concurs de împrejurări nelimpzite pe deplin, a fost retrimis în România, spre a fi întemnițat la Aiud, de unde a fost eliberat în 1957. Alți membri ai Sfatului Țării stabiliți în România au avut întrucâtva mai puțin de suferit. Secretarul delegației Sfatului Țării la Conferința de pace de la Paris din 1919, Gheorghe I. Năstase (1896-1985), a fost arestat pentru mai puțin de un an și apoi destituit de la Universitatea din Iași, unde a fost totuși ulterior reprimat. Reputatului istoric Ștefan Ciobanu (1883-1950), membru al Academiei Române din 1918, cu toate că fusese ales vicepreședinte al înaltului for cultural și științific între 1944 și 1948, i s-a retras titlul cu prilejul reformării instituției de proaspăt instalatul regim comunist.

²⁴ I. Colesnic, *Sfatul Țării. Enciclopedie*, Chișinău, 1998, *passim*; E. Postică, *Deputați ai Sfatului Țării represați în 1940*, în *Cugetul. Revistă de istorie și cultură*, Chișinău, 1, 1998, p. 92-98; L. Crudu, *Observații cu privire la destinul elitei politice, culturale și științifice basarabene din perioada interbelică*, în *Istorie și societate în spațiul est-carpatic (Secolele XIII-XX)*. Omagiu Profesorului Alexandru Zub, ed. D. Ivănescu, M. Chelcu, Iași, 2005, p. 404-406.

Un alt membru marcant al Sfatului Țării și parlamentar la București, Anton Crihan (1893-1993), vizat de autoritățile polițienești din România pentru recluziune, s-a salvat prin emigrare clandestină dincolo de frontarii chiar la momentul potrivit²⁵. Deși nu a făcut parte din Sfatul Țării, fiind ardelean, Onisifor Ghibu (1883-1972) contează drept una din persoanele cele mai laborioase în demersurile destinate Unirii Basarabiei, în calitate de organizator al Partidului Național Moldovenesc și ca editor al periodicului „Ardealul”, primul ziar tipărit cu litere latine în regiunea de la est de Prut. Destituit de la Universitatea din Cluj în 1945 și închis la Caracal timp de câteva luni, a fost aruncat în temniță pentru alți doi ani, în 1956-1958, drept pedeapsă pentru trimiterea unui memoriu la Kremlin ce pretindea retrocedarea Basarabiei.

Bucovina și-a adus și ea tributul de suferință pentru implicarea la marile împliniri ale neamului. Cu toate că fusese membru în comitetul de organizare al Adunării Naționale de la Cernăuți, care a votat la 28 noiembrie Unirea Bucovinei la Regatul României, și a redactat „Actul Unirii”, text citit în fața maselor, Ion I. Nistor (1876-1962) – viitor rector al Universității din Cernăuți și membru titular al Academiei Române – a fost încarcerat la Sighet între 1950 și 1955, iar după eliberare consistenta sa operă științifică a fost ostracizată.

Succinta și selectiva enumerare trecută în revistă, evocatoare de destine dramatice și tragice, implicând suprimări de vieți, deportări și prelungi cortegii de suferințe, a fost întreprinsă ca o pioasă aducere aminte a devotamentului, abnegației și tenacității de a se jertfi pentru fertilizarea valorilor cardinale ale românității. Gânditorul german Friedrich Nietzsche avea măcar în parte dreptate atunci când clama că pentru un popor nu ar fi relevant numai meritul de a zămisli oameni mari, ci și faptul de a le acorda prețuirea și stima. Din păcate, regimul comunist din România, implantat cu sprijinul tancurilor sovietice, s-a complăcut într-o obediență slugarnică față de ocupant și nu și-a protejat și respectat fiii cei mai vrednici, așternând o pagină dezolantă de istorie, ce reclamă măcar gesturi reparatorii, fie ele și tardive. Vom conveni împreună cu Winston Churchill că poporul care își uită trecutul nu are viitor.

Cu toate orizonturile învolburate și aspectele precare înregistrate după realizarea Marii Uniri, acest moment, reprezentând o încununare a evoluției milenare a românității, a avut urmări profunde pentru destinul întregii Europe de Sud-Est, a căror evocare, prin complexitatea și nuanțele lor plurifațetate, depășește obiectivele modeste pe care ni le-am propus în acest cadru.

Una din principalele repercusiuni ale creării României Mari a fost stoparea procesului persuasiv și deliberat de asimilare a românilor disipați anterior în cadrul regiunilor anexate de imperiile învecinate. Pe de altă parte, prin constituirea noii unități statale de la Carpați și Dunărea de Jos s-au limitat drastic colonizările cu elemente alogene în teritoriile ancestrale ale românilor, menite să disperseze

²⁵ I. Colesnic, *Sfatul Țării. Enciclopedie*, Chișinău, 1998, *passim*.

comunitățile locale și să le micșoreze ponderea, pentru a le controla mai eficient și, într-un târziu, a înlesni deznaționalizarea. Totodată, migrarea grupurilor românești spre alte meridiane a fost mult diminuată. Aserțiunea este valabilă doar până la nivelul anului 1940, când s-au produs rapturile teritoriale cunoscute. Dacă reîncadrarea Transilvaniei în hotarele României a asigurat revenirea în mare la situația din deceniile interbelice, în schimb transformarea Basarabiei în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească și alipirea nordului Bucovinei la Republica Sovietică Socialistă Ucraineană au reiterat estomparea caracteristicilor identitare ale comunităților băștinașe și colonizarea galopantă cu enclave slavofone, pe măsura viguroaselor disponibilități coercitive de factură bolșevică.

Dacă asemenea procese nu ar fost stopate după 1918, este aproape sigur că în ultima sută de ani potențialul etnico-demografic al românilor ar fi urmat o accentuată curbă descendentă. Spectrul acestei previzibile involuții ar fi fost desigur cvasisimilar cu acela care se înregistrează în ținuturile din stânga Tisei, nordul Maramureșului, jumătatea nordică a Bucovinei, extremitatea septentrională și meridională a Basarabiei și din arealul de la est de Nistru. În Peninsula Balcanică absența zonelor cu autonomie locală frustrează colectivitățile vlaho-române de drepturi elementare în privința învățământului și culturii și le condamnă la o galopantă abandonare a tradițiilor și limbii, în condițiile în care unele state de la sud de Dunăre, în pofida afișării unor precepte democratice, manifestă o intoleranță ce ignoră normele europene acreditate în zorii mileniului al III-lea, pe fundalul lipsei de reacție a organismelor internaționale și a guvernelor ce s-au succedat la București în ultimele decenii. În aceste circumstanțe nu este de mirare că enclavele istroromânilor, macedoromânilor și meglenoromânilor sunt pe cale de a fi lichidate, în vreme ce numărul aromânilor înregistrează o descreștere dramatică. Fără constituirea României Mari astfel de evoluții demografice ar fi afectat ireversibil masele românești periferice din Transilvania și Basarabia.

Reunirea majorității românilor din stânga Dunării Inferioare în fruntariile unui singur organism statal în 1918 a fost benefică și pentru că s-au putut concentra și eficientiza resursele intelectuale și materiale anterior dispersate, ceea ce a condus la un curs ascendent al tuturor resorturilor activităților umane.

Rapturile teritoriale din 1940, gestionate de forțele politico-militare cele mai brutale ale secolului al XX-lea – Germania fascistă și Rusia comunistă –, din fericire doar în parte acceptate prin tratatele de pace postbelice, au constituit lovituri de o duritate extremă pentru traseul evolutiv al românilor de pe ambele maluri ale Prutului, la care s-a adăugat implantarea dictaturii comuniste vreme de peste patru decenii, cu consecințe din cele mai nocive. Revenirea României la sistemul democratic după colapsul comunismului în decembrie 1989 și proclamarea independenței Republicii Moldova la 27 august 1991 au însemnat o convergență parțială spre normalitate, dar, din păcate, inconsistența căilor administrative adoptate în interior sau impuse din afară în acest sens, alterate de fenomene de incompetență și corupție, au adâncit discrepanțele sociale, au

provocat exoduri implacabile spre toate orizonturile, au fragilizat progresul cultural și științific etc., realități pe care, cu un anumit exces de optimism, le-am cota drept remediabile într-un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat.

Survolând împlinirile și precaritățile din anii scurși în vremurile deloc transparente ce s-au succedat de-a lungul celor o sută de ani scurși de la Marea Unire, vom conchide, precum făcea Aulus Gellius, eruditul latin din secolul al II-lea al erei creștine, că „binele și răul, fericirea și nefericirea, durerea și plăcerea sunt realități inseparabile”²⁶.

Obolul fiecăruia la făurirea unui viitor comun pentru toate entitățile românești și pentru prosperitatea lor ar reprezenta desigur cel mai potrivit omagiu datorat generației providențiale care a înfăptuit Marea Unire.

Bibliografie selectivă

- I. Agrigoroaie, *Basarabia în acte diplomatice, 1711-1947*, Iași, 2012.
- A. Armbruster, *Der Donau-Karpatenraum in den mittel- und westeuropäischen Quellen des 10.-16. Jahrhunderts. Eine historiographische Imagologie*, Köln-Viena, 1990.
- D. Berindei, *România și Europa în perioadele premodernă și modernă*, București, 1997.
- *Biserica Ortodoxă Română și Marea Unire*, I-II, ed. M. Hau, București, 2018.
- L. Boicu, *Scrieri istorice alese*, ed. D. Vitcu, Iași, 2011.
- Al. Boldur, *Basarabia românească*, București, 1943.
- G. I. Brătianu, *Origines et formations de l'unité roumaine*, București, 1943.
- B. Bucur (ed.), *Cartea de aur a Centenarului Marii Uniri*, București, 2017.
- *Centenar Șfatul Țării, 1917-2017*, coord. Gh. Cliveti, I. Bolovan, Gh. Cojocaru, Chișinău, 2017.
- A. Christi (ed.), *Identitatea românească în preajma Centenarului Marii Uniri (1918-2018)*, București, 2017 (D. Berindei, M. Păcurariu, I.-A. Pop, R. Theodorescu, V. Voicu, Al. Zub etc.).
- Șt. Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studiu și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917-1918*, Chișinău, 1993.
- K. Clewing, O. J. Schmitt (Hg.), *Geschichte Südosteuropas. Vom frühen Mittelalter bis zur Gegenwart*, Regensburg, 2011.
- Gh. E. Cojocaru, *Șfatul Țării. Itinerar*, Chișinău, 1998.
- I. Colesnic, *Basarabia necunoscută*, I, Chișinău, 1993.
- F. Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, ed. a 4-a, București, 2010.
- N. Djuvara, *Le Pays Roumain entre Orient et Occident. Les Principautés danubiennes au début du XIXe siècle*, L'Aigle, 1989.
- V. Georgescu, *Istoria ideilor politice românești (1369-1878)*, München, 1987.
- Al. I. Gonța, *Legăturile economice dintre Moldova și Transilvania în secolele XIII-XVII*, ed. I. Caproșu, București, 1989.
- E. Gruber, Ch. Lutter, O. J. Schmitt, *Kulturgeschichte der Überlieferung im Mittelalter. Quellen und Methoden zur Geschichte Mittel- und Südosteuropas*, Köln-Weimar-Viena, 2017.

²⁶ Aulus Gellius, *Nopti atice*, trad. D. Popescu, București, 1965, p. 199.

- N. Iorga, *Istoria românilor*, IX, *Unificatorii*, ed. Gh. Cliveti, M. Cojocariu, C. Ploscaru, București, 2010.
- *Istoria românilor*, VII, 1, *Constituirea României moderne (1821-1878)*, ed. a 2-a, coord. D. Berindei, București, 2015.
- I. Lupaș, *Scrieri alese*, II, *Studii privind istoria modernă*, ed. C. Mureșanu, București, 2007.
- Șt. Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX*, ed. a 2-a, București, 1977.
- V. Mischevca, *Geneza problemei basarabene – 1812*, ed. I. Cândea, V. Coman, București-Brăila, 2016.
- I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, ed. S. Neagoe, București, 1991.
- D. Onciul, *Din istoria României*, ed. a 2-a, București, 1914.
- M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ed. a 3-a, București, 2013.
- A. Petrencu, *În serviciul zeiței Clio*, Chișinău, 2001.
- Gh. Platon, *Lupta românilor pentru unitate națională. Ecouri în presa europeană (1855-1859)*, Iași, 1974.
- I.-A. Pop, *Identitatea românească. Felul de a fi român de-a lungul timpului*, București, 2016.
- I.-A. Pop, I. Bolovan, *Istoria Transilvaniei*, ed. a 2-a, Cluj-Napoca, 2016.
- I. C. Popa, *Destine frânte. Pagini despre românii din est (1917-1954)*, București, 2014.
- V. Popovschi, *Biroul de organizare al Sfatului Țării (27 octombrie-21 noiembrie 1917 / Republica Democratică Moldovenească (Formarea și evoluția. 1917-1918))*, ed. Gh. E. Cojocaru, București-Brăila, 2017.
- D. Prodan, *Transilvania și iar Transilvania. Considerații istorice*, București, 1992.
- S. Pușcariu, *Die rumänische Sprache*, trad. H. Kuen, București, 1997.
- *Romania. Space, Society, Environment*, eds. D. Bălțeanu (coord.), L. Badea, M. Buza, Gh. Niculescu, C. Popescu, M. Dumitrașcu, București, 2006.
- D. N. Rusu, *Cronica lumii românești 1914-1920*, I-II, București, 2018.
- N. Saramandu, *La romanité orientale*, București-Tübingen, 2008.
- R. W. Seton-Watson, *A History of the Romanians. From the Roman Times to the Completion of Unity*, Cambridge, 1934.
- I. Simionescu, *Țara noastră. Natură. Oameni. Muncă*, ed. a 3-a, București, 1940.
- V. Spinei, *Universa Valachica. Românii în contextul politicii internaționale de la începutul mileniului al II-lea*, Chișinău, 2006.
- N. Stoicescu, *Age-Old Factors of Romanian Unity*, trad. C. Krikorian, București, 1986.
- Gh. Șișeștean, *Români care s-au stins. Valahii din Carpații Nordici și românii din Ungaria*, Cluj-Napoca, 2012.
- I. Toderașcu, *Permanențe istorice medievale. Factori ai unității românești*, Iași, 1994.
- V. Tomuleț, *Basarabia în epoca modernă (1812-1918) (Instituții, regulamente, termeni)*, ed. a 2-a, Chișinău, 2014.
- I. Țurcanu, M. Papuc (ed.), *Basarabia în actul Marii Uniri de la 1918 / Bessarabia in the Act of the Great Union of 1918*, Chișinău, 2017.
- *Unification of the Romanian National State. The Union of Transylvania with Old Romania*, ed. M. Constantinescu, Șt. Pascu, București, 1971.
- Al. Zub, *Impactul reîntregirii*, ed. a 3-a, Iași, 2009.

Andrei Eșanu*

STRUCTURI CENTRALE DE STAT ȘI ECLEZIASTICE ALE ȚĂRII MOLDOVEI ÎN ARIA DE INTERESE IMPERIALE RUSE (SEC. XVIII – MIJL. SEC. XIX)¹

In the study Central State and Church Structures of the Principality of Moldavia in the area of Russian imperial interests (18th - 19th centuries) it is shown that Russia after the Prut campaign of Peter I (1711) always tended to neglect and eventually decapitate the Principalities of Moldavia and Wallachia of its principals and local hierarchs, appointing instead generals of the Russian Army and, respectively, bishops of the Russian Orthodox Church. The above-mentioned actions were aimed at transforming the two Romanian Principalities into territories with an Orthodox population, who had to be „liberated” from the Turkish rule and annexed to the Russian Empire.

The Moldovan lands between the Prut and Dniester rivers were brought to this situation after the Russian annexation of 1812. Therefore, when after over a century long Russian domination, in January 1918, the Romanian army entered Bessarabia to support the Romanian majority population in restoring order, the new Petrograd and Kiev authorities were urging Romania to withdraw its troops ‚from our territory’. This latter finding led the author to conclude that the new Russian Bolshevik authorities and the Ukrainian national authorities have become direct followers of the policy of conquering foreign territories, among them the Romanian ones.

Keywords: Romanian Principalities, Bessarabia, Russian Empire, imperial policy, Romanians, Russian wars, territorial expansion.

Încă de la hotarul sec. XVII-XVIII, una din direcțiile magistrale ale politicii externe ale Rusiei Moscovite a devenit expansiunea teritorială în nordul Mării Negre și în sud-estul Europei. Această politică trebuia să capete finalitate prin ocuparea și anexarea Țărilor Române și a Balcanilor și să culmineze cu ieșirea la Marea Neagră, cu desființarea Imperiului Otoman și instalarea celei de-a treia capitale ruse la Constantinopol. Realizarea acestui plan expansionist a trecut prin anexarea de întinse teritorii din stânga și dreapta Niprului, aflate sub stăpânire polonă, distrugerea și desființarea Hanatului Crimeii și înglobarea acestuia în

* **Andrei Eșanu**, academician, Institutul de Istorie.

¹ Comunicare ținută în cadrul Sesiunii Științifice „Centenarul Unirii Basarabiei cu România”, organizată de Academiei de Științe a Moldovei și Academia Română, Chișinău-Iași, 27-28 martie 2018.

Imperiul Rus, ieșirea pe un front larg la Marea Neagră cu direcția spre strâmtorile Bosfor și Dardanele și Marea Mediterană.

Față de Țările Române - Moldova și Valahia, care se bucurau de o anumită autonomie în cadrul Imperiului Otoman, or, în virtutea unor asemenea împrejurări aceste principate se autodiriguiau prin domnii și legile lor, țarismul a adoptat o strategie aparte, am spune noi, deoarece cu toate că erau de aceeași credință pravoslavnică în atingerea scopurilor, arătate mai sus, Principatelor nici de cum nu urma să li se accepte autonomia, pe care de rău de bine o aveau sub suzeranitatea otomană, cu atât mai mult, să li se acorde independență în urma războaielor ruso-turce din sec. XVIII-XIX. Drept urmare, o asemenea rezolvare a „problemei românești” în mod automat împiedica sau nici de cum nu favoriza expansiunea Rusiei în sud-estul Europei. În acest scop, deși era ridicat sus drapelul eliberării popoarelor creștine, inclusiv a românilor de sub jugul „păgânilor”, al „busurmanilor” (precum erau numiți turcii musulmani în manifestele propagandistice țariste), în cercurile imperiale ruse s-a conștientizat faptul că „bruma” de autonomie, structurile locale de stat în frunte cu domnul țării și cele ecleziastice, căci atât Biserica moldavă, cât și cea din Țara Românească, fiecare în frunte cu un mitropolit, aveau un grad înalt de autocefalie, totuși aceste structuri (domnia și biserica autocefală) trebuiau treptat subminate și în cele din urmă lichidate. Astfel, teritoriile ocupate ale Țărilor Române, or, în asemenea situație se pomeneau principatele de fiecare dată când Rusia declanșa război împotriva Imperiului Otoman, lipsite de diriguitorii lor politici și ecleziastici puteau fi mai ușor desființate ca entități politice și ecleziastice și înglobate în Imperiul nordic. În locul acestora țarismul urma să instituie în fostele Țări Române și, respectiv, stăpâniri otomane, administratori numiți direct de imperatorii ruși, iar cei ecleziastici – de Sfântul Sinod al Bisericii Ruse, încât toată puterea administrativă și executivă apoi și cea bisericească în spațiile populate de români, să treacă sub sceptrul țarismului.

Această politică s-a cristalizat treptat mai ales din al doilea sfert al sec. al XVIII-lea, adică după moartea lui Petru cel Mare, și a continuat neîntrerupt ca linie magistrală a politicii externe ruse în raport cu Țările Române până în anii '40-'50 ai sec. al XIX-lea, când drept urmare a înfrângerii Imperiului rus în Războiul Crimeii (1853-1856), s-au profilat noi realități politice în această parte a Europei.

Dacă în a doua jumătate a sec. XVII-lea și în primele decenii ale sec. XVI-II-lea unii domni moldoveni, unele cercuri boierești și bisericesti mai nutreau speranță că Rusia Moscovită ca cea mai mare putere creștină ortodoxă, poate să le ajute să scuture stăpânirea străină, apoi în a doua jumătate a sec. XVIII – prima jum. a sec. al XIX-lea o bună parte din elitele moldovene și muntene încep să înțeleagă adevăratele scopuri ale războaielor purtate de țarism și pentru a evita trecerea Moldovei și a Munteniei de sub stăpânirea otomană sub cea țaristă se întreprind acțiuni, demersuri către înaltele fețe imperiale, în care să fie prezen-

ată cât mai explicit situația acestor țări, care aveau anumite drepturi în raport cu Poarta Otomană, în conformitate cu așa-numitele *capitulații*², recunoscute de sultani cu secole în urmă³, cu atât mai mult aceste drepturi istorice, în caz de război victorios contra turcilor, ar fi trebuit să fie respectate și de Imperiul Rusiei, ca putere de aceeași credință cu moldovenii și muntenii.

Or, domnii Moldovei și înaltul cler au încercat să anticipeze niște evenimente nedorite și să negocieze statutul Țărilor Române în condițiile aflării armatei ruse ca parte beligerantă pe teritoriul acestora. Drept exemple în această privință pot servi, scrisoarea mitropolitului Gavriil Callimachi (5 decembrie 1769), a episcopului de Rădăuți Dosoftei adresate comandamentului rus și cea a episcopului Romanului Leon către N.I. Panin, conducătorul Colegiului afacerilor externe al Rusiei (septembrie 1769)⁴. Drept urmare, în 1769-1770 au fost trimise la Petersburg delegații din partea Moldovei și Țării Românești. Moldova era reprezentată de Inochentie, episcopul Hușilor, Venedict Teodorovici, egumenul mănăstirii Moldovița, Vartolomei Măzăreanu, egumenul mănăstirii Solca, logofeții Lupu Balș, Ioan Paladi și spătarul Enachi Milo⁵; Muntenia – de Grigorie (Socoteanu), mitropolit și episcop de Râmnic, precum și de boierii Nicolae Brâncoveanu și Mahail Cantacuzino⁶. Aceste delegații aveau misiunea de a obține audiență la împărăteasa Ecaterina a II-a, în scopul recunoașterii unui statut cât mai favorabil

² Dintre acestea face parte o „Prescurtată istorie” (Publicată integral în *Северный Архив*, Спб., 1823, nr. 9, mai, p. 157-178) întocmită de Nicolae Karpinișan (cunoscut după izvoarele ruse drept N. Karpov). Despre care se cunoaște că a fost mare paharnic în domnia lui Alexandru Mavrocordat (1785-1786) și că în 1785 era în componența unei delegații trimise de către domn la Sankt-Petersburg cu o misiune specială către Gr. A. Potiomkin, general-feldmareșal rus și comandant suprem al armatelor rusești în Războiul ruso-otoman din 1787-1791. Ulterior s-a aflat în serviciul Rusiei, unde în 1792 este ridicat la rang de „podpolcovic” ocupând diferite funcții. Pe la 1823 mai era în viață, locuia la Chișinău și a fost identificat într-o listă de persoane cu care dorea să se întâlnească A. S. Pușkin, aflat pe atunci în exil în Basarabia. Istoria sa a fost scrisă la sugestia cneazului Gr.A. Potiomkin, pe la hotarul anilor 1785-1786, în limba rusă, în care autorul încearcă să prezinte demnitarului rus o descriere sumară a stării „nefaste a acestei țări (a Moldovei – n.n.) și marea ananghie...” la care a ajuns. În acest scop, autorul expune în lucrarea sa istoria trecerii Țării Moldovei sub stăpânirea otomană în timpul lui Bogdan al III-lea (1504-1517) și cele 10 puncte convenite între părți, numite capitulații, care trebuiau respectate de otomani. În continuare sunt descrise numeroasele încălcări ale acestor condiții de către Înalta Poartă, mai ales cu începere de la 1530, până la mijlocul anilor '80 ai sec. al XVIII-lea, când se elabora lucrarea. În același timp N. Karpinișan găsește cele mai frumoase cuvinte despre domnul țării Alexandru Mavrocordat, arătând că acesta cu „sentimente nobile și sublime, poate prețui capacitățile, răsplătește meritele, îndrăgește științele și artele...” (Pavel Balmuș, *Răzlețe mărturii de epocă. Două microistorii ale Moldovei și autorii lor*, în *Patrimoniul. Almanahul bibliofililor din Moldova*, V. 1, Chișinău, 1987, p. 97-100).

³ Mareș Stela, *Aplicarea regimului capitulațiilor în Principatele Române*, în Mareș Stela, *Supușii străini din Moldova în perioada 1781-1862*, Iași, 1985, p. 26-29.

⁴ Tcaci Vladimir, *Moldova în relațiile politice internaționale (1763-1774)*, Chișinău, 1999, p. 51.

⁵ Vornicescu Nestor, *Arhimandritul Venedict Teodorovici, egumenul Moldoviței, 1769-1785*, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Iași, 1963, nr. 7-8, p. 519-520. Tcaci Vladimir, *Moldova în relațiile politice internaționale (1763-1774)*, Chișinău, 1999, p. 52.

⁶ Constantinescu-Iași P., *Relațiile culturale româno-ruse din trecut*, București, 1954, p. 196.

al Moldovei și Țării Românești din partea Rusiei. În linii mari, cele două delegații au cerut împărătesei protecția Rusiei asupra Principatelor și, acceptând supușenie față de împărăția creștină, se invocau și anumite drepturi istorice, pe care doreau să le păstreze în continuare⁷. Aceste deziderate au fost formulate mai clar în demersul boierilor moldoveni și munteni cu ocazia pregătirii Congresului de la București din 1773, între care au fost invocate 5 condiții principale de aflare a Țării Moldovei în supușenia sultanilor și care se dorea a fi respectate și de partea rusă, în cazul trecerii sub protecția Ecaterinei a II, după cum urmează:

- 1) „să nu se „strice” legea creștinească a Moldovei;
- 2) domnul să fie ales pe viață de țară;
- 3) Moldova să fie cărmuită după propriile sale legi;
- 4) toate legile, privilegiile și obiceiurile să fie respectate;
- 5) turcii să nu aibă dreptul de a intra în țară și să nu ocupe dregătorii și să nu se amestece în nici un chip în treburile țării⁸. Această din urmă condiție sugera destul de transparent autorităților imperiale că rușii, la rândul lor, vor trebui de asemenea să respecte același principiu „să nu aibă dreptul de a intra în țară și să nu ocupe dregătorii și să nu se amestece” în treburile Moldovei, pe care le respectaseră în linii mari odinioară turcii⁹.

În pofida unor asemenea demersuri din partea frunțașilor Țărilor Române, a celor moldoveni în special, deziderate emanate atât din mediul curții domnești ale mării boierimi și ale structurilor ecleziastice superioare, Imperiul rus cu o și mai mare putere a amplificat, prin războaie de cucerire și anexiuni, politica sa expansionistă în Țările Române și în sud-estul Europei.

Pentru a veni cu cele mai elementare dovezi în argumentarea tezei expuse la început va fi suficient să aruncăm o privire sumară asupra celei mai simple cronologii a domnilor Țării Moldovei după 1711, de unde observăm cu destulă ușurință că atât împărații, cât și diplomații și militarii de rang înalt ruși nu numai că nu doreau să respecte aceste principii, dar și au urmărit permanent scopul de a submina autoritatea și chiar de a lichida domnia ca structură centrală de stat în administrarea țării. Astfel, dacă în relațiile cu Dimitrie Cantemir, când acesta a ajuns domn (1710-1711) a fost întocmită o diplomă semnată de țarul Rusiei, Petru I, în care se stipulau condițiile intrării armatei ruse pe teritoriul Moldovei și condițiile trecerii acesteia sub ocrotirea împărăției creștine de la răsărit¹⁰, apoi

⁷ Xenopol A.D., *Războaiele dintre ruși și turci și înrăurirea lor asupra Țărilor Române*, București, 1997, p.56-62. Tcaci Vladimir, *Moldova în relațiile politice internaționale (1763-1774)*, Chișinău, 1999, p.52-56.

⁸ Ibidem, p. 78.

⁹ Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, *Ofensiva imperială rusă în Sudul și Sud-Estul Europei în secolele XVII-XIX (de la acțiuni sporadice la strategii militaro-politice)*, în *Basarabia – 1812. Problemă națională, implicații internaționale*. Materialele Conferinței Științifice Internaționale 14-16 mai 2012, Chișinău-Iași, Editura Academiei Române, București, 2014, p. 27-38.

¹⁰ Eșanu Andrei, Eșanu Valentina, *A doua domnie a lui Dimitrie Cantemir (8 noiembrie 1710- iulie 1711)*, în *Dinastia Cantemireștilor (sec. XVII-XVIII)*, Coord. Andrei Eșanu, Chișinău, 2008, p. 191-216.

în următoarele campanii militare spre sud-estul Europei, cu începere din timpul războiului ruso-turc din 1736-1739 nu se mai recurge la întocmirea unor documente oficiale, a unor înțelegeri prealabile între părți în baza cărora trupele ruse vor trece Nistrul, ci sunt lansate doar niște manifeste imperiale către populație în care era ridicată în slăvi misiunea eliberatoare a popoarelor balcanice de sub stăpânirea otomană. Mai mult, dacă în Diploma dată lui Dimitrie Cantemir a fost înscrisă condiția că Moldova după scuturarea stăpânirii otomane va fi condusă în continuare de un domn moldovean și că domnia Moldovei va fi una ereditară, apoi cu începere din faza finală a războiului din anii 1736-1739 nu numai că nu s-a venit din partea rusă cu vreun pretendent sau candidat la tronul țării (cum făceau pe timpuri polonii sau turcii, mai ales că existau candidaturi reale în persoana fiilor lui Dimitrie Cantemir¹¹), ci chiar domnul aflat în scaun era înlăturat total și administrarea țării era efectuată de comandamentul trupelor rusești aflate pe teritoriul Principatului. Prin aceasta se urmărea scopul de a desființa de facto domnia în Moldova și de a trece administrarea țării sub diriguirea unui demnitar țarist și transformarea acesteia într-o stăpânire, adică gubernie rusească.

Aceeași stare de lucruri o constatăm și în timpul războaielor ruso-turce de mai târziu, din 1768-1774, 1786-1792, 1806-1812, 1828-1829 și chiar din 1853-1856, când Moldova pe timp de război și de ocupație țaristă, pe lângă folosirea fără limite a resurselor umane și materiale locale, de fiecare dată era lipsită de domn și uneori chiar și de Divan, adică de Sfatul domnesc, din care, de regulă, făceau parte marii dregători ai țării. Pentru a suprima tendințele de aspirație la scaunul Țării Moldovei din partea acelorași neamuri fanariote, din care, de regulă, Poarta Otomană selecta și numea domn, autoritățile imperiale țariste sub pretextul de a-i lua sub ocrotire și de a-i scoate de sub primejdia care putea să vină din partea turcilor, îi evacua de voie de nevoie în adâncul Rusiei, cu statut de imigranți politici, unde aceștia nu rareori în împrejurări dubioase își pierdeau chiar și viața¹², cum s-a întâmplat, de exemplu, cu Principele Constantin Ypsilanti¹³.

Uneori, cum ar fi în timpul războiului din 1806-1812, înlăturând ca și anterior domnul și respectiv domnia, autoritățile țariste, instaurând un regim de

¹¹ În zadar mai spera Maria, fiica mai mare a lui Dimitrie Cantemir, că fratele ei mai mic - Antioh Cantemir ar putea ocupa scaunul Țării Moldovei odată cu intrarea în 1736 a armatelor ruse în Principat. Vezi scrisoarea din septembrie 1736 a Mariei către Antioh, aflat pe atunci în misiune diplomatică la Londra: „Cineștie, poatenevafidatcândvasănerevedempatria deodinioarăși să nescârșim în tihnă veacul, fiecare după cum îi este voia. Am impresia că acela care va fi stăpânul unei țări va trebui să ia pe umeri povara guvernării. În felul acesta, dacă D[omniei] V[oastră] vă va fi dat să ajungeți prințul domnitor al țării noastre, va trebui să puneți adio vieții singuratice de filosof” (*Prințesa Cantemir. Portret de epocă și corespondență inedită*, Ed. de Leonte Ivanov, Iași, 2005, p. 190-191, nr. 12).

¹² Mischevca Vlad, *Domni fanarioți din Principatele române. Emigranți politici (Sfârșitul sec. al XVIII- începutul sec. al XIX-lea): Alexandru Ypsilanti & Emanuel Giani-Rosetti & Alexandru II Mavrocordat (Firaris) & Constantin Ypsilanti*. Chișinău, 2017, 248 p.

¹³ Mischevca Vladimir, Zavitsanos Periklis, *Principepe Constantin Ypsilanti 1760-1816*, Chișinău, 1999, 175 p.

ocupație în Moldova și Țara Românească, chiar dacă au recurs în condiții complicate de război la menținerea Divanelor ca structuri guvernamentale alcătuite din demnitari băștinași, în fruntea acestora a fost instalat un demnitar rus cu largi împuterniciri, numit „Președinte al Divanurilor Moldovei și Țării Românești”. Un timp această funcție a îndeplinit-o Serghei Kușnikov (17 februarie 1808 - martie 1810), apoi V.I. Krasno-Milașevici (martie 1810 - noiembrie 1812)¹⁴, iar în timpul războiului ruso-turc din 1828-1829, până în 1834, când se retrage armata rusă din Principate, în această funcție a activat generalul rus P. D. Kiseliov.

Drept urmare populația băștinașă, anumite cercuri ecleziastice nu rare ori le percepeau pe împărătesele Anna, Elisaveta, Ecaterina II, pe țarul Alexandr I și comandanții militari ruși drept stăpânitori al Țării Moldovei¹⁵ și chiar erau trecuți în pomelnicele mănăstirilor moldovene. De exemplu, comandanții militari Piotr Al. Rumeanțev-Zadunaiskij (1725-1796) și Alexandr Bezborodco (1747-1799) au fost înscriși în pomelnicul mănăstirii Căpriană¹⁶, iar țarina Elisaveta trecută la pomelnicul mănăstirii Voroneț¹⁷. Unii egumeni ai mănăstirilor se adresau lui Petrot Al. Rumeanțev-Zadunaiskij și Grigorij Al. Potiomkin (1739-1791) la fel ca și unor domni ai Țării Moldove, ca să le apere și să le reîntărească prin documente scrise proprietățile¹⁸, să-i scutească de dări¹⁹ ș.a.

Spre deosebire de prima perioadă (a doua jum. sec. XVII - prima jum. a sec. XVIII-lea) când se recurgea la misiuni și contacte secrete cu domniii Țărilor Române, cu Gheorghe Ștefan, Antioh Cantemir, Dimitrie Cantemir, cu înalte fețe bisericești, cum ar fi mitropolitul Antonie, în cazul Țării Moldovei, și Constantin Brâncoveanu, boierii Corbea și Toma Cantacuzino, în cazul Țării Românești, în cea de a doua perioadă (a doua jumătate a sec. al XVIII – prima jum. a sec. XIX-lea) autoritățile țariste pe lângă politica strict direcționată spre nimicirea domniei ca structură administrativă de stat, întreprind acțiuni de amploare în vederea stimulării apariției de grupări boierești filoruse, din care făceau parte neamurile:

¹⁴ Agachi Alexei, Ion Varta, *Introducere*, în *Documente privind istoria Moldovei sub ocupația militară rusă (18-6-1812)*, Chișinău, Litera, 2012, p. 6. Mischevca Vladimir, Zavitsanos Periklis, *Principepe Constantin Ypsilanti 1760-1816*, Chișinău, 1999, p. 108.

¹⁵ Zezi Octoih, București, 1773 (BRV, vol. II, București, 1910, nr. 388, p. 206); Învățătură creștinească, Iasi 1790. (BRM, vol. II, 537, p. 337), *Psaltire*, Iași 1790 (BRM, vol. II, nr. 538, p.338).

¹⁶ Eșanu Andrei, Eșanu Valentina, Fuștei Nicolae ș.a., *Mănăstirea Căpriană, sec. XV-XX*, Chișinău, 2003, p. 132, 434, 435.

¹⁷ Eșanu Andrei, Eșanu Valentina, *Mănăstirea Voroneț. Istorie. Cultură. Spiritualitate*, Chișinău, 2010, p.155.

¹⁸ Ibidem, p. 176, doc. 38.

¹⁹ Mihail Paul, *Mărturii românești din Bulgaria și Grecia. Mărturii românești din Grecia*, în *Revista Societății istorico-bisericești din Chișinău*, vol. XXII, Chișinău, 1933, p. 399. Россия и освободительная борьба молдавского народа против османского ига (1768-1812). Сост. Мунтян М.П., Семенова И.В., Кишинев, 1984, с. 140-141.

Balș, Roset, Cantacuzino, Sturza ș.a.²⁰, cele domnești Grigore Al. Ghica, precum și din rândurile clerului mitropolității Gavriil Callimachi și Leon Gheucă. Prin aceasta și prin diverse acțiuni și măsuri propagandistice se urmărea scopul de a determina, pe scară cât mai largă, societatea din Țările Române să îmbrățișeze și să dea crezare așa numitei politici: „Imperiul rus – eliberator al popoarelor creștine de sub jugul turcesc”. Aceste demersuri erau însoțite de propagarea și familiarizarea elitelor moldovene cu viziunea rusească asupra evenimentelor în mersul războiului ruso-turc din 1786-1792, recurgându-se în acest scop la publicarea periodicului *Curier de Moldavie*, care a ieșit un timp de sub teascurile tipografiei de campanie a armatei ruse²¹.

Aceiași politică de decapitare a Țărilor Române a urmărit-o țarismul (cei drept, cu o anumită întârziere în raport cu domnia) și față de structurile ecleziastice superioare din cele două Țări Române. Dacă la început țarismul se limita la atragerea de partea sa a ierarhilor bisericii moldovene și muntele, la includerea ierarhilor și a clerului în general în cercurile filoruse, apoi cu începere din anii războiului ruso-turc 1786-1792 se încearcă pentru prima dată trecerea bisericii moldovenești sub ascultarea directă a Sfântului Sinod al Bisericii Ruse, ca organ suprem de conducere a Bisericii Ortodoxe Ruse²², prin numirea în rang de arhieru al Bisericii moldave a episcopului rus Ambrozie (Serebrenikov), cu titulatura de mitropolit „al Moldovlahiei, Ocârmuitoariul și îndreptoriul Sinod Mădulariu Arhiepiscopul Ecaterinoslavii și a Tavricescului Hersones” (sf. 1789 – încep. 1792)²³.

La această experiență s-a recurs pe larg și în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812, când, între anii 1808-1812 până după încheierea păcii, au fost înlăturați din scaunele lor mitropolitane întâistătătorii bisericii moldave (Veniamin Costache) și din Țara Românească (Dositei Filiti) și a fost instituită în locul acestora o nouă structură bisericească de către Sinodul Bisericii Ruse - un exarhat în frunte cu Gavriil Bănulescu Bodoni, aflat până atunci în fruntea unor episcopii

²⁰ Drept exemplu de formarea unor grupări boierești filoruse poate servi și faptul că în 1775 când înaltul demnitar rus N.V.Repnin în trecere prin Iași a „înmănat la 28 boieri din Moldova cadouri de preț”, pentru a încuraja în continuare orientarea propusă a elitelor moldave. Tcaci Vladimir, *Moldova în relațiile politice internaționale (1763-1774)*, Chișinău, 1999, p.114, nota 76.

²¹ Vezi, de exemplu, studiul și bibliografia în: Hangiu I. *Dicționar al presei literare românești*, București, 1987, p. 89-90.

²² Patriarhia Rusă a fost întemeiată în 1588 și lichidată pe Petru I în 1720.

²³ Titulatură fixată și pe câteva tipărituri ieșene „Psaltirea”, Iași, 1790 (BRV, vol. II, nr. 538); „Слово в неделю третью Святого поста проповеданное в Нямецком Вознесенском монастыре при посещении паствы Молдовлахийския Метрополии Святейшаго Правительствующаго Синода членом Архиепископом Екатеринославским и Херсониса-Таврическаго и Молдовлахийскаго ексархии Местоблюстителем Амвросием февраля 24 дня 1790 года ” (BRV, vol. II, nr. 539). Alte tipărituri cu aceeași titulatură vezi: Сводный каталог русской книги XVIII века 1725-1800, том I, Москва, 1962, № 126, 127, 128, 129. Сводный каталог русской книги гражданской печати XVIII века 1725-1800. Дополнения. Разыскиваемые издания. Уточнения, Москва, 1975, № 376, с. 64.

din Imperiul țarist. Prin aceste acțiuni era trecut sub controlul Rusiei și întregul potențial economic al tuturor structurilor ecleziastice din Principate. În același context se înscrie și cazul mitropolitului Grigorie Dascălul al Țării Românești, care, ajuns la neînțelegeri cu autoritățile rusești de ocupație, la 1 ianuarie 1829 a fost înlăturat din scaun prin dispoziția țarului Rusiei și exilat la Chișinău²⁴.

Din tratatele de pace ruso-otomane din această perioadă se desprinde ideea că diplomația rusă urmărea scopul și, în fapt, a realizat nu numai ieșirea la Marea Neagră, dar și dreptul de a interveni în favoarea creștinilor din Imperiul otoman. În consecință, aceste condiții îi deschidea posibilități de a se amesteca direct în treburile interne ale părții adverse. În privința Țărilor Române prin asemenea documente se urmărea mai curând scopul – nu de a le elibera, cum declara diplomația rusă, ci chiar să le anexeze la Imperiul Rusiei. Atât în timpul războiului din 1768-1774, după pacea de la Kuciuk-Kainargi, dar mai ales după pacea de la Iași din 1792 aceste realități au zdruncinat definitiv sentimentele de încredere, de sinceritate, de simpatie față de Rusia și s-au preschimbat în suspiciune și teamă, nu numai din partea elitelor, ci și din partea păturilor largi ale populației din ambele Principate Române²⁵. Aceste temeri s-au confirmat pe deplin în urma războiului ruso-otoman din 1806-1812, când după pacea de la București, Țara Moldovei a fost dezmembrată și teritoriul dintre Prut și Nistru a fost anexat la Imperiul țarist.

În cele din urmă vom sublinia că, dacă în a doua jum. a sec. XVII – prima jum. a sec. XVIII-lea, acțiunile Rusiei în plan militar și diplomatic în sud-estul Europei purtau un caracter sporadic, fără o pregătire prealabilă deosebită, apoi în perioada următoare cu începere din ultima fază a războiului ruso-turc din 1736-1739 și până în timpul războiului Crimeii la baza aceluiași demers a fost pusă o vastă pregătire de nivel strategic²⁶. Printr-o asemenea politică în raport cu Țările Române se urmărea scopul de a le decapita prin lichidarea domniei, ca structură autohtonă, politică și administrativă, care le conferea până atunci Țărilor Române legitimitatea existenței lor, iar prin înlocuirea ierarhilor băștinași cu alții străini, numiți direct de Sinodul Bisericii Ruse, se urmărea scopul de a trece Biserica Ortodoxă din cele două Țări Române în componența celei ruse. Prin lichidarea domniilor în Principate, Imperiul țarist vroia să arate că armata imperială eliberează nu niște țări în frunte cu domnii lor, ci niște teritorii populate de creștini de sub stăpânirea otomană, teritorii eliberate pe care le ia în stăpânire Imperiul țarist. Această strategie militaro-politică și diplomatică rusă în raport cu Principatele Române și-a atins scopul doar parțial, prin răpirea Basarabiei în 1812,

²⁴ Păcurariu Mircea, *Grigorie Dascălul*, în *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, București, 2010, p. 312.

²⁵ Xenopol A.D., *Războaiele dintre ruși și turci și înrăurirea lor asupra Țărilor Române*, București, 1997, p. 46-55.

²⁶ Eșanu Andrei, Eșanu Valentina, *Politica expansionistă Imperiului Habsburgic și a celui țarist față de Țările Române (după izvoare cartografice din secolul al XVIII-lea)*, în vol. *In honorem Gheorghe Gonța. Politica marilor puteri în Balcani și Europa Centrală*. Materialele Simpozionului Internațional 10-13 octombrie 2013, Chișinău, 2013, p. 98-106.

căci profitând de conjunctura favorabilă atât regională, cât și europeană, cele mai luminate minți ale elitelor românești au reușit în 1859 să realizeze Unirea celor două Principate sub un singur domnitor, care ulterior a adus la apariția pe harta Europei a României moderne și la scuturarea stăpânirii străine otomane.

Devenind continuator direct și preluând întru totul instrumentariul politicii expansioniste țariste de odinioară, autoritățile bolșevice de la Petrograd și Kiev cereau la 2/15 februarie 1918 armatelor române, care au intrat în Basarabia la cererea Sfatului Țării pentru a apăra ordinea și avutul locuitorilor, să se retragă din „teritoriul Republicii Federative Ruse”²⁷. Cu alte cuvinte, la acea dată Basarabia nu mai reprezenta, pentru bolșevici, o parte a Țării Moldovei, care la 1812 a fost anexată la Imperiul Rusiei și nici țară - Republica Democratică Moldovenească, care își proclamase independența la 24 ianuarie 1918, ci doar un teritoriu, pe care îl considerau în continuare că le aparține lor, adică Rusiei bolșevice, ca moștenitoare directă a Rusiei Imperiale.

²⁷ Giurcă I., *Prezența armatei române în Basarabia la începutul anului 1918*. În: *Akademios. Revistă de știință, inovare, cultură și artă*, Chișinău, 2017, nr. 4 (47), p. 120.

Gheorghe Cliveti*

UNIREA ROMÂNILOR – FORȚA IDENTITĂȚII NAȚIONALE

This article ascertains that the strength of the national identity of the Romanian people over the centuries was a primordial factor that contributed to the realization of the national ideal of unity of all Romanians. This identity force manifested itself during the achievement of the Romanian national state, in “steps” representing the Union of the Principalities, in 1859, Independence, in 1877-1878, the Kingdom in 1881, the Autocephaly of the Orthodox Church in 1885 and the Great Union in 1918. The accomplishment of Modern Romania wore the mark of a fervent national credo. The first day of national celebration for Romanians was January 24, which meant the realization of the Small Union in 1859. After 1989, 1 December became the national day of the Romanians, but January 24 was also preserved as a national holiday.

Keywords: Modern Romania, Bessarabia, National Identity, Union of Principalities, Great Union, Romanian Orthodox Church.

Unirea a semnificat un corolar al devenirii identitare a celor ce „ne știm între noi” și dorim să ne recunoască „alții” ca fiind „de un neam și o limbă”, cu un propriu destin istoric de împlinit. Ca pentru oricare entitate umană, de la cea individuală la cea comunitară, realizarea identitară presupune, înainte de toate, o *cunoaștere de sine a eului*, „o lucrare asupra sa însăși”, cum a dat de înțeles N. Bălcescu, referindu-se la „mersul revoluției naționale”, menită emancipării românilor. Istoria noastră națională s-a și relevat ca un intens proces de „construcție identitară”, după cât și cum timpurile ori împrejurările au permis. Episcopul Chesarie al Râmnicului remarcă, prin ultimul pătrar al secolului al XVIII-lea, că poporul român și-a primit „făgăduința” și a luat rând pentru „desăvârșire” străbătând trei „vâmi”, prima – a sângelui eroic, a doua – a zidirii de biserici și a treia – „a scrierii de cărți”. În fiecare „vamă”, românii s-au simțit ca fiind „de un neam și de o limbă”. Poporul român – o spun specialiștii – a prezentat din chiar date ale etnogenezei sale, trăsături unitare. Regretatul nostru Profesor Gheorghe Platon obișnuia să spună, de la Catedra universitară, că, ținând seama de configurația vetrei de locuire strămoșească, de fondul „moștenit” al uneia și al aceleiași limbi, de împărtășirea aceleiași credințe și a acelorași aspirații, românești,

* **Gheorghe Cliveti**, doctor în istorie, profesor. universitar, directorul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol” – Filiala Iași a Academiei Române.

„pentru istoria noastră, la început a fost unitatea”. Ceea ce a lipsit mult timp, acelei istorii, a fost unirea politico-statală. Spre deosebire de neamurile vecine lor, românii nu și-au putut afirma identitatea sau „numele” prin raportare la un act de întemeiere a statului unic al lor și nici la un act de creștinare dător de unică Biserică. Românii nu și-au cucerit teritoriul, spre a-și întemeia pe el un regat ori țarat. Poporul român „s-a născut creștin”, cum îndeobște s-a spus și se spune. În cazul său, întemeierea țărilor, voievodatelor, a urmat trepte ale unui proces specific „entității etno-istorice de moștenire” și nu „de cucerire”. Organizarea politico-teritorială, în expresia voievodatelor, a fost fragmentară, cum a fost și cea bisericească, pliată, aceasta, mai ales după ritul ortodox, autorității laice. Important, din perspectivă istorică, a fost că voievodatele Moldova și Țara Românească au evitat să fie asimilate unor forme statale străine. Doar micile voievodate din Transilvania au avut „o altă soartă”. Au reușit însă românii „de peste munți” să-și păstreze felul propriu de viețuire și credință.

Cum bine este știut, între popoare, mai ales între cele „vecine”, recunoașterile reciproce nu au prea curs în ape limpezi și liniștite, ci tulburate, adeseori însângerate. În atare ape ale istoriei s-au oglindit aprige dispute, al căror deznodământ, cu inerente implicații teritoriale, a stat mai curând în tăișul sabiei decât în considerarea dreptului ori a bunei cuviințe. Iar de la o atare „lecție istorică” nu s-a putut sustrage neamul nostru. „Vecinătățile” lui s-au înăsprit mult, căpătând chiar „forme de dominație asupra vieții sale interne”, pe mai întreg decursul secolului al XVIII-lea și la începutul celui următor. După ce se înregistrase „un triumf” al limbii române în Biserică, în scrieri de învățătură religioasă ori laică, iar „marii cronicari” și D. Cantemir relevaseră, „prin argumente”, vechimea și trăsăturile de unitate ale neamului, s-a ajuns ca asupra acestuia să se reverse un torent contestatar, dinspre „vecinătăți” sau „părți dominatoare”, cu o virulență nemaicunoscută de vreo altă entitate etno-istorică europeană. În Transilvania, printr-o reacție „continuată” față de „momentul Mihai Viteazu”, cum constata David Prodan, românii au fost majoritar excluși din sistemul politic al Principatului, dat de „trei națiuni privilegiate și de patru religii recepte”, supuși fiind și contestării „autohtoniei lor în spațiul de viețuire”. Teoria „imigraționistă” obnubilă „identitatea etnică a românilor”, încât să nu aibă șanse de reușită acțiunea „suplicantă”, inițiată de episcopul Ioan Inochentie Micu-Klein, cu invocare de „drept istoric și natural” al celor mai vechi și mai numeroși locuitori de același neam ai Principatului Transilvaniei. Și era timpul când, la rândul lor, moldovenii și muntenii s-au văzut efectiv supuși unor sofisticate „procedee” de dislocare identitară „mânuite” dinspre Rusia țaristă și lumea ecleziastică greacă, inclusiv prin școli girate de domni ziși fanarioți; pe la 1768-1769, când căpătase amploare un război ruso-otoman, cu desfășurare îndeosebi pe teritoriul Principatelor Moldova și Valahia, împărăteasa Ecaterina a II-a pretinsese ca locuitorii acestora să-i fie, printr-un „legământ” în biserici, „slavonesc norod”; timp în care, la „academiile domnești” din Iași și București,

limba română nu era considerată ca aptă pentru „epistemii și reflecție filosofică”; în cărțile „străine” ale acelor vremuri despre state, principii și biserici nu figura ceva semnificativ românesc.

Contestați ori desconsiderați ca neam în timpuri când modernitatea „îi chema”, din resorturi specifice ei, la „afirmarea identitară”, românii, prin elitele lor, desigur, s-au dedicat cu însuflețire unui proces „de a da dovezi la lume”, proces amintit, astfel, și de un vers al imnului nostru național, intonat prima dată la 1848. Calea de urmat, pentru acele „dovezi”, a fost cu prevalență cea a *cărții* „de istorie ori despre limba românilor”. Era o cale ce nu s-a arătat însă, dintru început, ca lesne de străbătut. Se știe ce reacție vehementă din partea maghiarimii a provocat *Hronica* lui Șincai. Scrierea și învățarea istoriei se situau la cota necesității urgente în mediul românesc, spre a se evita situația pentru „cel de neamul țării” când „străinul opresor” i-ar spune, cum nota Florian Aaron într-o justificare a încercării sale de sinteză națională: „Trecutul îți este necunoscut, numele ce-l porți nu este al tău, nici pământul pe care locuiești...”. În necesitatea „de istorie și de limbă proprie”, Kogălniceanu își vedea „nația”, la 1843, ca pe „un om în pericol de înecare” ce-și întinde „mâna spre prăjina pentru a lui scăpare”, istoria reprezentând „cartea de căpătâi, paladiul naționalității noastre”. În valori de acel „paladiu”, se releva „patria ca întindere de pământ în care se vorbește românește, iar ca istorie a ei, istoria Moldovei întregi, înainte de sfârșirea ei, a Valahiei și a fraților din Transilvania”. Era necesitatea de scriere a istoriei și de cultivare a limbii naționale căreia i s-a tot dat curs, prin cuvânt și faptă, până când Academia Română și mediile universitare să-i asigure cel mai înalt gir cultural-științific, ca ținând de menirea lor primordială.

Cu nu mai puțină însuflețire s-au dedicat românii și căii militante, de acte politice și chiar de eroism, cu presupunerea „jertfei de sânge”. Procesul de afirmare a națiunii române s-a înscris, precum în cazul oricărui altuia de tip european, pe două mari coordonate, una de natură reflexivă sau etnoculturală – de cunoaștere a istoriei, de cultivare a limbii și de înflorire a literaturii –, iar o alta voluntar-activă, de așezare a *principiului național* la temelia înfăptuirii României. Un atare principiu, al „națiunii unice și indivizibile ca sursă a legii fundamentale a statului modern”, a fost consacrat, pentru prima dată, de francezi, prin „sărbătoarea federațiilor” din 14 iulie 1790. Solemnitatea „jurământului federațiilor de a fi francezi” și-a aflat, atunci, expresia într-un imn național (*Le chant de 14 juillet*). Exemplul francez va fi urmat „canonic” – s-a și vorbit despre „catehismul revoluționar” – de alte națiuni, în afirmarea lor. *Principiul național* avea să fie și cel mai „contagios” dintre toate celelalte ale Revoluției Franceze. *Supplex Libellus Valachorum*, din 1790, a și vădit o primă atingere românească cu acel principiu, receptat „așa cum a fost el proclamat la origini”. În „vertijul” revoluționar pașoptist”, fiecare „comunitate de origine istorică distinctă și de limbă”, cuprinsă de acesta, a urmat procesiunea „ritualică”, mistică, a consacrării *principiului național* și a intonării *imnului național*. Se urma „exemplul francez”,

la parametrii „misticii revoluționare”. Mihail Kogălniceanu, „la noi”, avea să și noteze, în introducerea la *Letopisețele Moldovei*, că Franța Revoluției „a strigat naționalităților oprimate”, precum Iisus lui Lazăr, „sculați-vă!”, altfel spus, „înviați din morți!”. Istoria însăși, la „pașoptiști”, era văzută „micheletian” ca *resurrecție*, sub „decretele Providenței”. Au și rămas în istoria națiunilor trecute prin „valul pașoptist”, zile de sărbătoare și imnuri zise *naționale*. De-ar fi fost concretizat, la timpul său, „programul pașoptist”, am fi avut, poate, și noi, românii, de la acel moment mirific, sărbătoarea națională, fie ziua de 3/15 mai, a Adunării de la Blaj, fie ziua de 11/13 iunie sau alta, ținând de „ceremonialul revoluționar” din Țara Românească. A rămas însă ca pentru totdeauna probată *forța identității noastre naționale*, reflectată și de imnul *Un răsuneț/ Deșteaptă-te române*, pe versuri de Andrei Mureșanu și muzică pusă, cu argumente nu unanim acceptabile, în seama lui Anton Pann. Acea *forță* și-a avut notorietatea ei, de moment ce Jules Michelet avea să-i mărturisească lui C.A. Rosetti că românii, prin revoluția lor, „și-au pus naționalitatea în calendarul lumii”.

Forța identitară s-a verificat și ca vector atitudinal și ideatic al înfăptuirii statului național român, în „trepte” reprezentând Unirea Principatelor, la 1859, Independența, la 1877-1878, Regatul, la 1881, Autocefalia Bisericii Ortodoxe, la 1885, și Marea Unire, la 1918. Despre acea înfăptuire s-a cuvântat și încă s-ar putea, desigur, cuvânta mult, fie în spiritul istoriei critice, fie cu patosul frizând perspectiva teleologică. Ne mărginim, aici, să menționăm că înfăptuirea României moderne a purtat marca unui fervent *credo* național, la dimensiune himnală. Acea dimensiune a vibrat mai ales la sărbătorile unioniste. Prima zi de sărbătoare națională la români a fost cea de 24 ianuarie, în puterea unui vot al Adunării Elective de la București, din 25 ianuarie 1859, după ce Alexandru Ioan Cuza devenise, „prin mila lui Dumnezeu și voința națională”, domn al ambelor Principate Unite. Entuziasmul unionist al românilor s-a immortalizat ca „o horă”, pe versuri de Vasile Alecsandri și muzică de Alexandru Flechtenmacher. Ziua de 24 ianuarie s-a și înscris ca una luminoasă în „calendarul național”. De lumina ei s-a pătruns și efigia domnitorului Cuza, precum dintr-un „decret divin”. Acea lumină nu avea să pălească, în „simțirile poporului”, după 1866 sau 1881, din cauza celei a „tribunei de 10 Mai”. Cu timpul, s-a ajuns la „o cununie” a zilei naționale de 10 mai cu cea de 24 ianuarie, a Unirii. După 1918, an cu alte „momente astrale”, de Unire a Basarabiei, în 27 martie/9 aprilie, a Bucovinei, în 28 noiembrie, a Transilvaniei și a Banatului, la 1 Decembrie, „cu Țara”, s-a făcut simțită necesitatea „sufletească” de a fi reconfirmată, printr-un decret, nr. 397, publicat în „Monitorul Oficial” din 8 februarie 1920, ziua de 24 Ianuarie ca „sărbătoare a românilor”. În puterea Marii Uniri a fost oficiată Încoronarea Regală de la Alba Iulia, din 15 octombrie 1922, și ridicarea Bisericii Ortodoxe Române la rang de Patriarhie. Pe culmea destinului național, se vedea, la români, în mod simbolic, permisibil de regimul constituțional, „alianța” dintre Tronul Țării și Altarul Bisericii ei. Lămuriri, din partea istoricilor, se impun însă a fi

aduse asupra faptului că niciuna dintre zilele Unirilor de la 1918 nu și-a avut „un imn al ei”. A fost îndeajuns, se pare, să fie intonat *Deșteaptă-te române*, deodată cu impresionantele cântece de slăvire a eroismului armatei Țării, de înaripare a sentimentului unionist. A continuat să fie intonat, se înțelege, Imnul Regal, pe versuri de V. Alecsandri și muzică de Hübsch, mai ales la ocazia *zilei naționale* de 10 mai, până spre anul 1947. Cât despre sărbătoarea de 24 Ianuarie, aceasta avea să răzbată și de după norii neguroși ai proletcultismului din anii 1948-1958. Centenarul din 1959 al Unirii Principatelor și „mutațiile ideologice” din 1964 au îngăduit ca, sub consemnul zilei naționale de 23 august, să fie sărbătorită, la 24 Ianuarie, Unirea. Nu s-a îngăduit însă așa ceva și în privința niciuneia dintre zilele Unirii de la 1918, ai căror principali actanți au trecut prin infernul închisorilor comuniste, căzându-le, nu puțini, și victime acestuia. Când, după 1989, s-a ajuns ca 1 Decembrie să fie *ziua națională*, sărbătorirea tot națională din 24 ianuarie a continuat, fiind întărită prin legea nr. 171/2014, publicată în „Monitorul Oficial”, nr. 922/19 decembrie, același an. Printr-o lucrare inefabilă a istoriei, la români, prima lună a anului include calendaristic sărbătorirea „micii Uniri”, iar ultima „pășește” cu celebrarea Marii Uniri. Este, aceasta, și dovada peremptorie că *forța identității noastre* naționale și-a aflat cea mai tare expresie în Unire.

Acum, la Centenar, se cuvine însă ca, în privința Basarabiei și a Bucovinei de Nord, cu Herța, să nu fie sărbătoare, ci reculegere marcată de suferință, pentru soarta respectivelor părți de pământ românesc, dar și de speranță că acestea vor reveni la matcă. În cumplitul an 1940, Lucian Blaga nota că românii au trăit ceva mai bine de douăzeci de ani „într-o țară împărătească, al cărei orizont li s-a mutat în suflet, acolo unde nu va pieri niciodată”.

Gheorghe Negru*

MIȘCAREA NAȚIONALĂ DIN BASARABIA (1812-1905)

The study reveals the stages of the Bessarabian national movement in the period 1812-1905, the role of the Russian revolution in triggering of the national movements within the Russian Empire, including in Bessarabia, the return of the Bessarabian problem to the attention of the public opinion in Romania, the publication on July 9, 1905 of the first known programmatic document of the national movement of the Bessarabian Romanians, the publication of the Romanian newspaper "Bessarabia" in Latin script, and the intention to create a Romanian National Party in Bessarabia, emphasizing of the role of the Bessarabian Romanian organizations in Romania – "The Bessarabian", "The Cultural League of the Basarabian Romanians", "The Society for the Help of the Romanians in Bessarabia", "Milcov" – in the triggering of the national movement in Bessarabia at the beginning of the 20th century.

Keywords: Bessarabia, the Russian Empire, the national movement, the Bessarabian Romanians, the Russian Revolution, newspaper "Bessarabia", the "Cultural League of the Bessarabian Romanians"

1. Etapele mișcării naționale din sec. XIX – începutul sec. XX

O privire de ansamblu asupra mișcării naționale din Basarabia relevă o serie de etape care, în dependență de contextul istoric și de alți factori (asupra cărora nu putem insista acum), se deosebesc după scopurile urmărite de participanți, formele de manifestare ale rezistenței, amploarea și forța acesteia. Dacă pornim de la „fazele structurale” ale mișcărilor naționale, evidențiate de savantul ceh Miroslav Hroch¹, în Basarabia prima etapă („faza A”) a acestei mișcări, care se caracterizează prin cercetarea scrupuloasă a trăsăturilor lingvistice, culturale și sociale, începe în 1812 și durează până la hotarul sec. XIX – XX. În cadrul acestei lungi etape, se profilează alte două perioade calitativ deosebite: 1) 1812 – sfârșitul anilor 1850; 2) încep. anilor 1860 – răscrucea sec. XIX - XX. După cum putem constata, drept hotar servește unirea Principatelor Române în anul 1859 și consolidarea statului român modern în anii următori care a marcat atât schimbarea paradigmei politicii naționale a Imperiului Rus în Basarabia, cât și a mentalita-

* **Gheorghe Negru**, doctor în istorie, conferențiar cercetător, cercetător științific coordonator, Institutul de Istorie.

¹ Мiрослав Хрох, *От национальных движений к полностью сформировавшейся нации: процесс строительства наций в Европе. Нации и национализм*. Перевод с англ. и нем., Москва, Праксис, 2002, с. 125.

tății elitei culturale de aici. În anii 1812-1900, în pofida politicii de rusificare și izolare, a persecuțiilor autorităților țariste, s-a pus bazele, în paralel cu procesele din Principatele Române și România, dar la o scară mai mică, a identității românești moderne, dezvoltându-se în Basarabia o elită care s-a sincronizat cultural și politic cu procesele din România, „visând” la unirea cu țara respectivă. Această elită, împotrivindu-se politicii de rusificare, a generat un naționalism preponderent cultural care s-a bazat pe românismul modern, aflat în ascensiune în Principatele Române și România. Chiar dacă elita „românofilă” nu a fost numeroasă, ea a reprezentat partea cea mai conștientă și activă a societății, iar identitatea românească a constituit unica alternativă în față rusificării, unica expresie, din punct de vedere cultural, identitar, a tendinței către modernitate a moldovenilor basarabeni.

Unirea Principatelor Române în 1859 a creat o situație geopolitică nouă în această parte a Europei de Sud-Est, influențând nu doar politica internă a României, ci și atitudinea autorităților Imperiului Habsburgic și ale Imperiului Rus față de statul român nou creat și față de comunitățile românești din cadrul acestor imperii. În Basarabia, mișcarea unionistă din anii 1850 și unirea Principatelor, a generat două procese contrapuse. A fost vorba, în primul rând, de înviorearea și fortificarea sentimentului național românesc printre boierii culți și intelectualii moldoveni, determinând conturarea în cadrul societății basarabene a unei grupări „românofile” distincte, dând startul unei rezistențe culturale mai mult sau mai puțin directe față de politica de rusificare. Fenomenul s-a produs sub influența noului context politic constituit după înfrângerea Imperiului Rus în războiul Crimeii (1853-1856) și retrocedarea, în 1856, a județelor de sud ale Basarabiei (Bolgrad, Cahul, Ismail) către Principatul Moldovei. Evenimentele respective au coincis și cu o oarecare relaxare, un mic „dezhgeț”, a regimului autocrat, după urcarea pe tron a țarului Alexandru II (1855-1881), în urma eforturilor depuse de acesta de a reforma și moderniza structurile economice și sociale anacronice ale Imperiului Rus². Documentele rusești din acei ani consemnează activitatea culturală a grupării boierești „românofile” în frunte cu Carol și Alexandru Cotruță, Nicolae și Aristide Caso, Constantin Cazimir, Constantin Cristi etc., orientată spre extinderea predării limbii române în școlile din Basarabia, utilizării ei în administrație și în viața publică, elaborării și publicării unor abecedare și a altor cărți didactice pentru predarea limbii române, preluării și achiziționării manualelor și a litetraturii pentru elevii basarabeni din România, fondarea tipografiilor pentru publicarea literaturii în limba română, editarea ziarelor naționale, consolidarea relațiilor cu organizațiile național-culturale din România etc.

² Russel Sherman, *Rusia, 1815-1881*. Traducere Radu Paraschivescu, București, Bic ALL, 2001, p. 66-129; Michael Lynch scrie despre o „linie politică liberală inițială”, abandonată apoi de țarul Alexandru II. (*Reacțiune și revoluție: Rusia 1881-1924*. Traducere Emilia Stere, București, Bic ALL, 2000, p. 21).

Pe de altă parte, ca răspuns la unirea Principatelor Române și crearea statului român modern, fortificării sentimentului național românesc printre intelectualii și boierii moldoveni din Basarabia, dar și ca urmare a consolidării propriului naționalism rusesc, s-a produs o schimbare a paradigmei politicii naționale a Imperiului Rus în Basarabia, o înăsprire drastică a politicii de rusificare, ceea ce a condus la respingerea tuturor inițiativelor intelectualilor și boierilor moldoveni privind afirmarea culturii naționale, la anularea treptată a predării „limbii moldovenești” în toate tipurile de școli. Startul „noii” politici naționale a Imperiului Rus în Basarabia a fost dat aproximativ în anul 1862, atunci când inițiativa lui C. Cristi de a fonda o „tipografie moldovenească” a fost categoric respinsă de autoritățile țariste (de acum încolo nicio propunere a nobililor moldoveni privind dezvoltarea culturală a etnicilor români din Basarabia nu va mai fi acceptată), deoarece acesta făcea parte din numărul acelor „*moldovanofili, care visau la o Românie unită și contopită*”. Deși erau considerați loiali, românii basarabeni au nimerit primii în „vizorul” politici de rusificare a Imperiului Rus din a doua jumătate a sec. al XIX. Au urmat, în anul 1863, polonezii, lituanienii și ucrainenii. După insurecția din 1863-1864, Polonia devine un oarecare teritoriu aflat sub supravegherea țarului și administrat de un funcționar rus. Tot atunci, în 1863, autoritățile țariste au adoptat o hotărâre care interzicea publicarea ziarelor și revistelor în limba ucraineană. În toate aceste cazuri, motivele care au condus la schimbarea „vitezei” politicii de rusificare a Imperiului Rus au fost diferite, dar toate au avut la bază intenția oficialităților de a suprima și controla procesele naționale considerate periculoase, determinate de influențe externe. Chiar dacă demnitarii de la Sankt Petersburg erau la curent că „partidul românofil” din Basarabia nu punea în pericol regimul țarist, așa cum se întâmplase în Polonia răsculată, și nici nu generase o mișcare națională de aceeași amploare ca în Ucraina, ei, oricum, s-au alarmat și au decis să suprimă procesul înainte ca acesta să ia avânt³.

La sfârșitul sec. XIX - începutul sec. XX a început a doua etapă („faza B”) a mișcării naționale din Basarabia. Atunci, conform lui M. Hroh, „apare o nouă generație de activiști care încearcă să atragă cât mai mulți adepți din rândul propriului grup etnic pentru realizarea planului de creare a viitoarei națiuni, apelând la ajutorul agitației patriotice care urmărea să „trezească” în ei conștiința națională”. La sfârșitul sec. XIX - începutul sec. XX, elita intelectuală boierească din Basarabia a fost completată cu un grup nou de intelectuali proveniți din familii de clerici, învățători, funcționari de la sate, răzeși și alte categorii de țărani liberi care au proliferat un naționalism, denumit de ei înșiși, „revoluționar” sau „național-democrat”. Acest tip de naționalism, ca și cel boieresc, s-a dezvoltat din interesul pentru limba, literatura, istoria și cultura română a militanților naționali din Basarabia, dar a fost stimulat de necesitatea acută de a rezista și supraviețui în

³ Gheorghe Negru, *Politica națională a Imperiului Rus în Basarabia și limba română*, în *Akademios. Revistă de știință, inovare, cultură și artă*, 2012, nr. 2, p. 29.

fața politicii de rusificare. Ambele tipuri au avut drept model naționalismul cultural din Principatele Române, care, la rândul lui, reprezenta o formă a modelului sud-est european. Spre deosebire de „naționalismul boieresc”, profilul „naționalismului democrat” a fost marcat și de originea „revoluționară” a activiștilor naționali care, încă din anii studenției, iar unii chiar din anii de liceu, au fost implicați în lupta antițaristă a diferitor curente ideologice și politice de orientare socialistă din cadrul Imperiului Rus de la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. Anume acest fapt a determinat, pe o parte, pledoaria pentru un sistem și un regim politic democratic, iar pe de alta, radicalismul (mai ales, în cazul socialiștilor revoluționari), insistența pentru exproprierea marilor latifundiari și împrăștierea țăranilor, a acestui tip de naționalism. „Apropierea de popor”, strânsele legături cu profesorii și preoții de la sate, organizarea diverselor manifestări culturale, îmbinarea temelor naționale și sociale în activitatea de propagandă politică, au asigurat creșterea eficienței, a impactului social mai mare al „naționalismului revoluționar”, comparativ cu cel „boieresc”⁴.

Reprezentanții mai moderați ai acestui tip de naționalism – Nicolae Lașcu, Vasile Glăvan, Macarie Untul etc. – au publicat în ziarul politic și literar rusesc „Vostok” („Răsăritul”) din 17 martie și 20 iunie 1883, redactat și editat de N. Durново, două articole („Necesitățile parohiilor basarabene” și „Cu privire la obiectivele pe marginea articolului *Necesitățile parohiilor basarabene*”) care reprezentau, în fond, un protest al unor foști absolvenți ai Seminarului Teologic din Chișinău, studenți, la momentul publicării, ai Academiei Teologice de la Kiev, viitori preoți, la adresa politicii de rusificare a bisericilor și a școlilor teologice din Basarabia de către autoritățile Imperiului Rus, o pledoarie pentru reintroducerea predării limbii române în școlile spirituale din gubernia respectivă⁵.

Cei mai de vază reprezentanți ai naționalizmului „revoluționar” și „democratic” au fost studenții „pământeniei” basarabene de la Universitatea din Dorpat care, la 5 februarie 1900, în cadrul unei adunări generale, au constituit prima organizație națională ilegală din Basarabia. Ei au stabilit legături cu românii basarabeni din România, cu alte personalități de la București, au organizat manifestări culturale naționale, s-au implicat în activitatea politică ilegală⁶. Liderul ei incontestabil - Ioan Pelivan -, împreună cu alți intelectuali din Chișinău și București, au contribuit decisiv, în 1905, la declanșarea mișcării naționale din Basarabia, au pus bazele presei românești, au desfășurat o amplă activitate de demontare a miturilor imperiale rusești și de cultivare a identității românești moderne, bazată

⁴ Ioan Pelivan. *Deșteptarea Națională. Corespondență. Memorii (1900-1918)*, în *Destin Românesc. Revistă de Istorie și Cultură*, Ediție specială îngrijită de Gheorghe Negru, 2009, nr. 5-6, p. 6-7.

⁵ Gheorghe Negru, Dinu Poștarencu, *O pledoarie publică a unor preoți basarabeni pentru reintroducerea predării limbii române în școlile teologice (1883)*, în *Destin Românesc. Revistă de Istorie și Cultură*. Serie nouă, nr. 1-2, 2017, p. 120-149.

⁶ Gheorghe Negru, *Scurt istoric al „pământeniei” studenților basarabeni din Dorpat (sf. sec. XIX – înc. sec. XX)*, în *Destin Românesc. Revistă de istorie și cultură*. Serie nouă, Chișinău, 2009, nr. 4, p. 22-29.

pe ideea unității lingvistice, culturale și etnice a tuturor românilor aflați sub dominație străină și a celor din România liberă⁷. Mișcarea din 1905 a depășit cadrul naționalismului cultural boieresc, formulând cererea autonomiei Basarabiei în cadrul Imperiului Rus și încercând să constituie și să consolideze primele structuri politice din Basarabia⁸.

2. Revoluția rusă din 1905 și declanșarea mișcărilor naționale a popoarelor din cadrul Imperiului Rus

Spre deosebire de perioadele anterioare ale istoriei Imperiului Rus din secolul al XIX-lea, care s-au caracterizat printr-o alternanță a reacțiunii și liberalismului, sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea a fost dominat doar de reacțiune.

Popoarele Imperiului Rus au fost impuse să suporte succesiv regimurile represive ale ultimilor doi țari Alexandru III (1881-1894) și Nicolae II (1894-1917), ambii flancați de „marele inchizitor” Constantin Pobedonostev, ober-procuror al Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse și membru al Consiliului de Miniștri (1880-1905), oponent fervent al sistemului politic reprezentativ - considerat de el drept o „mare minciună a timpului nostru” - și aprig apărător al unei guvernări autocrate și dictatoriale.

Comparativ cu alte state (Germania sau Imperiul Austro-Ungar), care evoluaseră substanțial către o monarhie parlamentară și reprezentativă, Imperiul Rus continua să rămână și la începutul secolului al XX-lea o monarhie absolută de tip medieval. În cadrul unui astfel de regim, sursa și legitimitatea puterii monarhului nu era poporul, ci însuși Dumnezeu. De aceea orice opoziție față de guvern, orice protest sau încercare de apărare a drepturilor civice sau naționale, chiar și cele absolut pașnice, erau considerate drept crime, „atentate asupra securității statului”, și, în consecință, pedepsite cu toată asprimea.

Acest sistem politic anacronic, în care nu exista parlament sau partide politice legale, iar popoarele, prin politica de rusificare, li se contesta dreptul la existență națională, era menținut de o armată, cu un efectiv de circa 1,5 mln. soldați, de o poliție omniprezentă și de o cenzură drastică. Represiunile, corupția și incompetența administrației țariste a suscitat nemulțumirea și protestul diverselor categorii sociale, etniilor și națiunilor, contribuind la crearea unui mediu politic dominat de disperare și intoleranță.

Într-o astfel de societate, în care, după cum a menționat Michael Lynch, „repreziunea de stat se lua la întrecere cu terorismul revoluționar, opiniile moderate

⁷ Ion Constantin, Ion Negrei, Gheorghe Negru, *Ioan Pelivan, părinte al mișcării naționale din Basarabia*, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2011, p. 44-74.

⁸ Gheorghe Negru, *Revoluția rusă din 1905-1907, România și declanșarea mișcării naționale din Basarabia*, în *In Honorem Alexandru Moșanu. Studii de istorie medievală, modernă și contemporană a românilor* (coord: Nicolae Enciu), Cluj-Napoca: Editura Academia Română. Centrul de Studii Transilvane: Presa Universitară Clujeană, 2012, p.337-346.

nu prea aveau trecere. Nu exista o zonă de mijloc pe care să se poată dezvolta o tradiție a dezbaterii politice disciplinate”⁹.

Radicalismul oamenilor a atins asemenea cote încât, a observat Geoffrey Hosking, „liberalii au fost împinși alături de revoluționari, elitele – alături de muncitori, iar țăranii și - probabil lucrul cel mai important – moderații, alături de teroriști. Acest amestec nediscriminat de viziuni și practici politice a continuat aproape pe tot parcursul anului 1905. Indiferent de celelalte opinii pe care le aveau, toate aceste grupuri erau de acord că prioritatea numărul unu era aceea de a scăpa de autocrație”¹⁰.

În acest context de maximă confruntare dintre popor și administrația imperială, când problemele economice, social-politice, naționale nesoluționate creaseră o situație explozivă, trupele guvernamentale au deschis focul asupra unei procesiuni pașnice a muncitorilor din Sankt Petersburg. La 9/22 ianuarie 1905, circa 140 mii de oameni, îmbrăcați în haine de sărbătoare, ducând icoane și portrete ale țarului, intonând cântece religioase, s-au îndreptat spre Palatul de Iarnă, pentru a-i înmâna țarului o petiție cu doleanțele lor (ziua de muncă de 8 ore, salarii „normale”, asigurări de stat pentru muncitori, dreptul de a se organiza în sindicate, anularea plăților de răscumpărare a pământului primit de țăranii în 1861, trecerea pământului în posesia celor care îl munceau, acordarea de credite cu dobândă mică, adunare constituantă aleasă în mod democratic etc.), dar au fost întâmpinați de gloanțele soldaților. „Duminică sângeroasă”, ziua când au fost uciși și răniți circa 5 mii de oameni¹¹, a însemnat spulberarea iluziilor cu privire la țarul „bun și milos” și a determinat declanșarea în lanț a grevelor și revoltelor muncitorilor, țăranilor, marinarilor din flota Mării Negre și Mării Baltice, a mișcărilor naționale, dând startul la ceea ce s-a numit apoi „revoluția din 1905”.

Punctul culminant al revoluției l-a constituit greva generală a muncitorilor și a altor categorii sociale aderente (în total au participat peste 2 mln. oameni¹²) din octombrie 1905, care a paralizat sistemul economic și politic al Imperiului Rus, impunând țarul și guvernul să facă cedări. La 17/30 octombrie, țarul a emis un Manifest în care promitea acordarea „drepturilor civice”: „inviolabilitatea persoanei, libertatea cuvântului, a adunărilor, a asocierii”, alegerea unui parlament (Duma) cu drepturi legislative, acordarea, „în măsura posibilităților”, dreptului de vot și celor care „astăzi sunt cu totul lipsiți de drepturi electorale”. Deși a fost conceput în epocă ca o victorie asupra absolutismului țarist, Manifestul nu a contribuit la o democratizare reală a regimului politic, ci la dezbinarea mișcărilor

⁹ Michael Lynch, *Reacțiune și revoluție: Rusia 1881-1924*, trad.: Emilia Stere, București, BIC ALL, 2000, p. 10.

¹⁰ Geoffrey Hosking, *Rusia: popor și imperiu, 1552-1917*, trad.: Dana Crăciun, Hortensia Pârlog, Maria Teleagă, Iași, Polirom, 2001, p. 281.

¹¹ *История России с древнейших времен до начала XXI – века*. Под редакцией академика РАН Л. В. Милова, Москва, ЭКСМО, 2006, с. 113.

¹² *Ibidem*, p.117.

antițariste și, în consecință, la diminuarea valului revoluționar din 1905. Treptat autoritățile au reluat politica de represiuni față de opoziția regimului și au restrâns progresiv drepturile politice și naționale acceptate inițial. Deși țarul a păstrat Duma, el nu a consimțit reducerea prerogativelor sale absolute. De facto, țarul continua să controleze atât puterea executivă, cât și cea legislativă, legile adoptate de Dumă intrând în vigoare doar după aprobarea lor de către țar.

Revoluția din 1905 a condus la intensificarea mișcărilor naționale care, după cum a subliniat V. Deakin, „a cuprins practic toate popoarele țării, atât în Vest, cât și în Transcaucazia, Asia Mijlocie și Siberia. Revendicările comune erau egalarea în drepturi a tuturor popoarelor, învățământ în limba maternă, libertatea cultelor. Pentru o mare parte a popoarelor era deosebit de actuală problema agrară, care se manifesta fie prin apărarea pământurilor lor de colonizarea rusească (popoarele Kazahstanului și ale Asiei Mijlocii, iakuții, bureații ș.a.), fie prin lupta țăranilor împotriva moșierilor pentru pământ, căpătând caracter național în țările baltice sau combinându-se cu lozinci naționale în Georgia. În Finlanda și Polonia se bucura de o largă susținere lozincă autonomiei teritoriale (care reflecta tendința către independența statală deplină), o considerabilă răspândire avea această lozincă în mediile intelectuale ucrainene și în unele cercuri georgiene”¹³.

Cele mai mari cedări autorităților țariste le-au făcut mișcările naționale din Finlanda. Aici social-democrații au organizat „gărzi roșii”, iar cercurile mai de dreapta organizații militarizate „Voimă” („Putere”) cu scopul de a se opune dictatului imperial. Greva generală și, mai ales, pericolul declanșării războaielor armate într-o zonă apropiată de capitala imperiului i-a convins pe demnitarii de la Sankt Petersburg nu doar să anuleze toate actele anterioare din perioada guvernatorului general Nicolae Bobricov, care subminau autonomia administrativă și militară a Finlandei și impuneau limba și cadrele rusești, ci și să permită, la sfârșitul lunii octombrie 1905, restabilirea Dietei, iar mai apoi și instituirea sufragiului universal¹⁴.

Spre deosebire de Finlanda, unde demnitarii Imperiului Rus au cedat temporar, intențiile de afirmare a autonomiei în țările baltice au fost suprimate chiar de la început. Revendicarea de a crea Republica Letonia, în cadrul unui congres din 28 noiembrie 1905, a determinat intervenția brutală a armatei ruse, care a „restabilit ordinea” atât în Letonia, cât și în Estonia. Același scenariu s-a repetat și în Lituania. Și aici armata rusă „și-a făcut datoria” imediat ce congresul asociațiilor lituaniene de la Vilnius a cerut, în decembrie 1905, autonomia Lituaniei și înlocuirea administrației ruse cu o administrație de proveniență locală¹⁵.

Atitudinea autorităților țariste față de revendicarea de către partidul democrat popular din Polonia a autonomiei și a învățământului în limba maternă a fost

¹³ В.С. Дякин, *Национальный вопрос во внутренней политике царизма (XIX – начало XX вв.)*, СПб, Лисс, 1998, стр. 36-37.

¹⁴ Ibidem, p. 37.

¹⁵ Henry Bogdan, *Histoire des peuples de l'ex-URSS. Du IX-e siècle à nos jours*, Perrin, Paris, 1993, p. 175;

marcată de „confruntarea istorică” ruso-poloneză. Nimic nu i-a putut convinge pe funcționarii imperiali să renunțe la politica tradițională antipoloneză și să facă cedări comparabile cu cele din Finlanda: nici cererile țăranilor, din timpul revolțelor, de a restabili limba poloneză în administrația și școlile sătești, nici greva elevilor din gimnazii împotriva rusificării școlii medii din Polonia, nici boicotul școlilor de stat rusești de către populație, nici organizarea școlilor poloneze neoficiale de către membrii societății culturale „Matița” etc. În urma revoluției, polonezii s-au ales doar cu permisiunea de a introduce limba poloneză în școlile elementare și predarea unor discipline școlare în limba poloneză în școlile particulare. În schimb, au fost păstrate destule acte discriminatoare pentru polonezi, inclusiv decizia secretă a Comitetului de Miniștri, aprobată în iunie 1905 de către țarul Nicolai II, care interzicea polonezilor de a ocupa o serie de posturi în sistemul administrativ¹⁶.

După cum se poate vedea din exemplele de mai sus, caracteristice pentru contextul social-politic al Imperiului Rus, confruntarea din 1905 dintre autoritățile de la Sankt Petersburg și mișcările naționale de la periferie s-a finalizat cu unele cedări neînsemnate (exceptând, desigur, Finlanda) ale centrului, acceptate de acesta doar „pentru a potoli furtuna”. În 1907, revenindu-și din șocul provocat de revoluție, oficialitățile Imperiului Rus au reluat politica de dictat și de restrângere a drepturilor câștigate de către popoarele de la periferie în 1905, iar una din primele atacate a fost chiar autonomia finlandezilor.

3. Readucerea problemei Basarabiei în atenția opiniei publice din România

Deși nu există o cronologie strictă a tuturor acțiunilor și atitudinilor cu caracter național ale românilor din Basarabia și România din perioada revoluției ruse din 1905 și din anii următori, se pare, totuși, că cei mai promți s-au dovedit a fi românii basarabeni refugiați în România încă pe la sfârșitul sec. XIX, care, fiind constituiți în două societăți culturale: „Liga Culturală a Românilor din Basarabia” – filială a „Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor” - și „Societatea pentru ajutorul românilor din Basarabia „Milcov”, primii au solicitat autorităților țariste, numele tuturor românilor basarabeni, într-o serie de documente publicate în presa din România, autonomia Basarabiei, sincronizându-se astfel cu cerințele autonomiste ale polonezilor și ale popoarelor baltice.

Desigur, o analiză a rolului României și a românilor aflați în Basarabia în declanșarea și evoluția mișcării naționale din spațiul pruto-nistean nu poate fi efectuată separat, în realitate, după cum se va vedea, românii de pe ambele maluri ale Prutului au acționat, în toate cazurile importante, împreună. De fapt, a vorbi de mișcarea națională din Basarabia de la începutul sec. al XX-lea înseamnă a vorbi de relațiile dintre românii din Basarabia și cei din România. Chiar dacă,

¹⁶ В.С. Дякин, *Op. cit.*, p. 37-39.

de cele mai multe ori, motorul acestor relații au fost românii din Basarabia, ei nu ar fi reușit nimic dacă nu ar fi existat susținerea discretă ale unor oficialități din România – atât cât a fost! –, ale unor organizații și ai unor oameni de cultură, dar, mai ales, posibilitatea de a pleda liber pe teritoriul României cauza națională a românilor basarabeni. Fără „Piemontul” românesc mișcarea de „renaștere” culturală modernă a românilor din Basarabia nu ar fi putut da roade: identitatea românească nu ar fi putut să se răspândească, presa națională nu s-ar fi dezvoltat, iar o elită culturală, cu școala la Iași și București, nu ar fi apărut etc.

Primul care, ca urmare a evenimentelor revoluționare din Imperiul Rus de la 1905, a readus problema Basarabiei în atenția opiniei publice din România a fost directorul politic al ziarului „Adevărul” Constantin Mille. Acesta, în articolele „Chestia Basarabiei” și „Basarabia” din 2 și 7 iulie 1905, pornind de la niște premise mult prea optimiste, anunța apropiata soluție a Imperiului țarist și, în consecință, posibilitatea de a „cere înapoi ceea ce ni s-a răpit la 1812 și la 1878”.

„Cele ce se petrec în Rusia – menționa autorul – nu mai lasă îndoială nimănui că împărăția rusească a intrat în discompunere... Pe lângă schimbarea formei politice de guvernământ, naționalitățile din Rusia cer dreptul de traiu liber, cer autonomia. Ei bine, în ziua când țarismul va pieri în grandiosul cataclism al imperiului rusesc autocrat, când o formă nouă constituțională ori republicană va lua locul stărei de astăzi, când naționalitățile vor deveni state libere și de sine stătătoare, în ziua când nobila Polonie își va scutura lanțurile, în ziua aceea și chestia Basarabiei se va pune.

Avem o întreagă provincie românească, în care se vorbește încă românește și în care încă se simte românește. Rusia a putut să rusifice și să corupă pătura de sus, pe boierii moldoveni. Satele însă au rămas tot aceleași și în aceeași stare de pasivitate încâpățanată, vorbind limba patriei și având aceleași obiceiuri. Numai de ar dispărea linia de demarcare „a Prutului blestemat”, românii de peste Prut se vor regăsi aceeași frați ca aceștea de dincoace de același râu”¹⁷ etc.

4. Comitetul Central al Ligii Culturale a Românilor din Basarabia și primul document programatic al mișcării naționale de la est de Prut

În 1904, Comitetul Central al Ligii Culturale a Românilor din Basarabia a elaborat un apel către basarabeni care, în contextul revoluției din 1905, a pus pe jar autoritățile imperiale din Basarabia, acestea mobilizându-se pentru a împiedica răspândirea documentului în teritoriul dintre Prut și Nistru. Referindu-se la situația complicată din cadrul Imperiului Rus, la presiunile și persecuțiile suportate de românii din Basarabia, Comitetul Central al Ligii Culturale a Românilor din Basarabia își propunea să le faciliteze acestora refugierea în „Patria-Mumă a tuturor Românilor – România Liberă”. Totodată, conducerea Ligii Culturale promitea să-i apere pe românii onești, refugiați din Basarabia, de eventualele abuzuri ale funcționarilor inferiori din România. Redăm în continuare conținutul

¹⁷ Adevărul, anul al XVIII-lea, nr. 5706, 2 iulie 1905; nr. 5711, 7 iulie 1905.

tul integral al acestui apel, cunoscut, în prezent, doar dintr-o relatare din 1905 a jandarmeriei rusești din Basarabia.

„Având în vedere că azi, când în mijlocul greutăților prin care trece Imperiul Rus, aceste greutăți se răsfâng mai ales asupra Românilor din Basarabia;

Având în vedere că, în mijlocul deselor tulburări provocate de alte naționalități ale Imperiului, rigorile autorităților lovesc fără alegere, tocmai în România Basarabeni, aflători la extremitatea Imperiului, și numai pentru acest motiv mai ales suspectați;

Având în vedere că populația acestei provincii, cea mai supusă și pașnică din întreg Imperiul, dar lipsită de luminile civilizației, nu-și poate apăra drepturile și nevinovăția ei, față de autoritățile compuse din elemente străine, necunoscătoare de limbă, viața, tradițiile și drepturile uzuale ale confrăților noștri;

Având în vedere că din conflictul inevitabil, rezultat din asemenea împrejurări, nedreptățile cele mai strigătoare și represaliile cele mai aspre se abat asupra celor care din întinericul cei înconjoară, nu înțeleg și nici nu bănuiesc cauzele noilor aspirări venite de sus;

Având în vedere că azi, când deja 24 000 de moldoveni basarabeni sunt ruși de la vetrele lor pentru Molohul războiului celui mai sângeros din lume, iar alte mii și mii umplu temnițele sau rătăcesc în pribegie – victime ale unei stări de lucruri de care nu-s vinovați;

Având în vedere că adesea acești pribegi apucă drumul Asiei și Americii, unde nu poți ajunge din lipsa de mijloace, sau alte greutăți;

Având în vedere că dintre acești emigranți, unii caută refugiu în Patria-Mumă a tuturor Românilor - România Liberă -, unde adesea din lipsă de experiență sunt expuși a fi exploatați și spoliați de agenți administrativi inferiori, sau sunt luați drept oameni periculoși, vagabonzi etc., și sunt maltratați sau expulzați fără milă îndărăt peste Prut;

Având în vedere toate acestea, se aduce la cunoștința celor interesați că:

1. Vom căuta a ne pune în curent cu situația tuturor celor priganiți în patrie și nevoiți a-și căuta refugiu în țări străine, pentru a le facilita emigrarea;

2. Vom interveni pe lângă autorități și vom căuta a proteja pe toți aceia, despre care vom afla că sunt persoane oneste și doritoare numai de a găsi o țară pașnică, protejată de scutul legilor;

3. Vom interveni în special pentru tinerii culți, aruncați în pribegie, de pe băncile școlilor și vom recurge la vocea presei atât în țară, cât și în străinătate, când acești tineri – în contra legilor și constituțiunei – vor fi maltratați de vreo autoritate sau expulzați fără alt motiv decât bunul plac al vreunui consul sau ambasador rus, ministru sau prefect român.

Comitetul Central roagă pe toți cei care au nevoie de a fi ajutați, a se adresa la încercații patrioți de mai jos: Bogdan Petriceicu Hașdeu, Președinte al Societății „Milcov” a Românilor din Basarabia, castelul Iulia Hasdeu, Câmpina; I.J. Bibicescu, vicepreședinte al Societății „Milcov”, str. Sf. Apostoli, București; Z.C. Arbore,

profesor, str. Dragoș Vodă, nr. 17, București; A. Frunză, profesor, Iași; Dr. Petre Cazacu, str. Teilor, nr. 160, București”¹⁸.

Într-o circulară secretă a șefului Direcției de Jandarmi din județele Chișinău, Ismail și Akkerman, din februarie 1905, adresată subofițerului punctului de jandarmi Leova, se menționa că „Comitetul Central al Ligii Culturale a Românilor Basarabeni expediază în județele românești de la Prut proclamații cu scopul să le răspândească printre populația guberniei Basarabia”. La solicitarea guvernatorului Basarabiei, șeful Direcției a cerut „instituirea unei supravegheri minuțioase asupra răspândirii acestor proclamații, iar în cazul depistării lor să fie efectuate imediat cercetări secrete pentru clarificarea locului și timpului descoperirii, cine le răspândea, în câte exemplare, cu ce scop, care erau circumstanțele, cine erau martorii și dacă nu sunt persoane care pot să dea informații sau indicii despre cei vinovați”¹⁹.

La 9 iulie 1905, în contextul amplificării mișcărilor sociale și naționale din cadrul Imperiului Rus, Comitetul Central al Ligii Culturale a Românilor din Basarabia publică un manifest intitulat „Către moldovenii din Basarabia”. Este primul document programatic cunoscut al mișcării naționale din Basarabia. În document se realiza, din perspectiva împlinirii în 1912 a o sută de ani de la anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, o analiză comparativă a situației moldovenilor (termen utilizat de autorii manifestului în sens regional, nu etnic) din cadrul Imperiului Otoman și al Imperiului Rus, care dezavua toate argumentele teoriei imperiale ruse cu privire la „eliberarea” moldovenilor de sub turci și traiul „fericit” al acestora în timpul țărilor („Fraților! De grabă se împlinesc o sută de ani de când rușii au luat țara noastră Basarabia sub stăpânirea lor. De la început încă s-a văzut că nu pentru fericirea noastră ne-au luat; am scăpat de turci și am ajuns mai răi robi la ruși”). Spre deosebire de turci, care au permis activitatea preoților, administrației, judecătorilor moldoveni, hatmanilor și călărașilor moldoveni (care luptau „pentru pământul nostru și neamul nostru”), „limbii moldovenești”, „rușii ne-au adus popii lor rusești care nu știu limba noastră, fac slujbe rusește și noi nu înțelegem, ne fac învățături în rusește și noi nu le putem pricepe..., ne-au adus nacealnici de-ai lor care nu știu moldovenește, nu vor să vorbească moldovenește și ne suduie când vorbim moldovenește..., ne-au pus sudieaci de ai lor ruși care nici nu ne ascultă, nici nu ne înțeleg, și ne fac judecata după gândul și gustul lor rusesc..., ne iau flăcâii și pe bărbați și îi trimit, ba la Caucaz, ba la Varșava, ba la Dalnii Vostoc... Acum de când cu războiul cu Japonia... iau luat rușii pe moldovenii noștri de i-au dus la moarte pentru țara lor rusească, pentru neamul lor și limba lor muscălescă..., au făcut școli rusești și învață copiii noștri rusește, parcă noi am fi ruși și copiii noștri nu pricep nimica din cartea lor rusească și trăim noi proști și neluminați...”²⁰.

¹⁸ Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), București, fond Ioan Pelivan, dosar 141, filele 25-29.

¹⁹ Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), fond 297, inv. 9, dosar 26.

²⁰ *Adevărul*, anul al XVIII-lea, nr. 5713, 9 iulie 1905.

Manifestul relevă o gândire modernă, caracteristică țărilor europene din „secolul naționalităților”, bazată pe necesitatea „deșteptării” și consolidării națiunilor, constituind un apel fervent de raliere la revoluția din 1905 și de sincronizare cu revendicările mișcărilor naționale ale popoarelor cu o puternică conștiință națională.

„Nu le trebuie rușilor ca moldovenii să se deștepte, să învețe carte moldovenească, că dacă s-ar deștepta moldovenii și ar învăța carte moldovenească la școală moldovenească, vor ști că nu trebuie să asculte de ruși să facă pe placul lor, să le dea biruri și să-și trimită bărbații și flăcăii la războiu pentru neamul și țara lor muscălească – atunci moldovenii vor face răscoală și vor zice:

- 1) *Basarabia este țara noastră a moldovenilor;*
- 2) *Stăpânirea și judecata lor să se facă pe limba noastră a moldovenilor;*
- 3) *Slujba militară s-o facă bărbații și flăcăii noștri aici la noi în Basarabia;*
- 4) *La biserică slujba să se facă în limba moldovenească;*
- 5) *La școală copiii noștri să învețe și să citească moldovenește;*
- 6) *La sate breslele să fie alese de noi și să facă slujbă moldovenească.*

Aceasta și nimic mai mult.

Fraților! Polonii, finlandezii, rutenii, tătarii și armenii, georgienii și alte neamuri împreună cu muscalii se ridică azi pentru ca să capete fiecare drepturi de cetățean, drepturi la limba neamului, drept a se închina lui Dumnezeu în limba sa. Împreună cu toții și noi moldovenii să dăm piept cu împilătorii, cinovnicii, cazacii și spionii...”²¹.

5. Publicarea ziarului românesc „Basarabia”, în grafie latină, și intenția de a crea un Partid Național Român în teritoriul dintre Prut și Nistru

În septembrie 1905, Zamfir Arbore și Petru Cazacu, membri marcantți ai Ligii Culturale a Românilor din Basarabia, beneficiind, în parte, de susținerea financiară a Băncii Naționale, au inițiat publicarea ziarului românesc „Basarabia” în grafie latină.

Despre conținutul și orientarea materialelor publicate în primul număr al ziarului „Basarabia” putem judeca în baza apelului mobilizator la revoluție – „Prin luptă vei dobândi dreptate” –, plasat chiar în primul rând al ziarului, cât și în baza subtitlului sugestiv – „Organ al partidului național român din Basarabia” – care, asemeni confratelui transilvănen din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, spunea mult mai multe decât revendicările naționale propriu-zise. Ca și manifestul din 9 iulie 1905 al Comitetului Central al „Ligii Culturale a Românilor din Basarabia”, materialele publicate în primul număr al ziarului „Basarabia”, care relevă stilul inconfundabil și modul de gândire caracteristic al fostului revoluționar narodnicist din Basarabia, Zamfir Arbo-

²¹ *Ibidem.*

re, conțin o critică virulentă la adresa autocrației țariste, apeluri la deșteptare și la luptă pentru apărarea și promovarea intereselor naționale ale românilor din Basarabia (vezi materialele: „Divide et Impera!”, „Românii în slujba țarului rusesc” etc.).

În articolul de fond, semnat Partidul Național Român din Basarabia, se regăsesc, în esență, aceleași revendicări ca și în manifestul sus-amintit al „Ligii Culturale”. Deosebirea esențială constă în utilizarea frecventă a etnonimului român în paralel cu regionalismul „moldovean”. În manifestul „Ligii Culturale” s-a dat preferință doar termenului regional. Iată textul de bază al publicației care aspira să devină cu timpul un organ al viitorului Partid Național Român din Basarabia: *„Cei 93 de ani de când nenorocita Basarabia a căzut sub jugul greu al muscalului ne arată, că și în Istoria noastră, a moldovenilor, același eveniment istoric se repetă. Cotropitorul barbar a călcat în picioare toate drepturile noastre de neam; a desființat școalele ce au existat, a distrus și pustiit mănăstirile, a transformat biserica noastră autocefală într-una rusă necanonică, a prigonit limba românească, a oprit orce carte română de a se aduce în țară, și-a bătut joc de tot ce e român, adoptând în limba sa barbară numele de „maldovan” drept un cuvânt de ocară.*

Dar sună ora deșteptării ! Toate popoarele înlănțuite de Rusia – polonii, finlandezii, lituanienii, ucrainenii, georgienii, armenii, tătarii, chirghizii etc. se ridică și cer fiecare dreptul gînteii, călcat de barbarul cotropitor.

La rîndul nostru, noi moldovenii, ne ridicăm și cerem, împreună cu cei robiți de Rusia:

Dreptul de a avea școlile românești !...

Dreptul de a avea biserica română !...

Dreptul de a avea autonomia administrativă !...

Cerem, în fine, dreptul la limba noastră, izgonită din biserică, școală, dregătorie.

Cerem ca Basarabia, țară moldovenească a moldovenilor să fie, căci țărâna acestei țări este îmbibată cu sângele orheienilor și sorocenilor, care se luptau aici în contra puhoiului turc și tătar încă atunci când nici numele de rus n-a fost cunoscut pe fața pământului”²².

Comparând materialele din primul și ultimul număr (nr. 6) al ziarului „Basarabia” observăm o contradicție de fond, determinată, probabil, de opiniile diferite ale revoluționarilor basarabeni din societatea „Milcov”, responsabili de editare, în chestiunea strategiei și tacticii mișcării naționale din Basarabia, dar, mai ales, de viziunile lor de sorginte socialistă care, în definitiv, pot constitui și o explicație a faptului sistării, chiar în faza incipientă, a unui proiect editorial și de creare a unui viitor partid național în Basarabia.

În primul număr al „Basarabiei” a prevalat, după cum era și firesc pentru un ziar național care intenționa să genereze o mișcare antiimperială, o abordare mo-

²² *Basarabia*. Organ al partidului național român din Basarabia, 1905, [nr.1].

dernă, naționalistă, a problemelor. În numărul 6 a dominat o abordare de clasă, evidențiind o orientare politică socialist-revoluționară. Chiar și problema unirii a fost tratată din acest punct de vedere.

În articolul de fond din numărul 6 - „Câteva puncte din programul nostru” - eliberarea de sub „jugul bioerilor” și a altor „împilatori” era considerată mai importantă decât unirea politică a Basarabiei și României. În general, această unire era considerată legitimă și firească, deoarece moldovenii erau români („suntem de același neam, avem aceeași limbă, aceleași legi și obiceiuri”), dar, în opinia autorului, unirea nu ar fi folosit la nimic atât timp cât țărani ar fi continuat să plătească biruri și mai mari, să fie luați la armată, să fie lipsiți de libertatea cuvântului și a adunării, dacă nu ar fi scăpat de posesori și boieri, de dregători și judecători necinstiți, dacă nu ar fi avut dreptul de a alege etc. „Iată de ce noi țărani moldoveni din Basarabia dorind fraților noștri români și țăranilor de toate neamurile izbândă în lupta cu vrăjmașul lor, dorind și primind cu bucurie ajutorul lor și la nevoie gata a-i ajuta, unindu-ne cu ei în gânduri și lupta pentru scăpare de sub jugurile care ne apasă, nu ne putem uni cu ei politicește.

Ni se sfâșie inima de durere scriind cele de mai sus, dar: amicus Plato, sed magis amicus veritas...”²³.

Dacă în numărul 1 al ziarului „Basarabia” a fost utilizat, cu precădere, etnonimul român, apoi în numărul 6 a fost preferat, cu o singură excepție, doar termenul regional moldovean. Mai mult, de pe frontispiciul numărului 6 al ziarului a dispărut subtitlul: „Organ al partidului național român din Basarabia”. Articolul, care în nr. 1 s-a intitulat „Românii în slujba țarului rusec”, în nr. 6 a fost redenumit „Moldovenii în slujba Țarului”. Toate aceste modificări cât și precizarea expresă din articolul de fond precum că „moldovenii din Basarabia nu sunt... iredențiști: noi voim să luptăm pentru dezrobirea noastră ca moldoveni și țărani cetățeni ai statului rus” denotă, pe de o parte, grija autorilor de a ține cont de realitățile din cadrul Imperiului Rus, iar, pe de altă parte, relevă prioritatea eliberării sociale a țăranilor din Basarabia și România în raport cu dezideratul eliberării naționale și al unirii lor politice.

În articolul de fond din numărul 6, semnat, ca și în numărul 1, „Partidul Național-Român”, revendicările sunt grupate în trei mari blocuri: național, politic și economic.

Programul național al PNR reprezintă, de fapt, o expunere mai detaliată a revendicărilor formulate în numărul 1 al ziarului „Basarabia”. S-a insistat, mai ales, asupra „autonomiei administrative”, ceea ce însemna că limba utilizată în administrație trebuia să fie „limba moldovenească”, așa cum era „în Bucovina sub austrieci și în Transilvania sub unguri”, după cum se spera că va fi „în Polonia rusească pentru poloni și în Ucraina pentru ucraineni, în Caucaz pentru neamurile de acolo”.

²³ Basarabia, [1905], nr. 6.

„Noi cerem că în administrația din Basarabia să nu fie niciun dregător care să nu știe și să nu vorbească în limba moldovenească.

Noi cerem ca justiția în Basarabia să se facă în limba celor a cui este Basarabia – adică în limba moldovenilor și toți judecătorii și scriitorii să scrie și să vorbească moldovenește.

Noi cerem ca școlile în Basarabia să fie școli în limba moldovenească și ca fiecare copil de la vârsta de 8 până la 14 ani să fie dator a învăța la școala moldovenească. Ne ajunge nouă că am stat aproape o sută de ani fără școală, fără lumină... .

Noi cerem ca fiecare om să fie liber a crede cum vrea; iar pentru noi moldovenii țărani din Basarabia cerem ca preoții și arhierii noștri să fie moldoveni și să facă slujbele moldovenește”²⁴.

Programul politic al PNR includea libertatea cuvântului, a întrunirilor, inviolabilitatea persoanei, dreptul de vot „universal, direct și secret” (de la vârsta de 21 de ani), dreptul „de a se aduna și controla trebile stăpânirii, a hotărî birurile și a face legi”, dreptul ca „moldovenii... să facă oștirea în Basarabia”.

Programul economic al PNR reflecta platforma Uniunii Țăranilor din toată Rusia, înființată în 1905, sub influența socialiștilor revoluționari. La primul congres din iulie-august 1905 al Uniunii majoritatea delegaților țărani au exprimat opinia că „este necesară abolirea proprietății particulare asupra pământului și transferarea acestuia în proprietatea celor ce îl vor munci prin truda întregii familii”, „pământul e mama noastră a tuturor. N-a fost făcut de mâna omului, ci de Duhul Sfânt, și de aceea n-ar trebui să cumpărat și vândut”. Rezoluția congresului a subliniat necesitatea confiscării pământului de la proprietari, „parțial cu compensare, parțial fără”²⁵. În 1906, aceleași idei au fost reflectate și în deciziile primului congres al socialiștilor revoluționari, aceștia promițând țăranilor că va pune capăt „principiului burghez al proprietății private prin înapoierea pământului către acei care l-au lucrat”²⁶.

În aceeași ordine de idei, programul economic al PNR pleda „ca pământul Basarabiei al țăranilor să fie, cu alte cuvinte întregul pământ al Basarabiei, fie acel stăpânit de boieri, fie acel stăpânit de mănăstiri, fie acel dăruit de împărații ruși generalilor săi și coconilor de la curte să se întoarcă, răscumpărat de casa țărănească sau nu, către popor, care cu mâinile sale îl muncește și îl va munci. Precum soarele ce luminează pământul, văzduhul ce înconjoară pământul, așa și țarina a nimănui să fie, și acela ce muncește acest pământ cu mâinile sale și cât muncește, atât să stăpânească până ce-l muncește el și fii lui, și nepoții și strănepoții lui”²⁷.

²⁴ Basarabia, [1905], nr. 6.

²⁵ Geoffrey Hosking, *Rusia: popor și imperiu, 1552-1917*, trad.: Dana Crăciun, Hortensia Pârlog, Maria Teleagă, Iași, Polirom, 2001, p. 295-296.

²⁶ Michael Lynch, *Reacțiune și revoluție: Rusia 1881-1924*, trad.: Emilia Stere, București, BIC ALL, 2000, p. 45.

²⁷ Basarabia, [1905], nr. 6.

În concluzie, materialele sus-menționate relevă rolul organizațiilor românilor basarabeni din România – „Basarabeanul”, „Liga Culturală a Românilor Basarabeni”, „Societatea pentru ajutorul românilor din Basarabia „Milcov” - în impulsivitatea mișcării naționale din Basarabia la începutul secolului al XX-lea. Bineînțeles că acești români s-au bucurat de susținerea presei din România, a „Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor”, a diverselor personalități și, direct sau indirect, a unor autorități române. Documentele și revendicările românilor basarabeni din România din 1905 referitoare la autonomia administrativă, constituirea școlilor și bisericilor românești, rolul limbii române și a cadrelor locale în viața publică au constituit baza ideologică și imboldul care, pe lângă faptul că corelau și sincronizau doleanțele românilor din Basarabia cu cele ale popoarelor aflate în avangarda mișcării naționale din cadrul Imperiului Rus, au declanșat și canalizat energiile tinerilor culti și conștienți din Basarabia. Acești români din Basarabia, împreună cu românii din Regatul României, în 1906 și în anii următori, au pus bazele presei și mișcării românești din Basarabia și au desfășurat o amplă activitate de demontare a miturilor imperiale rusești și de cultivare a identității românești moderne, bazată pe ideea unității lingvistice, culturale și etnice a tuturor românilor aflați sub dominație străină și a celor din România liberă.

Ion Guceac*

VIZIUNE ACTUALĂ ASUPRA LEGITIMITĂȚII ACTELOR ADOPTATE DE SFATUL ȚĂRII ȘI IMPORTANȚA ACESTORA

The present demarche starts from the idea that, unlike the Western democracies, which have had the opportunity to evolve over time, for the Republic of Moldova is it characteristic the unexpected introduction of democratic institutions. For these reasons, it is necessary to evaluate the law-making factors to give an objective assessment of the efforts made by our predecessors to promote European democratic values by law. In this context, it is underlined the necessity of some deeply documented researches in the legal field at all stages of development of the Republic of Moldova, but especially with regard to the Moldovan Democratic Republic (Bessarabia 1917-1918), which has been investigated and published relatively little in this regard. It is underlined the need to combine efforts to elucidate the creative experience of predecessors. Starting from the particularities of the ideological exigencies of the historical moment in which the acts issued by the Council of the Country were adopted, it is recommended that this topic becomes one of the objectives of fundamental legal research in the Republic of Moldova and Romania. Particular attention is paid to the issue of the legitimacy of normative acts, considered to be one of the most important challenges for the science of law. In this context have been addressed and explained some legal categories less frequently encountered in the specialty literature, such as: legitimacy de facto, legitimacy de jure, legitimacy legal form, general legal legitimacy, international legitimacy, popular legitimacy, etc. By analyzing some general principles of law in the process of accession to power, we demonstrate that the Council of the Country, in the process of its establishment and throughout its period of activity, benefited from the legitimacy specific to the periods of political and social shocks. In support of this idea, a number of criteria of legitimacy were identified for acts adopted by public authorities, established during the period of political and social shocks, until the election of a representative body.

Finally, there are brought several arguments to prove that the Council of the Country, which during its period of activity, led the state of the Moldovan Democratic Republic through normative provisions included in some declarations, laws and other acts essential to the building of statehood.

Keywords: sovereignty, democratic institutions, political and social shocks, parliamentarism, legitimacy, legitimacy de facto, legitimacy de jure, legitimacy of the Council of the Country, parliamentary committees, parliamentary groups (fractions), legislative procedure.

* **Ion Guceac**, academician, doctor habilitat în drept, profesor universitar, vice-președinte al AȘM

Dezbaterea publică a evenimentelor care au avut loc pe teritoriul actual al Republicii Moldova cu 100 de ani în urmă este extrem de necesară nu doar pentru a cunoaște adevărul științific, ci și pentru a conștientiza perspectivele țării noastre și a alege calea pe care urmează să se dezvolte.

Pentru viitorul Republicii Moldova, precedentul și experiența Sfatului Țării, inclusiv actele acestui organ reprezentativ, sunt deosebit de valoroase prin faptul că acesta reprezintă un exemplu incontestabil de viață politică și un proces de creație liberă a poporului în toată complexitatea și diversitatea sa.

Spre deosebire de democrațiile occidentale, care au avut posibilitatea de a evolua în timp, pentru Republica Moldova este caracteristic introducerea inopinată a instituțiilor democratice, lipsită de posibilitatea de a beneficia de acea etapă „de pregătire, de integrare treptată și naturală”.¹ Din aceste considerente, dar și din alte circumstanțe, și reiese necesitatea evaluării factorilor de configurare a dreptului, pentru a da o apreciere obiectivă eforturilor depuse de predecesorii noștri în vederea promovării prin drept a valorilor democratice și a celor general-umane.

La aceasta ne îndemna Andrei Rădulescu, membru al Academiei Române, în comunicarea prezentată în ședința publică a Academiei de la 3 iulie 1942: „Cunoașterea exactă a tuturor părților pământului și neamului românesc este o datorie, care se impune în mod deosebit cu privire la acelea care au stat sub stăpâniri străine”. Academicianul Rădulescu era convins de necesitatea unor cercetări „cât mai documentate în toate domeniile ca atare și în cel juridic...”, dar mai ales cu privire la Basarabia, despre care “s-a cercetat și s-a publicat relativ puțin asupra domeniului juridic”².

În această ordine de idei, este necesar de a ne conjuga eforturile pentru a elucida experiența creativă a predecesorilor neamului nostru, evidențiind valența tradiției în timp și spațiu. Ținând cont de exigențele ideologice ale momentului istoric în care au fost adoptate actele emise de Sfatul Țării, acest subiect trebuie să devină unul dintre obiectivele cercetării juridice fundamentale din Republica Moldova. Această constatare este valabilă și pentru știința juridică din România, întrucât doar împreună vom izbuti să facem lumină asupra procesului de unificare a vieții juridice în cadrul României interbelice și să dezvăluim aportul juriștilor basarabeni la crearea sistemului de drept românesc nou. Cu atât mai mult că în istoria științelor juridice din România³ nu identificăm date suficiente despre personalități ilustre, specialiști consacrați în domeniul dreptului, cum ar fi, de exemplu, Constantin Stere, considerat de noi unul dintre *intemeietorii drep-*

¹ E. Aramă, *Repere metodologice pentru studierea și aplicarea dreptului*. Chișinău, CEP USM, 2009, p. 5.

² A. Rădulescu, *Dreptul românesc în Basarabia*. Editura Universul Juridic, București, 2017, p. 9.

³ A se vedea: *Dreptul și știința juridică românească în perioada interbelică: primele demersuri și forme de instituționalizare a cercetării științifice juridice*, în Tr. Ionașcu, M. Duțu. *Istoria științelor juridice în România*, Editura Academiei Române; București, 2014, p. 49-58.

*tului constituțional românesc*⁴. Tocmai Centenarul Unirii este un prilej favorabil pentru inițierea unui proiect comun, ce urmează a fi realizat de comunitatea științifică de pe ambele maluri ale Prutului, consacrat aspectelor de drept al Unirii Basarabiei cu România.

Actualmente, problematica legitimității actelor normative reprezintă una din cele mai importante provocări pentru știința dreptului. Această relevanță se datorează, în primul rând, afirmației că legitimitatea este o trăsătură esențială a dreptului, ce necesită, cel puțin, o argumentare teoretică. În al doilea rând, este vorba de o problemă devenită general-socială a unei deziluzii în ordinea socială impusă lumii de azi și în acele concepte care îi conferă legitimitate din punct de vedere ideologic.

Este cunoscut că majoritatea crizelor social-politice inevitabil conduc la schimbarea puterii. Fiecare regim, instituit în urma unor *șocuri politice și sociale** (revoluții, războaie, lovituri de stat), se confruntă cu o problemă acută care vizează recunoașterea internă, dar și externă, a legitimității acestuia.

Unul din cele mai frecvente sensuri atribuite legitimității este recunoașterea legitimității puterii, a dreptului acesteia de a governa în teritoriul subordonat: adoptarea legilor, desemnarea demnitarilor, colectarea taxelor, administrarea bugetelor, realizarea justiției, aplicarea constrângerii etc.

În aceste condiții, subiectul de drept, recunoscut într-un fel sau altul, nu identifică puterea, inclusiv cea legislativă, pornind de la diferite atitudini și idei care pot fi rezumate și conceptualizate ca fundament al legitimității.

Pornind de la particularitățile distinctive ce constituie fundamentul legitimității, pot fi menționate următoarele tipuri ale acesteia:

- *legitimitatea de facto*, ce presupune recunoașterea în realitate, bazată pe circumstanțe faptice concrete, a aflării la putere a unor indivizi și grupuri, în virtutea faptului că aceștia au asigurat administrarea teritoriului respectiv, evitând diverse rebeliuni, războaie, acte de genocid etc. Pe lângă aceasta, comunitatea internațională recunoaște și se reconciliază cu existența acestei guvernări. Ca dovadă a intenției noii guvernări din Basarabia de a asigura ordinea socială în teritoriul din subordine servește un Decret al Consiliului directorilor generali, prin care acesta își propune ca scop ”introducerea ordinii în toate ramurile vieții țării, înlăturarea anarhiei și a dezastrului, organizarea administrației tuturor aspectelor din viața statului ...”⁵.

⁴ I. Guceac, *Profesorul Constantin Stere - întemeietor al dreptului constituțional românesc*, în: „Constantin Stere - prozator, publicist, jurist și om politic. 150 de ani de la naștere. Materialele din cadrul conferinței științifice internaționale. 1 iunie 2015. Chișinău”. Iași, Editura Vasiliana, 2016, p. 253-272.

* Utilizăm expresia *șoc politic și social* pentru a evita noțiunile: revoluție, răzcoală, lovitură de stat, străine Basarabiei din perioada anilor 2017-2018.

⁵ Decretul Consiliului Directorilor Generali al Republicii Moldovenești privitor la organizarea ”ocărmuirii” Basarabiei. *Sfatul Țării*, nr. 16 din 14 decembrie 1917. Apud *Unirea Basarabiei cu România 1917-1918. Documente*, op. cit., p. 127-128.

Legitimitatea Sfatului Țării este identificată și de vizita făcută acestui organ de către o delegație reprezentând România, Franța, Anglia și SUA. Deși nu a avut un statut oficial, evenimentul este important prin faptul că membrii acestuia s-au dovedit a fi interesați în a vedea cât mai curând ”organizate puterile țării spre binele neamului moldovenesc și al tuturor noroadelor republicii”⁶.

- *legitimitatea de jure*, prin care se percepe recunoașterea legalității aflării unor indivizi sau grupuri la putere, inclusiv corespunderea procedurii de accede-re la putere cu legile în vigoare și cu principiile generale ale dreptului.

La rândul său, legitimitatea *de jure* poate fi clasificată în două subtipuri: legiti-mitatea formal-juridică și legitimitatea general-juridică.

Legitimitatea formal-juridică prevede recunoașterea legalității aflării la pu-tere a unor indivizi și grupuri, pornind de la corespunderea procedurilor de ac-cedere la putere spiritului legii și a altor acte normative în vigoare în societatea respectivă la această etapă. Legalitatea *formal-juridică* este în concordanță cu dreptul pozitiv și cu principiul obligativității respectării legilor elaborate.

În procesul de legiferare, Sfatul Țării nu a ignorat spiritul legii în vigoare, fapt ce reiese din atitudinea membrilor acestui organ, exprimată în cadrul ședințelor sale. De exemplu, în cadrul primei ședințe a Sfatului Țării, I. Incuț, în luarea sa de cuvânt în calitate de președinte proaspăt desemnat, susținea că Sfatul Țării trebuie să asigure ca ”viața să fie pusă pe baza păstrării legilor, iar legile să fie apropiate de cunoștința norodului”⁷. Și Luzghin, reprezentantul corpului jude-cătoresc din Basarabia, declara, în cadrul aceleiași prime ședințe a plenului, că Sfatul va ”păși pe calea legii, fără care nu se poate trăi”⁸. La fel și I. Pelivan, jurist cunoscut și înalt apreciat în acea perioadă, chema ca în Sfatul Țării ”să se facă legi noi, bune și sfinte cari să se potrivească cu trecutul muncitorimii și cu istoria noastră moldovenească”⁹.

Regulamentul organizării ocârmuirii Basarabiei - un act fundamental, con-siderat primul document istoric, care a instituit reglementări cu privire la ”modul de administrare a Basarabiei autonome”, dar și a autorităților supreme din cadrul republicii¹⁰ - dispunea că ”Treburiile Țării se hotărăsc după zacoanele de până acuma”, cu excepția celor care „n-au fost desființate de stăpânirea vremelnică (ru-sească) sau de Sfatul Țării”. Actul citat mai prevedea posibilitatea aplicării dispo-zițiilor ”Stăpânirii vremelnice (rusești)”, adoptate începând cu 1 martie 1917 și care ”se potrivesc cu împrejurările” din Basarabia¹¹.

Apropo, întrucât acest Regulament a fost actul care a reglementat cele mai importante relații sociale din Republica Democratică Moldovenească de la sfârși-

⁶ *Unirea Basarabiei cu România 1917-1918. Documente*, op. cit., p. 123.

⁷ *Unirea Basarabiei cu România 1917-1918. Documente*, op. cit., p. 78.

⁸ *Ibidem*, p. 82.

⁹ *Ibidem*, p. 88.

¹⁰ V. Popovschi. *Sfatul Țării, Magazin istoric*. Anul XLVI, nr. 3 (540), martie 2012, p. 10-11.

¹¹ Proiectul organizării ocârmuirii Basarabiei. Cuvânt moldovenesc, nr. 109 din 3 decembrie 1917. Apud *Unirea Basarabiei cu România 1917-1918. Documente*, op. cit., p. 116-117.

tul anului 1917 până la începutul anului 1918, documentul poate fi considerat ca o constituție provizorie, deși recunoaștem că nu întrunește totalmente caracteristicile acesteia. Cu atât mai mult că înșiși membrii Sfatului apreciau ca atare acest act. De exemplu, într-o luare de cuvânt în ședința Sfatului Țării, Vladimir Cristi, fost deputat, ulterior director general al Internelor, făcând trimitere la acest Regulament, utilizează expresia „Constituția tinerei Republici”¹².

Prin Declarația Sfatului Țării din 24 ianuarie 1918, Parlamentul Republicii Moldovenești pune în fața Adunării Constituante, care urma să fie convocată „în cel mai scurt timp”, sarcina adoptării Constituției¹³. La fel, ”stăpânirea” se obliga să ”lucreze un șir întreg de zacoane și măsuri” care să satisfacă necesitățile cotidiene ale țării, cu scopul de a ”o scoate din bezna întunericului, sărăciei și foametei”¹⁴. Dovadă a intenției guvernării de a iniția elaborarea Constituției servesc și discursurile pronunțate în cadrul ședințelor Sfatului Țării. De exemplu, în ședința din 24 ianuarie 1918, Daniel Ciugureanu, în calitate de prim-ministru al Republicii Democratice Moldovenești, evidențiază ”necesitatea elaborării Constituției și a altor legi, lipsa cărora se face foarte resimțită”¹⁵.

După cum am remarcat deja, legitimitatea *de jure* a Sfatului Țării este demonstrată și prin identificarea principiilor generale ale dreptului în procesul de accedere la putere. Ca exemplu vom invoca unul dintre principiile fundamentale ale dreptului constituțional – principiul suveranității naționale. Acest principiu, care formează temelia dreptului constituțional contemporan, este fundamentat teoretic din cele mai vechi timpuri. Din punct de vedere normativ, acesta este formulat în istorica Declarație franceză a drepturilor omului și cetățeanului, care proclama: „Principiul oricărei suveranități reșade esențialmente în națiune. Nici un corp, nici un individ nu poate exercita vreo autoritate care nu emană expres de la această sursă”¹⁶. În conformitate cu acest principiu, voința poporului constituie baza puterii de stat. Această voință trebuie să fie exprimată prin alegeri oneste care urmează să aibă loc periodic, prin sufragiu universal, egal și prin vot secret sau după o procedură echivalentă care să asigure libertatea votului.

Drept argument în sprijinul prezentei ipoteze servește chiar Declarația Sfatului Țării din 2 decembrie 1917, prin care Basarabia era declarată Republică Democrată Moldovenească, în al cărei conținut se menționa că, până la convocarea ”adunării populare a Republicii Moldovenești”, aceasta urma să fie aleasă de tot poporul, prin

¹² Протокол Заседания Сфатул Цэрий от 23-го января 1918 года № 30. p. 309. *Sfatul Țării: Documente*, vol. I, op. cit., p. 309.

¹³ *Ibidem*, p. 342-346.

¹⁴ *Declarația Sfatului Țării prin care se proclamă independența Republicii Moldovenești*. Cuvântul moldovenesc, nr. 10 din 29 ianuarie 1918. Apud Unirea Basarabiei cu România 1917-1918. Documente, op. cit., p. 148-150.

¹⁵ Протокол Заседания Сфатул Цэрий от 23-го января 1918 года № 30. *Sfatul Țării: Documente*, vol. I, op. cit., p. 342-346.

¹⁶ *Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран*. Москва: Юридическая литература, 1984, p. 208.

”glăsuirea de-a dreptul, deopotrivă și tănuită”, conform sistemului electoral al reprezentării proporționale. Din conținutul Declarației rezultă că Sfatului Țării i se încredințase un mandat provizoriu, acesta fiind obligat să ”convoace în timpul cel mai scurt adunarea poporană ...”, aleasă prin vot direct, egal și secret¹⁷. Acest angajament al Sfatului Țării este consacrat și în Declarația din 24 ianuarie 1918, care proclama independența Republicii Moldovenești, prin care acesta era obligat să ”cheme cât mai degrabă adunarea poporană pe temeiul glăsuirii obștești, care va hotărî desăvârșit rânduiala lăuntrică în țară și legăturile ei de unire cu alte țări ...”. În ședința Sfatului Țării din 29 ianuarie 1918, I. Inculeț, președintele acestuia, informa deputații că „în zilele apropiate în parlament va fi prezentat pentru examinare proiectul legii cu privire la Adunarea constituantă a Republicii noastre Moldovenești”¹⁸.

În această ordine de idei, Sfatul Țării a supus dezbaterilor proiectul de lege cu privire la alegerile în Adunarea populară a Republicii Moldovenești. În ședința din 12 februarie 1918, Ion Inculeț a atenționat plenul Sfatului: dacă ”vom reuși să organizăm corect convocarea Adunării noastre Constituante, atunci Sfatul Țării va găsi în asta îndreptățirea sa istorică și îi vor fi iertate toate greșelile sale. Trebuie să fim foarte atenți față de acest proiect (cu privire la alegeri - n.n.) și de realizarea legii în viață”¹⁹.

În conformitate cu acest Regulament, membrii organului reprezentativ urmau să fie aleși prin vot universal, egal, direct și secret, mandatele fiind repartizate conform sistemului electoral al reprezentării proporționale²⁰.

Legitimitatea general-juridică presupune recunoașterea legalității aflării la putere a unor indivizi și grupuri, bazată pe corespunderea metodelor de preluare/obținere a puterii, unor anumite principii juridice abstracte, precum și spiritului Constituției (în cazul în care aceasta există), izvoarelor fundamentale ale dreptului internațional. Acest gen de legitimitate este în conformitate cu dreptul natural, în calitatea acestuia de un fel de ideal moral și juridic, privind percepțiile despre drepturi și libertăți obiective și inalienabile ale omului, precum și cu principiile de egalitate, onestitate, justiție, umanitate, libertatea consimțământului la încheierea acordurilor, obligativitatea respectării lor etc.

Nu este cazul să demonstrăm faptul că în perioada șocurilor politice și sociale, care inevitabil conduceau la schimbarea regimului politic, practic, întotdeauna, erau încălcate anumite legi, adică se înregistra o discontinuitate juridică și o deteriorare a *legitimității formal-juridice*, de unde și apărea problema legitimității actelor adoptate de noile structuri ale puterii.

¹⁷ Declarația Sfatului Țării din 2 decembrie, 2017. Cuvânt moldovenesc, nr. 110, din 6 decembrie 2017. Apud Unirea Basarabiei cu România 1917-1918. Documente, *op. cit.*, p. 117-119.

¹⁸ Протокол Заседания Сфагул Цэрий от 29-го января 1918 года № 39, p. 307. *Sfatul Țării: Documente*, vol. I, *op. cit.*, p. 355-362.

¹⁹ Протокол Заседания Сфагул Цэрий от 12-го февраля 1918 года № 45, p. 307. *Sfatul Țării: Documente*, vol. I, *op. cit.*, p. 402-405.

²⁰ Положение о выборах в Народное Собрание Молдавской Республики. *Sfatul Țării: Documente*, vol. I, *op. cit.*, p. 485-502.

În aceste condiții, sustenabilitatea noilor autorități publice, inclusiv a celor legislative, cel mai mult depindea de recunoașterea în favoarea acestora a așa-numitei *legitimități de forță* (susținerea proaspetei guvernări de către forțele armate și poliție), care, la rândul său, era influențată de *legitimitatea autoritară* (atitudinea bisericii, instanțelor judecătorești supreme, liderilor de opinie), *legitimitatea internațională* (recunoașterea de către statele din vecinătate și cele influente pe arena internațională) și *legitimitatea populară* (suportul acordat de mase).

În cele ce urmează vom încerca să demonstrăm faptul că Sfatul Țării, în procesul instituirii sale și pe întreaga durată de activitate, a beneficiat de aceste forme ale legitimității specifice perioadelor de șocuri politice și sociale.

Astfel, în calitate de argument în sprijinul afirmării faptului că Sfatul Țării a fost înzestrat cu așa-numita legitimitate de forță, poate fi invocată rezoluția Congresului militar moldovenesc din 25 octombrie (st. v.), care prevedea: "pentru ocârmuirea Basarabiei în cel mai scurt timp să se alcătuiască Sfatul Țării". În viziunea participanților la congres, "toate așezămintele administrative din Basarabia" urmau să se supună "pe deplin" Sfatului. În același timp, imediat după formarea Sfatului Suprem, toate comitetele din Basarabia trebuiau să capete un caracter "pur profesional", fără dreptul "de a se amesteca în treburile politice"²¹.

Totodată, legitimitatea Sfatului Țării dispunea și de un grad de autoritate conferită de cele mai importante straturi sociale, în primul rând, de atitudinea clerului local. Se știe că pe 21 noiembrie, la catedrala din Chișinău, după o slujbă "moldovenească", părintele protoiereu Andronic a ținut un discurs, în care, printre altele, menționa: "În ziua de astăzi ... așa și după lucrul așezării ocârmuirii în țara noastră are așezare, se înființează în chipul Sfatului Țării" ... zicem: să ne fie de bine cu ziua de astăzi; să fie ziua de astăzi însemnată și pentru neamul viitor...". În această zi, considerată de vorbitor "adânc însemnătoare pentru moldoveni", prin "așezarea Sfatului Țării nu zicem că s-a mântuit norodul moldovenesc de robia sufletească și trupească ci numai s-a însemnat o cale, un drum spre izbăvire". O altă slujbă a urmat și în clădirea în care și-a ținut lucrările Sfatul Țării, până la deschiderea primei ședințe. În cadrul acesteia, o "înălțătoare" cuvântare a avut Preacuviosul arhimandrit Gurie, care afirma că "prin alcătuirea Sfatului Țării, noi luăm în mâinile noastre puterea ocârmuirii, intrăm în drepturile de autonomie a Basarabiei". "Toți ne-am săturat de anarhia care domnește în țară și vrem să avem stăpân care să facă rânduială, să introducă în viața noastră respectul către legi și cunoștința de stăpân". Fiind convins că în activitatea sa Sfatul Țării "trebuie să fie condus numai de binele și folosul norodului", arhimandritul își încheie predica cu următoarea urare: "... să fie în Sfatul țării buna înțelegere și unire, ca să le dăruiască cuvenita înțelepciune pentru a înfăptui în viața noastră obștească dreptatea pe temeiul libertății și frăției". Concludentă în acest sens este și cuvântarea Preas-

²¹ Rezoluțiile Congresului I ostășesc moldovenesc. Cuvânt moldovenesc, nr. 96 din 1 noiembrie 1917. Apud Unirea Basarabiei cu România 1917-1918. Documente. Editura Hiperion, Chișinău, 1995, p. 55-59.

finției sale episcopul Gavriil, care declara următoarele: ”Hiritirisesc pe moldoveni pentru autonomia Basarabiei, Dumnezeu să le ajute, Sfatul Țării întru mulți ani”²²

În calitate de argument de recunoaștere a legitimității Sfatului Țării poate fi considerată și atitudinea corpului judecătoresc din Basarabia, al cărei reprezentant în plenul acestui organ, vorbind din numele colegilor, preciza: ”Răspunderea pe care o ia e foarte mare, de aceea trebuie să-l sprijinim toți”²³. La rândul său, și reprezentantul avocaților din Basarabia dădea asigurare că ai săi colegi sunt gata să se ”pună în slujba Sfatului Țării”²⁴.

Istoria ne oferă argumente în sprijinul ipotezei că Sfatul Țării s-a bucurat de o veritabilă legitimitate populară prin suportul acordat de majoritatea populației. Exemplu la acest capitol servește Congresul militarilor moldoveni, convocat pe 20 octombrie 1917, la Chișinău. După cum relatează Petru Cazacu, acest congres a reușit să unească într-un ”singur curent” toate ”manifestațiile naționale disparate, toate eforturile individuale și ale micilor grupuri din diferite locuri, se uniseră într-un singur curent”. În opinia autorului, Congresul la care au participat ”mase mari de soldați, țărani, ofițeri și intelectuali moldoveni, de toate dogmele”, apreciate de P. Halippa drept ”floarea neamului nostru moldovenesc”, după salutări din toate părțile, ”prin discursuri lungi și multiple, după discuții nu tocmai violente și lungi”, a votat în unanimitate ”bazele de viață politică a acestei țări”²⁵.

Printre hotărârile acestui congres, care reprezintă ”sistemizarea și formularea precisă a acordului tuturor grupurilor și curentelor moldovenești”, este și cea prin care s-a decis ”a constitui de îndată un Sfat al Țării pentru a administra toate treburile Basarabiei autonome”, până la întrunirea constituantei, aleasă prin vot universal, egal, direct și secret²⁶.

Legitimitatea Sfatului Țării este confirmată și de sprijinul oferit de unele organe ale administrației publice din Basarabia, cum ar fi, de exemplu, Uprava Zemstvei ținutale din Chișinău, al cărei reprezentant informa membrii Sfatului Țării despre faptul că slujbașii ”sunt foarte bucuși de înființarea Sfatului țării”. Tot el afirma că învățătorii ”vor da tot sprijinul primului guvern al Basarabiei”²⁷. Și reprezentanții Uniunii Cooperatorilor din Basarabia și ai Comitetului împlinitor al ținutului Chișinău, ai unor ziare, partide politice și organizații ale militarilor moldoveni, societatea studentească ”Renașterea”, preoțimea moldoveană, slujbașii de la Căile Ferate, au declarat că susțin Sfatului Țării²⁸.

În general, legitimitatea Sfatului Țării este recunoscută chiar de precursorii acelor timpuri în ”expresia voinței poporului în locul și timpul dat”²⁹. În aceeași

²² Unirea Basarabiei cu România 1917-1918. Documente, op. cit., p. 75-77.

²³ Ibidem, p. 82.

²⁴ Ibidem, p. 90.

²⁵ P. Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru 1812 – 1918*. Chișinău, Știința, 1992, p. 290.

²⁶ Ibidem, p. 292-293.

²⁷ Unirea Basarabiei cu România 1917-1918. Documente, op. cit., p. 92.

²⁸ Ibidem, p. 92-97.

²⁹ P. Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru 1812 – 1918, op. cit.*, p. 305.

manieră au fost formate instituții similare și la alte popoare aservite din Imperiul Rus, cum ar fi:

Consiliul Național din Estonia (est. Maanõukogu, Maapäev). La 28 noiembrie 1917, Consiliul național provizoriu (Maapjajev) s-a declarat autoritatea supremă până la convocarea Adunării Constituante. Această hotărâre reprezintă primul pas important pe calea statalității Estoniei. Cea mai importantă sarcină a Consiliului ținea de elaborarea unui proiect de lege care urma să stabilească modul de guvernare a Estoniei în viitor³⁰.

Rada Centrală din Ucraina (în limba ucraineană: *Центральна Рада*)³¹, care a fost formată la 17 martie 1917, la inițiativa „Societății Progresiștilor Ucraineni” și cu participarea mai multor partide politice ucrainene, a militarilor, a muncitorilor, a clerului, a studenților și organizațiilor culturale naționale (Societatea Științifică Ucraineană, Asociația Pedagogică Ucraineană, Asociația Tehnicienilor și Agricultorilor Ucrainei ș.a.).*

Consiliul de Stat al Lituaniei (lit. Lietuvos Valstybės Taryba) care s-a întrunit la Conferința de la Vilnius, desfășurată între 18 și 23 septembrie 1917. La 16 februarie 1918, Consiliul a adoptat Declarația de independență a Lituaniei, prin care a proclamat Lituania stat independent pe principii democratice³².

Rada Republicii Populare Beloruse (belorus. *Рада Беларускай Народнай Рэспублікі*). Inițial, a apărut ca organ executiv al Congresului I din întreaga Belarusie. Congresul a avut loc la Minsk în decembrie 1917, având 1872 de delegați din toate regiunile țării, inclusiv reprezentanți ai organizațiilor social-politice, ai zemstvelor, ai bisericii³³.

Așadar, aceste organe au fost create, practic, prin aceeași cale, ”pronunțându-se peste tot aceleași formule, aceleași argumente, aproape aceleași cuvinte chiar”³⁴.

Criterii de legitimitate a actelor adoptate de autoritățile publice, instituite în perioada unor șocuri politice și sociale, până la formarea prin alegeri a unui organ reprezentativ – parlamentul.

Subiectul legitimității actelor (legi, decrete, hotărâri etc.), adoptate în perioada menționată, este unul extrem de acut, și nu doar din cauza justificării discutabile a legiuitorului, dar, de asemenea, din cauza naturii lor extraordinare.

În asemenea condiții, noua autoritate legislativă este impusă să activeze într-o atmosferă de haos social și în prezența unor forțe reacționare, care sunt în așteptarea momentului convenabil pentru instaurarea unui alt regim. Însuși Sfa-

³⁰ <https://www.riigikogu.ee/ru/obshhaya-informatsiya-i-istoriya/istoriya-riigikogu/vremennyj-zemskij-sovet-estonii-maap/>, vizitat la 11/03.2018.

³¹ https://ro.wikipedia.org/wiki/Rada_Central%C4%83, vizitat la 11/03.2018.

* Rada Centrală a condus mișcarea națională ucraineană și, prin cele patru proclamații adoptate, a proiectat calea de la autonomie la suveranitate. Din 1917 până în 1918, Rada Centrală a fost considerată instituția de conducere principală a Republicii Populare Ucrainene.

³² https://ru.wikipedia.org/wiki/Рада_Белорусской_народной_республики. Vizitat la 12/03.2018.

³³ https://ro.wikipedia.org/wiki/Consiliul_Lituaniei, vizitat la 12/03.2018.

³⁴ P. Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru 1812 – 1918, op. cit.*, p. 305.

tul Țării recunoștea că Basarabia se afla la ”marginea prăpastiei, anarhiei, vărsării de sânge frățesc, sărăciei, foametei și a frigului”³⁵.

În general, orice lege prevede ambianța mai multor componente-cheie: subiectul-legiuitor, adică organismul emitent al legii; conținutul legii; procedura de adoptare a legii; autoritatea responsabilă de supravegherea respectării legii; autoritatea judiciară care va decide în cazurile de încălcare a legii; organul care aplică sancțiuni, potrivit verdictului celor recunoscuți vinovați etc.

Ispita oricăror autorități instituite în perioada unor șocuri politice și sociale constă în simplificarea la maximum a acestei scheme complicate.

Într-adevăr, situația fiind una de criză, absența unui aparat birocratic fiabil și a unui personal instruit alimentează o tendință naturală spre “măsurile extraordinare”.

Ținând cont de aceste împrejurări, trebuie să acceptăm faptul că legile și alte acte adoptate în această perioadă nu vor reuși să obțină legitimitate deplină. Dar respectarea anumitor reguli specifice procedurii de legiferare în atare condiții, poate contribui enorm nu doar la recunoașterea legilor, ci, de asemenea, la sporirea eficienței aplicării lor și la legitimitatea puterii însăși.

1. Legiuitorul nu trebuie nici să coincidă cu organul executiv suprem, nici să nu i se subordoneze. Legislativul provizoriu al noii puteri trebuie să nu fie numeros, dar să implice obligatoriu juriști experimentați, constituționaliști, reprezentanți ai diferitor forțe politice.

Astfel, Regulamentul organizării ocârmuirii Basarabiei prevedea crearea a două autorități distincte: Sfatul Țării (cărui i se încredința ”puterea înaltă”, incluzând și cea de legiferare) – cel mai înalt așezământ de ocârmuire până la chemarea adunării poporane basarabene și organul împlinitor (executiv) al Sfatului Țării – Sfatul Directorilor Generali, care era ”răspunzător pentru treburile și măsurile sale” în fața Sfatului Țării³⁶.

În istorica Declarație din 2 decembrie 1917, Sfatul Țării, format din ”împu-terniciții tuturor organizațiilor democrației revoluționare ale deosebitelor noroade și din împu-terniciții zemstvelor și târgurilor”, era recunoscut ca ”cea mai înaltă ocârmuire a Republicii Democratice Moldovenești”³⁷.

În ceea ce privește componența numerică a Sfatului Țării, constatăm că acesta într-adevăr nu era numeros. Rezoluția Congresului militarilor moldoveni privitor la Sfatul Țării stabilea că în componența acestuia urmau să fie aleși 120 de deputați, dintre care 84 de moldoveni și 36 din partea “celorlalte neamuri din Basarabia”³⁸. În cadrul ședinței Biroului Organizatoric al Sfatului Țării din 4 noiembrie 1917,

³⁵ Unirea Basarabiei cu România 1917-1918. Documente, op. cit., p. 119.

³⁶ Proiectul organizării ocârmuirii Basarabiei. Cuvânt moldovenesc, nr. 109 din 3 decembrie 1917. Apud Unirea Basarabiei cu România 1917-1918. Documente, op. cit., p. 116-117.

³⁷ Declarația Sfatului Țării din 2 decembrie, 2017. Cuvânt moldovenesc, nr. 110, din 6 decembrie 2017. Apud Unirea Basarabiei cu România 1917-1918. Documente, op. cit., p. 117-119.

³⁸ Unirea Basarabiei cu România 1917-1918. Documente, op. cit., p. 57.

a fost luată decizia ca numărul membrilor Sfatului să nu fie mai mare de 150, din care 70% - moldoveni și 30% - reprezentanți ai altor naționalități.³⁹ Ulterior, Biroul a adoptat o schemă-model de repartizare a mandatelor în Sfatul Țării, lăsând ca Sfatul să decidă definitiv asupra acestei scheme⁴⁰.

2. În mod ideal, conținutul noilor legi trebuie să fie în conformitate cu izvoarele internaționale și principiile fundamentale ale dreptului, și să nu infirme normele Constituției (acolo unde aceasta există) și alte legi (cu excepția celor realmente nepotrivite noului regim). În cazul în care aceste legi subminează drepturile și libertățile unor anumite grupuri de populație, trebuie să fie enunțat explicit caracterul temporar al acestor norme (prin specificarea unei date de expirare) și prezentată o justificare suficientă.

Respectarea drepturilor și a libertăților grupurilor minoritare de populație. Chiar în cadrul primei ședințe, I. Inculeț, președintele Sfatului Țării, pe lângă alte sarcini, considera necesar ca autoritatea reprezentativă să garanteze "drepturile națiunilor mai mici din Basarabia"⁴¹. În aceeași ședință, P. N. Halippa menționa intenția de a lucra în Sfatul Țării pentru "procopsirea tuturor națiunilor din Basarabia cari și ele au dreptul să trăiască în cuprinsul ei primitiv"⁴². Ulterior, Declarația Sfatului Țării din 2 decembrie 2017 dispunea Sfatului Țării să asigure "pe deplin drepturi deopotrivă pentru toate noroadele, ce trăiesc pe teritoriul Republicii Moldovenești".

3. Procedura de adoptare a legii trebuie să fie liberă și benevolă (fără presiuni și amenințări). În plus, dezbaterile proiectelor de legi privind interesele legitime, drepturile, libertățile unui anumit grup social trebuie să aibă loc cu participarea unor reprezentanți cu autoritate ai acestui grup.

În teoria parlamentarismului, organele reprezentative, înzestrate cu atribuții legislative, sunt colegiale și iau decizii numai în cadrul unor ședințe cu participarea tuturor ori a majorității prestabilite de membri. În scopul unei bune asigurări a activității acestui organ reprezentativ, a fost necesar ca în cadrul lui să fie create niște organisme mai restrânse, constituite din membrii parlamentului, reprezentând organizarea internă a parlamentului, care presupune „existența unor organisme colegiale, care, având aceeași concepție politică sau orientări înrudite, se reunesc voluntar pentru eficiența acțiunii politice"⁴³.

O structură internă specifică parlamentarismului în perioada respectivă a avut și Sfatul Țării, fapt care i-a permis să respecte normele tehnicii legislative în procesul de elaborare și adoptare a actelor. Astfel, chiar a doua zi după deschide-

³⁹ Протокол № 6 Экстренного заседания Организационного Бюро Сфатул Цэрий, от 4 ноября 1917 г. În: I. Țurcanu, Unirea Basarabiei cu România. Preludii, premise, realizări. „Tipografia Centrală”, Chișinău, 1998, p. 90.

⁴⁰ Протокол № 7 Заседания Организационного Бюро Сфатул Цэрий, от 6 ноября 1917 г. În: I. Țurcanu, Unirea Basarabiei cu România. Preludii, premise, realizări, op. cit., p. 90-92.

⁴¹ Unirea Basarabiei cu România 1917-1918. Documente, op. cit., p. 78.

⁴² Ibidem, p. 78.

⁴³ M. Bădescu, *Drept constituțional și instituții politice*, București, Lumina Lex, 2001, p. 282.

rea lucrărilor sale, Sfatul Țării își constituie Biroul provizoriu. În conformitate cu Proiectul organizării ocârmuirii Basarabiei, Biroul era format din: un președinte, doi vicepreședinți și cinci secretari⁴⁴. În aceeași ședință este discutat și subiectul referitor la comisiile de lucru ale Sfatului Țării. Drept rezultat al dezbaterilor, plenul hotărăște că la lucrările comisiilor, în afară de membrii aleși, pot participa și alți deputați cu drept de vot consultativ. La fel, comisiilor li se acordă dreptul de a implica experți⁴⁵. Din conținutul proceselor-verbale ale Sfatului Țării, constatăm că alegerea comisiilor avea loc treptat. De exemplu, Comisia militară și cea de alimentare au fost formate în ședința din 23 noiembrie 1917⁴⁶.

Treptat are loc și cristalizarea grupurilor (fracțiunilor) parlamentare: două grupuri principale rivale – Blocul moldovenesc și Frațiunea țărănească, pe lângă care existau și fracțiunile reprezentanților minoritari (ucraineni, evrei, bulgari, găgăuzi, greci, polonezi, armeni)⁴⁷. Suntem convingși că fracțiunile parlamentare participau nemijlocit la procesul legislativ prin examinarea tuturor proiectelor supuse dezbaterilor în ședințele plenare ale Sfatului. În calitate de argument servește alocațiunea deputatului V. Țîganko, în care acesta atrăgea atenția asupra unor nereguli, semnalate și anterior, când unele proiecte de legi nu erau transmise fracțiunilor pentru examinare minuțioasă, ci prezentate direct Parlamentului⁴⁸.

4. În procesul de formare, subordonare și asigurare a răspunderii autorității de supraveghere a aplicării legii trebuie să se asigure ca acesta să respecte cu strictețe litera și spiritul legii. Acest fapt semnifică, pe de o parte, un anumit grad de autonomie în ceea ce privește organul executiv suprem, pe de altă parte, subordonarea organului legislativ provizoriu (în viitor - parlamentului ales), precum și responsabilitatea pentru legalitatea acțiunilor acestuia în fața instanțelor judecătorești.

În conformitate cu Regulamentul organizării ocârmuirii Basarabiei, Sfatul Directorilor Generali era ”răspunzător pentru treburile și măsurile sale numai înaintea Sfatului Țării”. Acesta dispunea de toată puterea executivă și își desfășura activitatea în ”temeiul zacoanelor și povețelor date și întărite de Sfatul Țării”. La fel și Declarația Sfatului Țării din 2 decembrie încredința puterea executivă Sfatului Directorilor Generali, ai cărui membri erau responsabili doar în fața Sfatului Țării.

⁴⁴ Проект Положения об административном управлении Бессарабии. *Sfatul Țării: Documente*, vol. I, op. cit., p. 143-146.

⁴⁵ Протокол заседания Сфатул Цэрий от 22-го ноября 1917 года № 2. *Sfatul Țării: Documente*, vol. I, Chișinău, Știința, 2016, p. 124-126.

⁴⁶ Протокол заседания Сфатул Цэрий от 23-го ноября 1917 года № 3. *Sfatul Țării: Documente*, vol. I, Chișinău, Știința, 2016, p.127-137.

⁴⁷ A. Chiriac, Membrii Sfatului Țării. 1917-1918. Dicționar. Editura Fundației Culturale Române, București, 2001, p. 21.

⁴⁸ Протокол заседания Сфатул Цэрий от 29-го января 1918 года №2. *Sfatul Țării: Documente*, vol. I, Chișinău, Știința, 2016, p. 355-362.

În acest context, este incontestabilă importanța actelor adoptate de Sfatul Țării asupra vieții social-politice și economice din Basarabia, ulterior devenită Republica Democratică Moldovenească.

Astfel, populația din Basarabia obține recunoașterea drepturilor naționale neglijate de țarism și, drept confirmare, reușește să-și edifice un stat democratic – Republica Democratică Moldovenească. Pentru asigurarea unei vieți cu adevărat democratice, Declarația din 2 decembrie 1917 obliga Sfatul Țării să garanteze toate libertățile precum: libertatea cuvântului, libertatea presei, libertatea conștiinței, libertatea opiniei, libertatea asocierii, libertatea întrunirilor și a grevelor, inviolabilitatea persoanei și a domiciliului și dreptul la o justiție echitabilă. Declarația prevedea un angajament al Sfatului Țării, foarte curajos pentru acel moment istoric – anularea ”pentru totdeauna pe teritoriul Republicii Moldovenești” a pedepsei capitale. Atenționăm: în plan internațional, abolirea pedepsei capitale a fost posibilă doar la sfârșitul secolului al XX-lea⁴⁹.

Un pas important în activitatea Sfatului Țării este *reforma agrară*. Declarația Sfatului Țării din 2 decembrie pune în sarcina acestui organ să ”împartă norodului muncitor pământul fără plată, pe temeiul folosirii drepte”. Până la adoptarea de către Sfat a unei legi privind naționalizarea pământului, Declarația stabilea că ”tot pământul, care nu se lucrează cu brațele stăpânului lui” urma să treacă în subordinea ”comitetelor pământești”, alese pe principii democratice. Pădurile, apele, subsolul, terenurile agricole boierești, mănăstirești și bisericesti erau declarate ”avere obștească a norodului”.

Declarația din 24 ianuarie 1918, prin care se proclama independența Republicii Moldovenești, obliga Sfatul Țării, deopotrivă cu ”sfatul miniștrilor”, să hotărască ”în cel mai scurt timp treaba pământului”, care urma să treacă ”în mâinile plugarilor fără plată, pe temeiul împărțirii drepte ...”. În ședința Sfatului Țării din 7 februarie 1918, Sfatul Țării supune dezbaterii proiectul legii agrare⁵⁰.

Înfăptuirea reformei agrare ”după nevoile și cererile norodului” ține de competența Sfatului Țării și după adoptarea Declarației de Unire din 27 martie 1918⁵¹.

Locuitorii din Basarabia au obținut posibilitatea de a-și crea sistemul național de învățământ. Concludentă, în acest sens, este ședința Sfatului Țării din 29 ianuarie 1918, în cadrul căreia a fost supusă dezbaterii problema naționalizării școlilor. În luarea sa de cuvânt, deputatul P. Erhan, ministrul Instrucțiunii Publice, atenționează colegii asupra necesității de a avea cadre de învățători și de o

⁴⁹ Al doilea Protocol facultativ la Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice, vizând abolirea pedepsei cu moartea. Tratatul internațional nr. 1 din 30.12.1998.

⁵⁰ Протокол заседания Сфатул Цэрий от 7-го февраля 1918 года № 43. *Sfatul Țării: Documente*, vol. I, Chișinău, Știința, 2016, p. 385-393.

⁵¹ Declarația Sfatului Țării de unire a Basarabiei cu România. Cuvânt moldovenesc, nr. 30, din 1 aprilie 1918. Apud Unirea Basarabiei cu România 1917-1918. Documente, op. cit., p. 215-216.

”astfel de organizare a lucrului, ca să nu fie nevoie de a educa cu literatură străină, precum și despre o instituție de învățământ superior”⁵².

Rezumând cele enunțate, remarcăm gradul insuficient de cercetare a activității legislative și a actelor adoptate de Sfatul Țării. În acest sens este extrem de necesară o atitudine deosebit de responsabilă față de acest subiect, care ar spori și ar eficientiza colaborările dintre comunitatea științifică din Republica Moldova și cea din România. Perspectivile studiilor privind legitimitatea Sfatului Țării și a actelor sale ar contribui la cunoașterea aprofundată a condițiilor în care această adunare reprezentativă a elaborat norme de drept.

Inexistența legitimității, cel puțin minime, a oricărui guvernământ indiscutabil îl blochează, acesta fiind în incapacitatea exercițiului, lucru valabil și pentru actele adoptate de guvernarea respectivă.

În definitiv, în baza argumentelor invocate, putem afirma cu certitudine că Sfatul Țării, în perioada sa de activitate, a dirijat statul Republica Democratică Moldovenească prin dispoziții normative incluse în unele declarații, legi și alte acte esențiale pentru edificarea statalității.

Aniversarea Centenarului Unirii constituie o oportunitate de reconstituire a trecutului nostru în lumina adevărului istoric, de regăsire a valorilor noastre perene, o sursă inestimabilă pentru parcursul nostru de viitor, de educare a spiritului civic, a identității și conștiinței naționale, pentru a asigura progresul general al poporului nostru.

⁵² Протокол заседания Сфатул Цэрий от 29-го января 1918 года № 2. Sfatul Țării: Documente, vol. I, Chișinău, Știința, 2016, p. 355-362.

Gheorghe E. Cojocaru*

O „SAMĂ” DE GÂNDURI LA CEAS ANIVERSAR (27 martie 2018)

**„...Basarabia, ruptă din trupul națiunii românești,
nu poate fi decât o materie inertă”.**

Din Testamentul lui C. Stere către Ion Codreanu (1930)

In this study, the author wonders how the astral moment of the Union of Bessarabia with the mother country, Romania, on March 27, 1918, appears today at a distance of one hundred years? It is noted that opinions on this issue are still divided. The untruth is scattered from the highest political levels of the Republic of Moldova. And yet, it is emphasized that on the Centenary of the Great Union, the Unification of Bessarabia appears as one of the most brilliant pages of the last century, as a culmination of the national self-determination movement and as an admirable confirmation of the unity of spirit, faith and being of the Romanians from the territory between the Prut and Dniester Rivers with all the Romanian breath. At the anniversary celebration, the author profoundly praises the precursors of the Union of 1918 – Ion Inculet, Ion Pelivan, Daniel Ciugureanu, Constantin Stere, Pan Halippa, Pantelimon Erhan, Ion Buzdugan, Ștefan Ciobanu, Alexandru Marghiloman, Ion I.C. Brătianu, King Ferdinand, and all militants and builders of the Union, who remain an example of devotion to the national ideal, to the nation and country. Also, an analysis of the meaning of the “mother country, Romania” from historical and current perspective is undertaken.

Keywords: First World War, Country Council, Union of Bessarabia, Romania, Centenary of the Great Union, Republic of Moldova.

Iată că astăzi istoria ne oferă fericita ocazie de a da mâna unii cu alții, *cei cu inima română* de pe un mal și altul al Prutului, în chiar ziua în care o sută de ani în urmă vechea moșie de răsărit a Moldovei lui Ștefan cel Mare, numită impropriu Basarabia, după 1812, revenea acasă. Înainte de a face acest pas, ea a trăit mai bine de o sută de ani sub dominația țărilor, acum o sută de ani, în vremuri de restriște, se întorcea, nesperat, în familia românească, cincizeci de ani în urmă nu ne vedeam unii pe alții după sârma ghimpată de la Prut, iar la Centenarul Marii Uniri suntem și nu suntem împreună. Și tocmai din aceste motive, Centenarul Unirii noastre se simte la fel dar rezonează altfel la Chișinău, decât la București, Iași, Cluj sau Alba Iulia.

* **Gheorghe E. Cojocaru**, doctor habilitat în istorie, conferențiar universitar, directorul Institutului de Istorie.

Întoarcerea acum o sută de ani a Basarabiei acasă, în unitatea românească, nu va putea fi înțeleasă, dacă nu se va ține cont de prăbușirea și criza fostului imperiu al țarilor, de dimensiunea mișcării naționale dintre Prut și Nistru, de împrejurările istorice concrete, de contextul local și regional, de jocul de interese al Marilor Puteri, de grelele încercări prin care trecea Țara Românească, ea nu va putea fi înțeleasă nici dacă, citându-l pe N. Iorga¹, nu vom pătrunde în adâncul sufletului „neamului românesc” din Basarabia sub dominație străină, cel măcinat de dorul veșnic după slova și doina străbună.

Primul Război Mondial și căderea autocrației ruse au adus în prim-planul preocupărilor publice problema războiului și păcii, problema pământului, problema construcției de stat post-imperiale, problema națională. Drepturile democratice câștigate prin efortul slobozitor al Revoluției ruse din Februarie 1917, trebuiau puse obligatoriu în serviciul unei cauze nobile, ele trebuiau să îmbrace o haină națională, pentru a dobândi mai multă forță de atracție și un conținut pe măsura așteptărilor în întreg cuprinsul Basarabiei, de la Nistru și până la Prut, de la Hotin și până la Marea cea Neagră. În atmosfera efervescentă a anului 1917, aceste așteptări și-au găsit expresie într-un amplu program social și național, formulat de Partidul Național Moldovenesc, punctele principale ale căruia vizau declararea autonomiei Basarabiei, constituirea unei Diete provinciale, soluționarea problemei agrare, instruirea în limba maternă, întoarcerea Bisericii cu fața spre cei de jos ș. a. De altfel, într-un raport al Consulatului României la Ismail, se menționa că „convingerea intimă a membrilor partidului, e că obținând autonomia Basarabiei, vor putea peste puțin timp, să ajungă la o alipire a Basarabiei la regatul Românesc”². Larga adeziune populară la programul Partidului Național Moldovenesc, susținut în congresele clerului, pedagogilor, țăranilor și militarilor basarabeni, era o confirmare a trezirii Basarabiei, atestându-se astfel, înainte de toate, că simțirea națională la răsarit de Prut n-a pierit vreodată. În lipsa acestui suflu autentic național, Basarabia ar fi rămas fără busolă și orientare și ar fi căzut pradă ușoară forțelor ostile cauzei de emancipare, iar acestea nu erau puține și nici de ignorat. Prezența lor în viața publică a fostei gubernii era un factor de reținere, dictând un anumit ritm și o mișcare graduală la asumarea proiectului de autodeterminare, pas cu pas, fără a forța cursul evenimentelor, dar și fără a întârzia luarea deciziilor necesare la timpul potrivit.

În istoriografia problemei mișcării naționale din Basarabia din anii 1917-1918, încă de la Petre Cazacu și Ștefan Ciobanu încoace, s-a acreditat ideea că opțiunea pentru unitatea națională începe să-și croiască cale liberă după ce armata română a împins dincolo de Nistru forțele ostile procesului de autodeterminare. Documente de arhivă de dată mai recentă relevă că chestiunea „național-politică”

¹ Nicolae Iorga, *Neamul românesc în Basarabia*, Î. E. P. Știința, Chișinău, 2015.

² *Raport de la Consulatul României din Ismail către I. I. C. Brătianu, din 14 octombrie 1917, în Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România. 1917-1918. Documente*. Antologie de Ion Calafeteanu și Viorica-Pompilia Moisuc, Editura Hyperion, Chișinău, 1995, p. 44-45.

în Basarabia a constituit subiectul central al unor dezbateri printre militarii basarabeni de la Odessa, cu participarea largă a delegaților comitetelor militare moldovenești din diverse centre militare, încă la sfârșitul lunii august – începutul lunii septembrie 1917³. Anume atunci, după mai multe discuții, s-a hotărât ca Basarabia să fie proclamată „Republică Moldovenească Populară Democratică – ca o primă fază spre Unirea” cu România, care trebuia să se înfăptuiască cu condiția respectării anumitor drepturi democratice și naționale, câștigate în urma Revoluției ruse⁴. În general, curentul românesc, favorabil refacerii unității naționale, a fost o constantă în viața Basarabiei, când mai vizibil, ca în primii ani după unirea Principatelor Române și formarea României moderne sau ca în anii primii revoluții ruse, când C. Stere, asistat de un grup de tineri entuziaști, fonda la Chișinău primul ziar românesc „Basarabia”, când mai retras și latent, ca în anii de reacțiune țaristă.

În 1917, se conturează, cel puțin, 2-3 abordări conceptuale ale ideii de unitate națională. Astfel, încă la primele adunări ale Partidului Național Moldovenesc se relevă că Basarabia, ca parte istorică a vechii Moldove, va trebui mai devreme sau mai târziu să se unească cu România, adepții acestei formațiuni fiind cei mai suspecți și acuzați de adversarii lor politici de „separatism românesc”⁵. Sub același pretext, al „separatismului”, dar care, în fapt, era o manifestare firească a tendinței de refacere a unității naționale, era respinsă și cerința de autonomie a Basarabiei, ceea ce făcea ca procesul de autodeterminare să fie mai întârziat în această parte a fostului Imperiu. Ulterior, în scenă intră cu pas hotărât militarii basarabeni, în special, Comitetul militar moldovenesc de la Odesa, în frunte cu căpitanul Em. Catelly, dar și alte organizații ostășești, cu vederi pronunțate de stânga, care pledează pentru emanciparea Basarabiei și unirea sa cu România, nu înainte, însă, de asumarea unui program inspirat din manifestul Revoluției ruse. La 26 aprilie 1917 studenții basarabeni la Kiev, reuniți în societatea „Deșteptarea”, pledează în programul lor de activitate pentru „unirea cu toți românii într-o împărăție, în care guvernul țării să fie ales de întregul popor cu votul universal, egal, secret și direct”⁶. Apoi, după frumoasele cuvinte ale lui Alexei Mateevici, rostite la congresul învățătorilor, din 25-28 mai, precum că „suntem moldoveni, fii ai vechii Moldove, însă facem parte din marele popor român, așezat prin România, Bucovina și Transilvania”⁷, în septembrie 1917 Teofil Ioncu declara la Congresul popoarelor de la Kiev, prezidat de profesorul M. Grușevsky, că moldovenii, din

³ Gheorghe Negru, *Militarii moldoveni și Unirea Basarabiei cu România*, în „Destin românesc”, Chișinău – București, nr. 1, 1999, p. 9-14.

⁴ Ibidem, p. 13.

⁵ În ședința de constituire a Partidului Național Moldovenesc, din 3 aprilie 1917, „toși asistenții își dădeau sama din primul moment și vorbeau între ei pe față că Basarabia merge la unire; prin ce faze se va trece nu se știa precis, dar scopul și rezultatul eforturilor era fixat” (P. Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru. 1812-1918*, Editura Știința, Chișinău, 1992, p. 254.)

⁶ Dm. Bogos, *La răspântie. Moldova de la Nistru. 1917-1918*, Chișinău, „Știința”, 1998, p. 61.

⁷ Ibidem, p. 73.

punct de vedere etnic, sunt români, avertizând că dacă revendicările politice ale Basarabiei vor fi tratate cu dispreț, „atunci noi..., din prieteni ai democrației rusești ne vom face separatiști”⁸. Poposirea unor intelectuali ardeleni, bucovineni și din Vechiul Regat la Chișinău în vreme de război s-a dovedit a fi în acele condiții de după colapsul autocrației un element catalizator al redeșteptării naționale între Prut și Nistru. Subțirea pătură cultă basarabeană, preoți, învățători, ziaristi, oameni din straturile înstărite, militari, atât cât s-a adunat cu multă greutate în cei peste o sută de ani de dominație străină, avea, deci, conștiința propriei identități, dar și conștiința de neam și de țară, ceea ce a determinat ca problema unirii cu România să fie pusă în discuție, între altele, și la Congresul Militar Moldovenesc, din 20-27 octombrie, care a proclamat autonomia ținutului și a decis formarea Sfatului Țării⁹.

Manifestări ale conștiinței de neam au fost destule, nu putem exclude și anumite scipiri de vizionarism, tricolorul era purtat cu mândrie pe străzile Chișinăului, în școală începe să se scrie românește, *Hora Unirii* se cânta cu voce tare, firele istoriei păreau că se reinnoadă... Că a existat sau nu un plan sau mai multe planuri de a aduce Basarabia acasă, rămâne o întrebare, însă cu certitudine a existat o clasă politică pregătită și hotărâtă să asume integral idealul unității naționale și să-l slujească cum înțelegea ea mai bine, exact în momentul oportun al istoriei. Osatura acesteia o forma Blocul Moldovenesc, fracțiunea majoritară din Sfatul Țării. Forța acestei axe viguroase a reprezentanței naționale din acei ani s-a inspirat din durerea și nevoile unui neam, pentru a-l scoate la lumină din hățișul istoriei, impunându-se prin coerență organizatorică, voință și curaj în acțiuni, sete de dreptate și principialitate ideatică, atât în fața prietenilor, cât și, mai ales, a dușmanilor. Conștient de misiunea sa istorică, ca și de identitatea sa românească, Blocul Moldovenesc a știut să navigheze printre capcanele epocii, dând sens, orientare și finalitate precisă procesului complicat de autodeterminare și rămânând drept model de servire a cauzei supreme naționale.

În acea epocă tulbure, tentații și pretenții în privința Basarabiei erau multe. Pentru străini, pentru unii dintre aceștia ea era o monedă de schimb, pentru alții o zonă strategică, pentru cei de-ai treilea un cap de pod sau un teritoriu ce putea fi lesne acaparat sau tăiat în bucăți. Cât n-ar suna de paradoxal, dar un plan de unire a Basarabiei cu România, la care s-a lucrat realmente la începutul anului 1918, a fost cel al guvernului bolșevic al lui Ulianov (Lenin), la sugestia și cu participarea directă a lui Cr. Rakowsky, fostul lider socialist al Balcanilor, care trecuse în serviciul Sovietelor. Pentru realizarea acestui plan al unirii Basarabiei cu România într-o singură republică socialistă „româno-basarabeană”, aliată a guvernului bolșevic, s-au alocat resurse financiare considerabile, inclusiv din tezaurul românesc sechestrat la Moscova, s-au format structuri de conducere și

⁸ P. Cazacu, *op. cit.*, p. 287.

⁹ *Interviu cu Em. Catelny*, în „Lupta”, din 19 noiembrie / 2 decembrie 1917.

armate revoluționare gata să treacă și Nistrul, și Prutul¹⁰. Și dacă până și sovietele bolșevice au fost tentate să unească soarta Basarabiei cu a României, sub o flamură roșie a dictaturii proletariului, evident, dar confirmând *volens nolens* prin aceasta unitatea identitară a românilor din stânga și din dreapta Prutului, ce le mai rămânea să facă înaintașilor noștri de atunci, decât să facă Unirea propriuzisă, *cea visată și firească* ?...

Cum apare astăzi, la depărtare de o sută de ani, acel moment astral al neamului românesc dintre Prut și Nistru? Părerile și astăzi, de ce să nu recunoaștem, sunt împărțite. Obstinația pentru denigrarea votului de unire al Sfatului Țării atinge cote ieșite din comun, neadevărul la Chișinău este împrăștiat de la cele mai înalte niveluri. Și cu toate acestea, în anul *Centenarului unirii noastre*, Unirea Basarabiei cu țara-mamă, România, apare ca o dovadă a trecerii noastre cu demnitate prin istorie, ca una din paginile cele mai luminoase din trecutul nostru, ca un punct culminant al mișcării de autodeterminare națională și ca o confirmare admirabilă a unității noastre de spirit, credință și ființă cu toată suflarea românească. Ajunși la acest ceas aniversar, aducem un omagiu profund înaintașilor noștri de la 1918 – lui Ion Inculeț, Ion Pelivan, Daniel Ciugureanu, Constantin Stere, Pan Halippa, Pantelimon Erhan, Ion Buzdugan, Ștefan Ciobanu, ca și lui Alexandru Marghiloman sau lui Ion I. C. Brătianu, regelui Ferdinand, tuturor militanților și făuritorilor Unirii, care rămân un exemplu al devotamentului față de idealul național, față de neam și țară.

Conceptul de „țară-mamă” nu este un termen aleatoriu, el este chintesența Declarației de Unire a Sfatului Țării, de aici decurg toate celelalte. Nu știm cu certitudine cine este autorul lui¹¹. Știm, însă, că acest concept apare în adresa din 3 martie 1918 a unui grup de consilieri către adunarea Zemstvei județului Bălți, prin care se cere „în numele ținutului Bălți să ne unim din nou cu scumpa noastră țară-mamă: România”, „în care ne punem nădejdea că [ea], ca bună mamă, ne va garanta frăție deplină și drepturile căpătate de norod prin revoluția din 1917”¹². Putem presupune că acest concept se datorează Blocului Moldovenesc, el fiind sintetizat anterior de C. Stere, cel care a redactat textul Declarației de unire înainte de a o supune votului¹³. În desfășurarea acestui concept, Declarația de unire a

¹⁰ Протоколы заседаний Совета Народных Комиссаров РСФСР. Ноябрь 1917 – март 1918 гг. Москва, РОССПЭН, 2006, стр. 176-177, 197-203, 211, 218-219, 232, 234, 244, 247.

¹¹ Noțiunea „România – țară-mamă” se întâlnește în documentele definitorii ale unor asociații din România de la începutul secolului al XX-lea, care își propuneau emanciparea Basarabiei de sub dominația țaristă.

¹² P. Cazacu, *op. cit.*, p. 391.

¹³ Relația dintre Basarabia și țara-mamă, România este expusă de C. Stere în toamna anului 1917 în paginile ziarului „Lumina” (C. Stere, „Basarabia și „țara-mamă”, „Lumina”, din 26 octombrie 1917); „Când am fost ales deputat în Sfatul Țării din Basarabia și astfel mi-a fost dat să fiu unul din cei 87 (86 – n. a.) deputați naționaliști, cari au votat unirea Basarabiei cu Patria mamă, redactând după însărcinarea blocului moldovenesc declarația de unire (subl. a.), acest act mare în istoria neamului, am fost conștient că în adevăr prin el se pune piatra de temelie pentru

Sfatului Țării conține o sintagmă care pune în valoare unitatea indestructibilă și naturală a teritoriului și sufletului „neamului românesc”, cum ar fi spus N. Iorga, oferind paradigma politică firească pentru buna înțelegere a raportului dintre provincia basarabeană, dintre orice altă provincie, într-un sens mai larg, și țara mare românească. Cei care au trudit asupra documentului Unirii, la începutul și la sfârșitul lui, vorbesc despre *Basarabia, fiica, și mama sa România*, astfel, fiind asumate plenar rolurile și reliefată pregnant relația *maternă* strânsă între statul român și ținutul dintre Prut și Nistru. Ce-au voit să imprime în acest act fundamental și să ne transmită nouă, ajunși astăzi la o sută de ani de la Unire, cei care au intrat în istorie ca Generația Unirii de la 1918? Poate că au vrut să-și descarce sufletul după dorul de frați și de părinți, reprimat de-a lungul unui secol și mai bine, poate că au vrut să înscrie în memoria noastră colectivă că indiferent pe unde ne aruncă vitregiile istoriei avem o țară-mamă care ne așteaptă și ne duce dorul, poate că au vrut să ne reamintească că, tradițional, în *familia românească* rolul *ficei* este de a da ascultare într-un tot glasului *matern*, poate că au vrut să spună și altceva decât putem astăzi înțelege, dar au spus un *adevăr*. Au spus ceea ce până atunci nu a spus-o nimeni și nici după ei nu a spus-o cineva mai simplu, mai deschis și mai sincer într-un act politico-juridic de o asemenea anvergură, lăsându-ne drept moștenire spirituală dorul de *țara-mamă*...

În acea zi memorabilă de 27 martie, și aleșii populațiilor conlocuitoare în Sfatul Țării, cei care s-au abținut de la vot, fiecare dintre care își are astăzi o *țară-mamă* în afara Republicii Moldova, au fost, în majoritatea lor, dacă ar fi să vedem și partea plină a paharului, pătruși de echitatea strigătului după țara pierdută, lăsând fiilor acestui pământ întâietatea răspunderii pentru destinul lor comun, și, procedând așa, au rămas, totuși, de partea bună a istoriei. Și exemplul acesta al lor poate fi unul plin de învățăminte istorice.

O sută de ani în urmă, în această zi de 27 martie, prezent la Chișinău și invitat în ședința Sfatului Țării, prim-ministrul Alexandru Marghiloman avea onoarea de a lua act de Declarația de unire a Republicii Democratice Moldovenești (Basarabiei) cu țara-mamă, România, și accepta „*precum în spirit, așa și în literă*” toate „*bazele*” unirii¹⁴. În acele clipe de neuitat, plecându-se în fața geniului poporului român dintre Prut și Nistru, care după o despărțire de mai bine de un veac găsea „*singur calea firească, care să-l ducă la mântuire, calea firească arătată de istorie*”, prim-ministrul, deja și al Basarabiei revenite acasă, surprinzând esența momentului, a făcut un gest de profundă recunoștință în fața celor care și-au

România de mâine”, va declara Stere ulterior. Și, într-adevăr, ideile și principiile puse la baza Declarației de Unire se regăsesc în suita de elemente conceptuale care formează punctul de vedere al lui C. Stere asupra acestei probleme, de exemplu, *dreptul istoric și dreptul de neam, dreptul la autodeterminare*, sintagma *Basarabia, fiica, și mama-sa, Romania*, după cum și rezultă firesc din valorile democratice promovate de mișcarea de emancipare națională din Basarabia la începutul secolului al XX-lea și, în special, de Sfatul Țării în anii 1917-1918 (C. Stere, „Basarabia și România Mare”, „Lumina”, din 14 noiembrie 1918).

¹⁴ Gheorghe E. Cojocaru, *Sfatul Țării. Itinerar*, Chișinău, Civitas, 1918, p. 110 .

asumat nemijlocit dificila misiune de emancipare a provinciei. „Să ne închinăm înaintea conducătorilor acestei țări, spunea prim-ministrul Marghiloman, care fără gând de mărire din conducători (ai Republicii Democratice Moldovenești – n. a.) s-au făcut slujitori modești ai neamului lor (românesc – n. a.)”¹⁵. O perspectivă care nici după o sută de ani nu pare să-și fi pierdut rostul.

După Basarabia, vor reveni rând pe rând la sânul țării Bucovina și Transilvania, însă un prim-ministru al României va fi poposit în acele momente de vârf doar la Chișinău, nu și la Cernăuți sau la Cluj. Sigur, se pot găsi explicații punctuale, dar un lucru ar trebui înțeles și apreciat la justa sa valoare: începutul este întotdeauna mai greu și mai responsabil sau, cum spune o veche vorbă populară, *Ziua bună se cunoaște de dimineață!* Așa s-a întâmplat că *dimineața* întregirii naționale își desfășoară genele la Chișinău, acum o sută de ani, întărind speranța în puterea de refacere a țării!

La primirea delegației de la Chișinău, care aducea actul Unirii Basarabiei la Iași, la 30 martie, regele Ferdinand îi adresa alese cuvinte, consacrand astfel semnificațiile adânci ale relației materne cu provincia dintre Prut și Nistru: „Vă salut azi pe voi frați de dincolo de Prut. Sărbătorim astăzi înfăptuirea unui vis, care de mult zăcea în inimile tuturor Românilor de dincolo și de dincoace, de apele Prutului. Din graniță ați făcut punte, *unindu-vă cu țara mamă* și de aceea vă zic: „bine ați venit între noi”. V-ați alipit în timpuri grele pentru *țara mamă ca copil tânăr*, însă cu o inimă adevărat românească”¹⁶. Regelui îi răspundea în aceeași cheie Ion Incuț: „Sunt foarte fericit că eu, în calitate de reprezentant al poporului român de peste Prut, am căderea să aduc Majestaților Voastre vestea Unirii poporului Basarabean *cu țara noastră mamă*”¹⁷.

Dacă Puterile Centrale, Germania, înainte de toate, au fost cele care au privit binevoitor întoarcerea Basarabiei acasă, după ce și-au impus interesele într-un tratat apăsător la negocierile cu Guvernul României, Aliații învingători în Marele Război vor fi cei care vor consacra în plan internațional actul Unirii din 27 martie, văzut ca o realizare a dreptului la autodeterminare și a dreptului istoric și de neam. O soluție mai cuprinzătoare în privința Basarabiei, care să asigure și concursul țării Sovietelor, s-a dovedit a fi în acele circumstanțe imposibilă.

O sută de ani în urmă, prim-ministrul Alexandru Marghiloman sosea în Republica Moldovenească independentă și pleca din Basarabia alipită la corpul țării. Importanța magistrală a revenirii Basarabiei la trunchiul matern a făcut ca dispariția Republicii Democratice Moldovenești să fie percepută ca ceva periferic, de la sine înțeles, mai importantă fiind păstrarea unor drepturi și instituții locale de autogovernare, asigurarea ordinii și deschiderea unor perspective certe de dezvoltare și de viață pașnică. Dar, trebuie de spus că această

¹⁵ Ibidem, p. 114.

¹⁶ Ștefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studii și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917-1918*, Chișinău, Editura Universitas, 1993, p. 280.

¹⁷ Ibidem, p. 281.

formă de statalitate embrionară a teritoriului dintre Prut și Nistru, ca expresie a autodeterminării naționale în condițiile dezintegrării fostului spațiu imperial, a fost un vehicul util în procesul complicat de emancipare și de regăsire a celor două maluri ale Prutului. În aceasta a constat valoarea sa istorică. Realizând că nu aveau capacitatea și resurse ca să asume până la capăt o statalitate impusă de împrejurări și conștientizând amenințările, unele mai grave decât altele, în adresa acesteia, înaintașii noștri de la 1918 au renunțat la ea pentru a nu o resimți ca pe o povară pe care nu o puteau duce. Au dat, la momentul oportun, cum era firesc, ascultare chemării de neam, câștigând, în schimb, împreună cu etniile conlocuitoare, o țară mare, liberă și frumoasă, întinsă până la sfârșitul aceluia an 1918 de la Nistru și până la Tisa, parte a civilizației europene, o țară și o societate pe care o vor edifica mai departe împreună cu toți românii.

Nicolae Enciu*, George V. Ursu**

BASARABIA ÎN PREOCUPĂRILE ȘTIINȚIFICE ALE MARELUI GEOGRAF FRANCEZ EMMANUEL DE MARTONNE

„La Roumanie Nouvelle montre que les régions naturelles ne sont plus mutilées par le tracé des frontières. Nous avons affaire à un État bien conditionné, un pays complet, possédant à la fois des montagnes, des plaines, des collines, des régions forestières et découvertes, agricoles, pastorales et industrielles”.

Emmanuel de Martonne, *La terre Roumaine* (1919)

Elaborated on the occasion of the completion of a century from the foundation of the New Romania, the beginning of which was made by the historic Country Council's Declaration of March 27 (old st.) / April 9 (new st.) 1918 on the Union of Bessarabia with the Old Kingdom, the present study – the first of its kind in historiography, – pursues the objective of capitalizing the scientific heritage of the great French geographer Emmanuel de Martonne (1873-1955) on the history of Bessarabia and of its inhabitants. As noted in the study, the works of the geographer Emmanuel de Martonne treat both the geography of Bessarabia and its history, its inhabitants, the ethnic, linguistic and confessional aspect of Bessarabia at the end of World War I, the everyday life of the population, the appearance of dwellings, customs and traditions of the population – all these described with a particular talent and with a sincere sympathy of the author towards the respective Romanian historical province. Naturally, the geography, history and ethnography of Bessarabia are treated by the author in a general Romanian context, from which reason, the current study pleads on the capitalization of the most representative works of Professor Emmanuel de Martonne on New Romania in the context of New Europe at the end of the first world conflagration.

Keywords: Emmanuel de Martonne, Paris Peace Conference, nationalities principle, World War I, Great Union of 1918.

1.

La 27 martie (stil vechi) / 9 aprilie (stil nou) 2018 s-au împlinit 100 de ani din ziua istorică în care Sfatul Țării - organul suprem legislativ reprezentativ și electiv al Basarabiei, constituit la 20 octombrie 1917 prin delegarea reprezentanților

* Nicolae Enciu, doctor habilitat în istorie, conferențiar universitar, vice-directorul Institutului de Istorie.

** George V. Ursu, doctorand, Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava.

partidelor politice, păturilor sociale, a etniilor conlocuitoare etc.¹ - a proclamat, „în numele poporului Basarabiei”, că „Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mamă-sa România”². În acest mod, „după un veac și mai bine de iobăgie sufletească și politică a românilor dintre Prut și Nistru, la 27 martie (st. v.) 1918, printr-un act spontan și plin de netăgăduită conștiință românească, prin voința unanimă a norodului basarabean și prin votul reprezentanților săi legali din Sfatul Țării, Moldova dintre Prut și Nistru revine la sânul Patriei daco-romane, de la care mai înainte fusese silnic dezlipită”³.

Chiar dacă nu figurase pe agenda priorităților factorilor de decizie politică de la București, fiind amintită doar în trecăt de liderii decizionali, Basarabia a fost cea dintâi provincie care s-a eliberat de sub dominația străină, unindu-se cu Regatul României. A urmat, pe această cale, o logică proprie a evenimentelor, proclamându-și, inițial, la 2 decembrie 1917 autonomia, la 24 ianuarie 1918 independența, iar la 27 martie 1918 unirea cu România⁴.

Câteva luni mai târziu (15/28 noiembrie), Congresul General al Bucovinei a votat unirea necondiționată a Bucovinei cu România, iar la 18 noiembrie/1 decembrie 1918, Marea Adunare de la Alba Iulia a votat unirea românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureșul cu România, constituindu-se astfel statul național unitar român. La 1 decembrie 1918, Regele Ferdinand I și Regina Maria, însoțiți de generalul Henri Berthelot, au intrat triumfal în București, pe fondul bucuriei generată de faptul că, în Basarabia, Bucovina și Transilvania, consiliile naționale au declarat unirea acestor provincii cu Vechiul Regat⁵. Astfel s-a constituit noua Românie, stat național unitar cu o suprafață de 295.641 km² și cu o populație de circa 16 milioane de locuitori, față de suprafața de 137.000 km² și populația de 7.250.000 de locuitori pe care le avea Regatul României înainte de 1918.

¹ Gheorghe E. Cojocaru, *Sfatul Țării. Itinerar*, Editura Civitas, Chișinău, 1998, p. 7-8, 9-19; Valeriu Popovschi, *Biroul de organizare al Sfatului Țării (27 octombrie – 21 noiembrie 1917) / Republica Democratică Moldovenească (Formarea și evoluția. 1917-1918)*, Editura Academiei Române, Muzeul Brăilei „Carol I”, Editura Istros, București-Brăila, 2017, p. 13-20.

² „Monitorul Oficial”, nr. 309, 30 martie/12 aprilie 1918. Partea oficială, Iași, 29 martie 1918, p. 3769-3770.

³ Gh. V. Andronachi, *Albumul Basarabiei în jurul marelui eveniment al Unirii*, Monitorul Oficial și Imprimeria Statului, Chișinău, 1933, p. 7.

⁴ Gheorghe Cojocaru, *Itinerarul Basarabiei spre realizarea unității românești (1917-1918)*, în “Marea Unire din 1918 în context european” Coord.: Ioan Scurtu, Editura Enciclopedică, Editura Academiei Române, București, 2003, p. 109-139.

⁵ *O Istorie a Românilor. Studii critice* Coordonatori: Stephen Fischer-Galați, Dinu C. Giurescu, Ioan-Aurel Pop, Fundația Culturală Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 1998, p. 226.

În acest mod, în anul 1918, Basarabia, Bucovina și Transilvania, provincii aflate sub dominație străină, prin adunări reprezentative, s-au pronunțat, conform principiului autodeterminării popoarelor, pentru Unirea cu România. Ideea autodeterminării naționale punea astfel bazele juridice indestructibile ale noului stat român unitar⁶.

Sensul istoric și de drept public al adunărilor naționale din provinciile aflate până atunci sub dominație străină (Sfatul Țării de la Chișinău, Congresul General al Bucovinei de la Cernăuți și Marea Adunare Națională de la Alba Iulia) a fost acela de a fi concretizat voința colectivă, considerată, în drept, ca un fundament al principiului naționalităților, cu aspirațiile sale la desăvârșirea unității naționale. Din punct de vedere juridic, adunările naționale, care au adoptat deciziile de Unire din 1918, au reprezentat plebiscite spontane ale națiunii române, neprevăzute în vreun tratat internațional și superioare, din punct de vedere juridic, plebiscitului organizat. Deciziile exprimau, de fapt, clar și definitiv, voința colectivă a națiunii în vederea unirii provinciilor istorice cu vechiul Regat. Noul stat unitar român își dobânda, astfel, fizionomia sa juridico-politică, grație sacrificiilor din timpul războiului pentru triumful ideii de drept și a principiului naționalităților. Desăvârșirea unității național-statale apărea ca naturală și drept rezultat al unui îndelung proces istoric al evoluției națiunii române⁷.

Meditând asupra semnificației anului 1918 pentru români, marele istoric Alexandru D. Xenopol, - autorul primei sinteze moderne de istorie națională a românilor, în împrejurările politico-militare interne și externe extraordinare din anii 1917-1919, când se întregea statul național român și erau înlăturate ocupațiile străine care au grevat asupra teritoriului național până atunci, - aprecia faptul că, în istoria românilor, există două mari acte care ne-au definit: cucerirea Daciei de către romani și Unirea din 1918. Primul dintre ele i-au definitivat ființa etnică, structura de esență romanică, latină a poporului și limbii pe care o vorbește, în calitate de comunitate umană de atunci încoace. Prin cel de al doilea mare moment s-a definitivat statul național unitar român, cadrul politico-statal cuprinzător al masei românești și teritoriul locuit de acesta, în interiorul căruia și-a desfășurat ulterior existența⁸.

După 1918, România reprezenta 2,52% din suprafața Europei, ocupând locul 10 între țările continentului⁹. România era mai mică decât Germania (470.714 km²), Franța (550.986 km²), Polonia (388.635 km²), dar mai mare decât Cehoslovacia (140.499 km²), Ungaria (93.061 km²), Bulgaria (103.146 km²), Iugoslavia (249.468

⁶ *Istoria românilor*. Vol. VIII: România Întregită (1918-1940). Coord.: prof. univ. dr. Ioan Scurtu, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 5.

⁷ *Ibidem*, p. 5-6.

⁸ Nicolae Edroiu, *Semnificațiile istorice ale Unirii românești din 1918*, în "Marea Unire din 1918 în context european", Coord.: Ioan Scurtu, Editura Enciclopedică, Editura Academiei Române, București, 2003, p. 437-438.

⁹ S. Manuilă, D.C. Georgescu, *Populația României*, Monitorul Oficial și Imprimeria Națională, București, 1937, p. 9.

km²), Grecia (130.199 km²)¹⁰. În acest mod, România întregită își consolidase poziția în sud-estul Europei, beneficiind de o suprafață semnificativ mai mare decât a celorlalte state, fiind depășită doar de Polonia și, evident, de U.R.S.S. Cadrul geografic – variat, armonios și echilibrat, comparat de Emmanuel de Martonne cu petalele unei roze – a oferit românilor liniile de convergență ale existenței lor istorice. Carpații, Dunărea și Marea Neagră s-au legat strâns de ființarea lor. Unitatea românilor în moravuri, obiceiuri și, mai ales, în limbă, s-a menținut și consolidat după 1918 pe aria lor de formare, cu unele deosebiri, firești, de la o provincie istorică la alta, precumpănind, însă, elementele de unitate¹¹. Așa cum, pe bună dreptate, menționa geograful francez Emmanuel de Martonne, „*a tous les points de vue, la nouvelle Roumanie n'est nouvelle que par son extension, double de celle de l'ancien Royaume. Elle se présente à nous, non pas comme un État né de la fantaisie des diplomates, non pas comme un État fabriqué en vertu d'un principe abstrait, mais en quel que sorte comme le terme logique d'une évolution. (...) L'État qui perpétue son nom est sensiblement plus grand, mieux équilibré. Aussi rapproché que possible de l'idéal national, il réunit à peu près tous les Roumains, dans des frontières en quel que sortes idéales, autour de cette citadelle carpatique qui a toujours été le coeur de la nation roumaine*”¹².

2.

România întregită, creată prin forțele și sacrificiile poporului român într-un context internațional favorabil, va fi recunoscută oficial de întreaga comunitate mondială la Conferința de Pace de la Versailles – Paris, care și-a deschis lucrările la 18 ianuarie 1919, în prezența reprezentanților a 32 de state, cu delegații formate din 1-5 membri, însoțite de numeroși experți. Istoria nu mai cunoscuse, până la acea dată, o altă conferință de pace de o asemenea amploare: la Paris erau prezenți peste 10.000 de delegați – oameni politici, diplomați, consilieri, experți etc., decizi ca, punând capăt pustiitorului măcel, să instaureze justiția și armonia între toate națiunile lumii¹³. Opera grandioasă, căreia i s-a dedicat acel veritabil „**Tribunal al popoarelor**”, a fost așezată pe principiile formulate de către președintele SUA, Woodrow Wilson, în cunoscutele sale „**14 puncte**”. Conform acestora, pacea trebuia „*să se bazeze pe drepturile popoarelor, nu pe drepturile guvernelor (...); pe drepturile popoarelor, mari sau mici, slabe sau puternice – pe dreptul lor egal la libertate, securitate și autoguvernare*”¹⁴.

¹⁰ Bréviaire statistique de la Roumanie - 1940, Institut Central de Statistique, Bucarest, 1940, p. 10.

¹¹ Ioan Scurtu (Coord.), *Marea Unire din 1918 în context european*, Editura Enciclopedică, Editura Academiei Române, București, 2003, p. 6.

¹² Emmanuel de Martonne, *La Nouvelle Roumanie dans la Nouvelle Europe*, Tipografia Curții Regale, București, 1922, p. 19.

¹³ Teodor Pavel, *Recunoașterea internațională a Marii Uniri*, în “Armata română și Marea Unire. Contribuții la realizarea Unirii și la consolidarea statului național”, îngrijit de dr. Teodor Pavel și dr. Nicolae Ciobanu, Editura „Daco-Press”, Cluj-Napoca, 1993, p. 237.

¹⁴ Pierre Renouvin, *Le traité de Versailles*, Paris, 1969, p. 14.

Lucrările Conferinței de Pace de la Paris au fost deschise în data de 18 ianuarie 1919, de către președintele Franței, Raymond Poincaré (1860-1934). Pentru coordonarea lucrărilor Conferinței, a fost creat un Consiliu Suprem, format din reprezentanții celor cinci mari puteri aliate (Franța, Marea Britanie, S.U.A., Italia și Japonia), pus sub președinția autoritarului jurist francez Georges Clemenceau (1841-1929). Consiliul a creat 58 de comisii și subcomisii pe probleme, compuse din juriști, economiști, militari, publiciști, geografi, industriași și experți financiari. La lucrările sale, Consiliul Suprem era ajutat de Consiliul celor zece, format din șefii de guverne și miniștrii de externe ai celor cinci mari aliați¹⁵.

Delegațiile cele mai numeroase au fost cele ale Marilor Puteri. Punând capăt tradiției ce interzicea șefului executivului american să părăsească teritoriul țării, președintele Woodrow Wilson (1856-1924) s-a deplasat în capitala Franței în fruntea unei delegații în care erau incluși cei mai de seamă reprezentanți ai vieții politice, economice, științifice și militare americane¹⁶. Același lucru se poate spune și despre delegațiile Franței, Marii Britanii, Italiei și Japoniei, ai căror membri nu lipseau din nici unul din organele de lucru ale Conferinței.

Guvernul francez, în special, a organizat, în decembrie 1918, un grup de intelectuali care să formuleze un „*program de pace*”¹⁷ ce va căpăta denumirea de „Comité d'études”. Acest comitet a prezentat Quai d'Orsay-ului un plan alcătuit de André Tardieu și de Emmanuel de Martonne, ultimul un recunoscut specialist în geografia Europei central-estice și de sud, cu privire la România. Astfel, cu privire la Transilvania și Crișana, în particular, planul francez a fost mai favorabil României. De altfel, de Martonne aprecia că România intrase în război pentru Transilvania. Studiile sale referitoare la topografia și etnografia regiunii Carpaților erau apreciate de întreaga lume științifică. Deloc întâmplător, colonelul House, cel care coordona activitatea Comisiei Inquiry, i-a cerut concursul în alcătuirea documentelor cu privire la România. În studiul „La Transylvanie”, întocmit în august 1917, de Martonne sublinia că poporul român din această provincie este „*incontestabil, elementul cel mai vechi și cel mai viabil al populației*” și că el dorește „*unirea cu România, care a făcut, pentru a realiza acest ideal, cele mai mari sacrificii*”¹⁸. Cunoscutul savant francez anticipa magistral, în acest mod, ceea ce, de fapt, avea să se producă la 1 decembrie 1918.

¹⁵ *Istoria Românilor*, Vol. VIII - România Întregită (1918-1940). Coord.: prof. univ. dr. Ioan Scurtu, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 3 și urm.

¹⁶ Printre aceștia figurau patru comisionari plenipotențari – Robert Lansing, pentru problemele responsabilității războiului; Henry White, pentru problemele porturilor și căilor de comunicație; Edward House, pentru Comisia Ligii Națiunilor și generalul Tasker Bliss, pentru Consiliul Suprem de război (A se vedea: *România și Conferința de Pace de la Paris (1918-1920). Triumful principiului naționalităților*, Coordonator: Viorica Moisuc, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983, p. 278-279).

¹⁷ *Istoria românilor*, Vol. VIII - România Întregită (1918-1940). Coord.: prof. univ. dr. Ioan Scurtu, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 5.

¹⁸ *Ibidem*, p. 5.

După aproape o jumătate de an de dezbateri, la 28 iunie 1919, s-a semnat Tratatul de la Versailles de către reprezentanții Puterilor Aliate și Asociate cu puterile învinse, Germania și Austro-Ungaria, acestea fiind făcute răspunzătoare pentru declanșarea războiului¹⁹. Pe baza aceluși tratat, considerat ca un cadru general, s-au încheiat apoi, pe rând, tratatele separate cu Austria (la Saint-Germain, în 10 septembrie 1919/18 decembrie 1919), cu Bulgaria (la Neuilly, în 17 noiembrie 1919), cu Ungaria (la Trianon, în 4 iunie 1920) și cu Turcia (la Sèvres, în 10 august 1920). Cu privire la același context, mai amintim Tratatul semnat la Paris între România, Marea Britanie, Franța, Italia și Japonia, din 28 octombrie 1920, pentru granița României de răsărit, și Tratatul naționalităților semnat în același cadru, al Sistemului de la Versailles, la 9 decembrie 1919²⁰.

Puterile Aliate și Asociate semnatare ale Tratatului de la Paris din 28 octombrie 1920, nu au găsit necesar și oportun, la acea dată, intrarea în tratative directe cu Rusia Sovietică pe această temă, deși Gh. Cicerin, comisarul pentru afacerile străine ale Rusiei, înștiințase guvernul român că acceptă calea tratatelor pentru reglementarea problemei teritoriale dintre România și Rusia. Chiar și în acea formă, Tratatul privind Basarabia se integra ansamblului de tratate internaționale de la Versailles – Paris din 1919-1920, care au consfințit desăvârșirea statului național unitar român prin voința liber exprimată a întregii națiuni române²¹.

Urmând cadrul general al Tratatului de la Versailles, tratatele de pace de la Saint-Germain, Neuilly și Trianon – care interesau nemijlocit România – cuprindeau o suită de clauze teritoriale și politice, militare și de granițe, clauze morale, economice și financiare. Drepturile României în fața Conferinței de Pace au fost susținute de o importantă delegație condusă de Ion I.C. Brătianu (1864-1927), președintele Consiliului de Miniștri respectiv, mai târziu, de Nicolae Titulescu (1882-1941). În componența ei se mai aflau N. Mișu (1893-1973), ambasadorul României la Londra, V. Antonescu (1871-1947), ambasadorul de la Paris, generalul C. Coandă (1857-1932), Alexandru Vaida-Voevod (1872-1950), C. Diamandi (1868-1931), fost ambasador la Petrograd, cărora li s-au adăugat în calitate de consilieri și experți: Alexandru Lapedatu (1876-1950), Ion Pelivan (1876-1954), Vasile Stoica (1889-1959), Neagoe Flondor (1901-1952), Gh. Crișan (1887-1935), C. Danielopol și Constantin Brătianu (1866-1950), ca secretar al delegației²².

Așadar, tratatele de pace de la Paris, încheiate în anii 1919-1920, au consemnat, pe de o parte, victoria puterilor Antantei, iar pe de altă parte, prăbușirea

¹⁹ Vezi: "Tratat de pace între Puterile Aliate și Asociate și Germania și Protocol", semnate la Versailles la 28 iunie 1919, Imprimeria Statului, București, 1920.

²⁰ Marcel Știrban, *Politica externă a României în anii 1919-1939*, Vol. I, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, 1994, p. 3.

²¹ Teodor Pavel, *Recunoașterea internațională a Marii Uniri*, în *Armata română și Marea Unire. Contribuții la realizarea Unirii și la consolidarea statului național*. Volum îngrijit de dr. Teodor Pavel și dr. Nicolae Ciobanu, Editura „Daco-Press”, Cluj-Napoca, 1993, p. 246.

²² *Ibidem*, p. 238.

imperiiilor otoman, austro-ungar și țarist și crearea, ca urmare a luptei popoarelor asuprite de către aceste imperii, a unor state naționale unitare și independente. În centrul și sud-estul Europei, prin prăbușirea țarismului și a monarhiei austro-ungare, s-a creat Republica Cehoslovacă, a avut loc unirea, într-un singur stat, a Regatului Serbiei și Croației, Sloveniei, Bosniei și Herțegovinei, s-a reconstituit statul independent polonez, Austria s-a transformat în republică și a luat naștere Republica Ungară independentă; România, la rândul său, și-a desăvârșit unitatea național-statală²³.

Statele învinse în război vor semna respectivele tratate cu o vădită sau aparentă resemnare, în timp ce cele învingătoare cu mari speranțe pentru viitorul lor. Harta Europei arăta acum altfel, datorită acestora și a lucrărilor Consiliilor Speciale constituite în cadrul Conferinței de Pace. Spiritul de dreptate a învins. Statele naționale întregite sau nou formate își arborează drapelul. De aici decurge, în chip firesc, necesitatea ca toate acțiunile duse pe plan extern să izvorască și să fie purtate în numele și spre apărarea intereselor și integrității statelor naționale. Nimic nu putea fi pus și nici nu a fost pus înaintea acestui mare deziderat. De aici decurge trăsătura cea mai importantă a politicii externe a tuturor statelor ce și legau existența sau integritatea de anul 1918: apărarea intereselor naționale și integritatea statală²⁴.

3.

Țările apărute după 1918 au fost, inclusiv, rezultate ale reinterpretării geografiei și a reprezentării ei, a suprapunerii vechilor hărți și a noilor metode de trasare a spațiilor culturale. Tratatul de pace de după 1918 s-au încheiat pe baza câtorva tipare de hărți mentale, politice, fizice, etnografice, în care cele din urmă au cântărit cel mai greu în deciziile finale ale actorilor politici. Politica a avut nevoie de știință, iar intelectualii, mai ales istoricii și geograful, au devenit actori politici la rândul lor prin oferirea de expertiză pentru argumente și opinii influente.

La Conferința de Pace de la Paris, România venea ca stat național unitar, constituit din teritoriile locuite dintotdeauna de români. Actele fundamentale, cu valoare de lege, care legitimau acest statut erau hotărârile plebiscitare din martie, noiembrie și decembrie 1918, precum și convențiile încheiate în august 1916 cu Antanta, în baza cărora România participase la războiul unității naționale²⁵. În ceea ce privește Basarabia, recunoașterea ei ca provincie românească nu trezea nicio îndoială României, dacă luăm în considerație atitudinea Aliaților.

²³ *L'affirmation des états nationaux indépendants et unitaires du centre et du sud-est de l'Europe (1821-1923)*, Coordonateurs: Viorica Moisuc, Ion Calafeteanu, Editura Academiei Române, București, 1980, passim.

²⁴ Marcel Știrban, *Politica externă a României în anii 1919-1939*. Vol. I, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, 1994, p. 3.

²⁵ *Marea Unire din 1918 în documente diplomatice americane* în „Patrimoniu”, Nr. 4, 1991, p. 150.

Astfel, consimțământul Franței privind alipirea Basarabiei a existat încă din momentul intrării trupelor române în această provincie. Georges Clemenceau afirma, în ajunul deschiderii Conferinței, în legătură cu statutul României la viitoarele tratative, că „*s-au petrecut evenimente de care nu putem să nu ținem cont și faptul că problema Basarabiei se va reglementa în favoarea României constituie un element care nu poate fi neglijat*”²⁶.

La rândul lor, reprezentanții SUA, care s-au prezentat la Paris cu o impunătoare delegație, au opinat în documentul din 21 ianuarie 1919 a *Intelligence Section* din Comisia Americană de experți: „*Se recomandă ca întreaga Basarabie să fie alipită la statul român. Basarabia a aparținut în trecut României și este predominant românească după caracterul ei etnic*”²⁷. Concluzia în cauză venea în urma cercetărilor efectuate de Inquiry Commission și memorandumului Cobb-Lippman din 28 octombrie 1918, care recunoșteau caracterul românesc al Basarabiei²⁸.

Un interes deosebit îl reprezintă și studiul elaborat de Foreign Office-ul britanic, în data de 10 februarie 1919. Acesta recomandă ca în tratativele generale de pace de la Paris „*să se recunoască Unirea deja împlinită a Basarabiei cu România*”, invocând următoarele argumente: provincia făcuse parte până la 1812 din componența Moldovei; Sfatul Țării, ca instanță aleasă în mod democratic, declarase independența și stabilise condițiile de unire cu România; românii constituiau 60-65 % din populația Basarabiei²⁹.

Astfel se prezenta Unirea Basarabiei cu România în cercurile diplomatice aliate, însă evoluția tratativilor de la Paris au arătat că aceste concluzii favorabile veneau deseori în contradicție cu principiile oportunistului politic. Atitudinea contradictorie și, uneori, duplicitară în politica Marilor Aliați va genera multiple fluctuații.

Pe plan diplomatic, problema Basarabiei a fost pusă pentru prima oară în discuție la Conferința de Pace de la Paris în ziua de 8 februarie 1919, în Comisia pentru drepturile românești, unde și-au expus punctele de vedere delegații britanic (Sir Eyre Crowe), francez (Jules Laroche) și american (Clive Hart Day)³⁰.

Cel dintâi a insistat asupra înscrierii în tratatul privind Basarabia a principiului etnic și național, excluzându-se orice altă formulare. J. Laroche a subliniat, la rândul său, caracterul istoric și etnografic ce stătea la baza unirii Basarabiei cu România, răpită de ruși la 1812 prin forța armelor, fiind în concordanță cu afirmația premierului Ion I.C. Brătianu: „*Nu putem concepe existența neamului*

²⁶ „1918 la Români. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională”, Vol. III, București, 1986, doc. 500.

²⁷ *Marea Unire din 1918 în documente diplomatice americane* în „Patrimoniul”, Nr. 4, 1991, p. 147.

²⁸ Valeriu-Florin Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia. 1918-1940*, Editura Junimea, Iași, 1991, p. 78.

²⁹ Valeriu-Florin Dobrinescu, *România și sistemul tratatelor de la Paris*, Editura Junimea, Iași, 1993, p. 78.

³⁰ Sherman David Spector, *România și Conferința de Pace de la Paris. Diplomația lui Ion I.C. Brătianu*. Traducere de Sorin Pârveu, Institutul European, Iași, 1995, p. 125 și urm.

*nostru fără Nistru, cum nu putem să o concepem fără Dunăre și Tisa, ca să ne separe de elementul slav (...). Basarabia reprezintă, pentru noi, intrarea casei noastre – în mâna altora, ea ne-ar periclita însuși căminul*³¹.

Delegatul american, Clive Hart Day, a stăruit pentru introducerea în tratat a unor clauze foarte stricte privind garantarea drepturilor minorităților. În cele din urmă, comitetul a convenit să se pronunțe pentru recunoașterea provizorie a alipirii Basarabiei la România, la 5 martie, propunere acceptată și de reprezentantul Italiei.

Proiectul a fost dat publicității în data de 11 martie 1919, având următoarea formulare: „Comisia, luând în considerație aspirațiile generale ale poporului Basarabiei, caracterul moldovenesc al acestei regiuni, ca și argumentele de ordin geografic, etnic, economic și istoric, se pronunță pentru Unirea Basarabiei cu România”³².

În mod straniu, însă, când recomandările comisiei au fost aduse la cunoștința Consiliului miniștrilor de externe ai Puterilor Aliate de la Paris, la 8 mai 1919, secretarul de stat al SUA, Robert Lansing, a obiectat că nu se pot aduce modificări teritoriului Rusiei, fără asentimentul unui guvern legal al acestei țări, pronunțându-se, arbitrar, pentru recunoașterea regimului amiralului Kolceak, invitat să trimită un reprezentant în capitala Franței.

Rezerva diplomatului american era neîntemeiată, deoarece problema Basarabiei nu depindea de Kolceak sau de oricare alt guvern rus, „alb” sau bolșevic, deoarece Basarabia își declarase independența încă de la 24 ianuarie/6 februarie 1918 și se realipise României prin votul reprezentanților Sfatului Țării la 27 martie/9 aprilie al aceluiași an. Din punctul de vedere al dreptului internațional, un distins jurist american, Brown Scott, aprecia că: „Precedentul pentru nașterea Republicii Basarabia era declarația de independență a Statelor Unite ale Americii. Justificarea pentru transferul teritoriului său și fidelitatea locuitorilor la România este doctrina autodeterminării președintelui Wilson”³³.

Comisia pentru problemele românești va aborda, din nou, la 5 martie 1919, problema Basarabiei. Cu acest prilej, J. Laroche a propus o formulă care a fost acceptată și de reprezentanții britanic, italian și american. Câteva zile mai târziu, la în data de 11 martie, Comisia pentru problemele română și iugoslavă a adoptat un proiect în legătură cu această problemă, a cărui conținut era următorul: „Comisia, luând în considerație aspirațiile generale ale poporului Basarabiei, caracterul moldovenesc al acestei regiuni, ca și argumentele de ordin geografic, etnic, economic și istoric, se pronunță pentru Unirea Basarabiei cu România”³⁴.

³¹ Gheorghe I. Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919. În lumina corespondenței diplomatice a lui I.I.C. Brătianu*, Editura „Cartea Românească”, București, 1939, p. 52.

³² *Ibidem*.

³³ Valeriu-Florin Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia. 1918-1940*, Editura Junimea, Iași, 1991, p. 79-81.

³⁴ Gheorghe I. Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919. În lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I.C. Brătianu*, Editura „Cartea Românească”, București, 1939, p. 52.

Recomandările Comisiei, aprobate de forul teritorial central, au fost supuse atenției Consiliului miniștrilor de externe în data de 8 mai 1919, la o lună după ce experții își sfârșiseră lucrările. Secretarul de stat american, R. Lansing, a blocat acceptarea unanimă a raportului, obiectând la atribuirea Basarabiei, chiar în condițiile în care experții americani le aprobaseră³⁵. Diplomatul american a insistat să nu se facă modificări în teritoriul rus, fără consimțământul unui guvern rus recunoscut, și a repetat observațiile lui W. Wilson, din aceeași zi, privitoare la posibilitatea regimului „alb” al lui Kolceak, drept guvern legal pentru a reprezenta Moscova la Conferința de Pace. Kolceak, deși era adeptul integrității teritoriale a fostului Imperiu Țarist, era dispus să accepte un plebiscit în Basarabia. R. Lansing a subliniat că forumul păcii nu putea decide asupra teritoriului care aparținea unui stat cu care puterile reprezentate n-au fost în război³⁶.

Problema Basarabiei s-a pus din nou, în timpul ședințelor Consiliului Suprem din 1 și 2 iulie 1919, când s-a discutat configurația frontierelor orientale ale României. Delegația Bucureștilor cuprindea pe I.I.C. Brătianu, N. Mișu, C. Diamandi și I. Pelivan, iar cea britanică, având în frunte pe David Lloyd George, mai cuprindea pe A.J. Balfour, H. Nicolson, A.W.A. Leeper și H. Temperley. Reprezentantul Franței, A. Tardieu, a dat citire raportului „Comitetului pentru probleme teritoriale”, care, conform principiului autodeterminării naționale a popoarelor, recunoștea desăvârșirea statală a României și garantarea de către aceasta a drepturilor minorităților, în conformitate cu prevederile Pactului Ligii Națiunilor³⁷. Au fost audiați, separat, B. Maklakov și I. I.C. Brătianu. Prim-ministrul român a subliniat că Actele de Unire din martie, noiembrie și decembrie 1918 au exprimat voința națiunii române, într-un mod asemănător cu „*consiliile din Polonia, Cehoslovacia și în alte părți*”³⁸.

Prin scrisori, memorii și discuții purtate cu membri ai delegației americane care negociau pacea de la Paris, sau cu alți diplomați aliați, reprezentanți ai fostului Imperiu Țarist – Maklakov, Lvov, Sazonov, Ciaikovski, Krupenski – au căutat să pună sub semnul îndoielii caracterul plebiscitar al deciziei Sfatului Țării de la Chișinău, din martie 1918, eforturile lor nereușind să-i convingă, în totalitate, pe aceștia.

La 26 iulie 1919, Leland Harrison, împreună cu dr. James Brown Scott, Col. U.S. Grant, Douglas Johnson, frații John și Allen Foster Dulles, au abordat – în cadrul unei întruniri americane – problema Dobrogei și a Basarabiei. Cu acest prilej, Johnson a sugerat că drepturile României în Basarabia ar putea

³⁵ Valeriu-Florin Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia. 1918-1940*, Editura Junimea, Iași, 1991, p. 80.

³⁶ Sherman David Spector, *România și Conferința de Pace de la Paris. Diplomația lui Ion I.C. Brătianu*. Traducere de Sorin Pârvu, Institutul European, Iași, 1995, p.128 și urm.

³⁷ Valeriu-Florin Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia. 1918-1940*, Editura Junimea, Iași, 1991, p. 81.

³⁸ Gheorghe I. Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919 în lumina corespondenței diplomatice a lui I.I.C. Brătianu*, București, 1940, p. 55.

fi rezolvate prin ”anumite” concesi în Dobrogea. Intervenind, Harrison a considerat că ar fi fost utilă o consultare a lui Henry White. Delegații englezi, A.W.A. Leeper, Eyre Crowe și Harold Nicolson, nu au fost convingși de „argumentele” unor delegați americani privind un eventual compromis, prin cedarea Cadrilaterului Bulgariei, în schimbul recunoașterii Unirii Basarabiei cu România. În consecință, comisia americană pentru negocierea păcii va adopta, într-un document din 14 noiembrie 1919, în legătură cu chestiunea de mai sus, o poziție similară Angliei și Franței³⁹.

Chestiunea Basarabiei se va afla în centrul preocupărilor Conferinței Puterilor Aliate și Asociate de la Londra din 3 martie 1920. Participând la discuții, David Lloyd George a observat că Puterile Aliate întotdeauna au fost de acord cu „unirea Basarabiei cu România, argumentele etnice, geografice, ca și politice îndreptându-se în aceeași direcție”⁴⁰. Rezoluția întâlnirii consemna acceptul Puterilor Aliate și Asociate la dorința României, subliniindu-se declarația reprezentanților Sfatului Țării, și făcea cunoscut faptul că recunoașterea unirii se va face printr-un tratat, de îndată ce condițiile vor fi prielnice⁴¹.

La 28 octombrie 1920, Take Ionescu a fost de acord să semneze Tratatul colectiv asupra frontierelor, care stipula recunoașterea granițelor comune între acele state care dobândiseră teritorii de la fosta monarhie dualistă. Consiliul Ambasadorilor, în schimbul faptului că România a acceptat hotarele cu Regatul Sârbo-Croato-Sloven, Cehoslovacia și Polonia, i-a prezentat lui Take Ionescu tratatul care menționa recunoașterea *de jure* a Unirii Basarabiei cu România. A fost inserat un nou articol în speranța că Tratatul va fi semnat și de S.U.A. Acesta prevedea că Rusia va semna Tratatul, de îndată ce un guvern al acestei țări, recunoscut de Aliați, va ajunge la putere⁴².

Tratatul a fost semnat de Imperiul Britanic, Franța, Italia și România, la 28 octombrie, iar peste câteva zile și de reprezentantul Japoniei⁴³, care, în acel moment, se afla la Bruxelles. În Tratat se recunoștea suveranitatea României asupra teritoriului Basarabiei⁴⁴.

³⁹ Valeriu-Florin Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia. 1918-1940*, Editura Junimea, Iași, 1991, p. 81.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ V.V. Tilea, *Acțiunea diplomatică a României. Noiembrie 1919 – martie 1920*, Tipografia Poporului, Sibiu, 1925, p. 217-218.

⁴² Sherman David Spector, *România și Conferința de Pace de la Paris. Diplomația lui Ion I.C. Brătianu*. Traducere de Sorin Pârnu, Institutul European, Iași, 1995, p. 226.

⁴³ N. Diano, *La principale revendication de la Roumanie devant la Conférence de la Paix. Frontière Nord-Orientale de la Roumanie. La Bessarabie et la Bukovine du Nord*, Paris, 1946, p. 57.

⁴⁴ Al. Cretzianu, *La politique de paix de la Roumanie à l'égard de l'Union Soviétique*, Paris, 1954, p. 5.

4.

Având în vedere faptul că Franța a avut, chiar din debutul Conferinței de Pace din 1919-1920, o poziție politică favorabilă României⁴⁵, membrii Comisiei teritoriale franceze, prin reprezentantul ei cel mai de seamă, prof. Emmanuel de Martonne, au contribuit în mod esențial la argumentarea științifică a apartenenței Basarabiei la spațiul de cultură și civilizație românească.

Astfel, cu excepția câtorva personalități notorii care au pledat constant pentru anularea consecințelor raptului teritorial săvârșit de Rusia țaristă la 16 mai 1812 în detrimentul Principatelor dunărene (Zamfir Arbore, Constantin Stere, Pan Halippa, Ion Pelivan), majoritatea covârșitoare a intelectualității basarabene a fost luată prin surprindere de derularea caleidoscopică a evenimentelor din anii 1917-1918, astfel încât, în momentul deschiderii lucrărilor Conferinței de Pace de la Paris din 1919-1920, factorii de decizie ai acesteia cât și opinia publică europeană dispuneau doar de o foarte vagă documentare asupra esenței chestiunii Basarabiei. Așa cum pe bună dreptate aprecia prof. Nicolae Iorga, „noi am avut, de la 1914 la 1916, doi ani în care trebuia să pregătim două lucruri: muniții materiale și muniții morale, și n-am avut nici unele, nici altele”⁴⁶.

Ilustrativ în această privință este articolul membrului delegației basarabene la Conferința de Pace de la Paris, Gheorghe Năstase, publicat în toamna anului 1919, în care sunt indicate „izvoarele din care poate cunoaște chestiunea Basarabiei atât Conferința de Pace, cât și lumea streină care ar vrea să se intereseze de această chestiune mai de aproape”⁴⁷. Între acestea figurau: memoriul delegației române la Conferința de Pace („*Les révendications territoriales Roumaines*”); memoriul înaintat Conferinței de la Paris de către delegația basarabească („*La question de la Bessarabie*”); broșurile publicate de Ion G. Pelivan în 1919⁴⁸ și memoriul preținșilor „delegați ai populației basarabene” A.N. Krupenski și A. Ch. Schmidt⁴⁹, care era, de fapt, „o mistificare foarte abilă a chestiunii basarabene, menită a da lucrurilor o cu totul altă înfățișare decât cea care au avut-o sau o au”⁵⁰.

⁴⁵ Alexandru Vianu, Zorin Zamfir, Constantin Bușe, Gheorghe Bădescu, *Relații internaționale în acte și documente, 1917-1939*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974, p. 20.

⁴⁶ Cf. Nicolae Dascălu, *Propaganda externă a României Mari (1918-1940)*, Editura Alternative, Iași, 1998, p. 13.

⁴⁷ Gheorghe Năstase, *Basarabia la Conferința de Pace* în „Arhiva pentru știință și reforma socială”, an. I, nr. 2-3, iulie-octombrie 1919, p. 830.

⁴⁸ I.G. Pelivan, *Le mouvement et l'accroissement de la population en Bessarabie, de 1812 à 1918. Et quelques dates concernant la géographie de la Bessarabie*, Imprimerie générale Lahure, Paris, 1919, 28 p.; Ion G. Pelivan, Ion Șt. Codreanu, Serge-Victor Coujba, George Năstase, *Les Roumains devant le Congrès de la Paix. La question de la Bessarabie*, Imprimerie Dubois et Bauer, Paris, 1919, 27 p.; Ion G. Pelivan, *L'état économique de la Bessarabie*, Imprimerie J. Charpentier, Paris, 1920, 35 p.

⁴⁹ A.N. Kroupenski, A. Ch. Schmidt, *Bessarabie et Roumanie*, Imprimerie générale Lahure, Paris, 1918, 14p.

⁵⁰ Gheorghe Năstase, *Basarabia la Conferința de Pace*, în „Arhiva pentru știință și reforma socială”, an. I, nr. 2-3, iulie-octombrie 1919, p. 830-831.

Totuși, sursa cea mai importantă și imparțială de documentare asupra istoriei Basarabiei și situației acesteia la încheierea primei conflagrații mondiale aparținea, așa cum pe bună dreptate sublinia Gh. Năstase, profesorului francez Emmanuel de Martonne, reprezentant al Franței în Comisiunea teritorială a Conferinței de Pace care, în urma unei călătorii în Basarabia, își formulase opiniile și recomandările în domeniul respectiv într-un „*Memoriu asupra Basarabiei*” - documentul respectiv făcând parte din dosarul secret al Conferinței⁵¹.

Celebrul geograf francez Emmanuel de Martonne (n. Chabris, 1 aprilie 1873 – †Sceaux, 24 iulie 1955), discipol al creatorului geografiei umane franceze, Paul Vidal de la Blache (1845-1918), s-a manifestat încă din zorii secolului al XX-lea, creând la Rennes un Laborator de geografie (1902) și publicând un amplu „*Tratat de geografie fizică*” (1909).

Fiu al arhivistului Alfred de Martonne (1820-1896), Emmanuel de Martonne, alături de fratele său Édouard de Martonne (1879-1952), continuau linia familiei nobiliare de Martonne, ce avuse un întins domeniu la periferia orașul Le Havre și deținuse o putere regională extrem de importantă. Elevul E. de Martonne a urmat Liceul din Laval, unde i-a avut profesori pe Carle Bahon și Francis Delaisi. Ulterior, începând din anul 1892, va urma L'École Normale Supérieure din Paris, instituția academică elitistă a Franței, iar în aceeași ani începe formarea la școala geografică a lui Vidal de la Blache. Pentru desăvârșirea academică E. de Martonne și-a întregit pregătirea alături de geografii austrieci A. Penck (1858-1945) și Eduard Suess (1831-1914) în Viena. A obținut doctoratul în litere în 1902, cu lucrarea monumentală „*La Valachie*”, ce a fost premiată, în anul 1903, de Academia Franceză, și care rămâne și astăzi un model de descriere completă a unui ținut natural. Plină de viață, redactată într-un stil limpede, precis dar colorat, lucrarea lui de Martonne a deschis un drum nou în monografiile geografice, „*fiecare fapt nefiind studiat în sine, ci ca parte dintr-un tot, în lanțul cauzelor și al efectelor care reglementează viața unui ținut*”⁵². Ulterior, își va obține doctoratul în sciences, în anul 1907⁵³, cu tema „*Les Alpes des Transylvanie*”.

Fost coleg și prieten al criticului literar Pompiliu Eliade (1869-1914) la Școala Normală Superioară din Paris, așa cum aminteam anterior, tânărul de Martonne și-a ales drept câmp de cercetări pământul românesc, efectuând investigații asupra evoluției morfologice a Carpaților meridionali, de a căror frumusețe sălbatică, neatinsă și pură a fost profund impresionat, numindu-i „*Alpii Transilvaniei*”. Având în vedere aceste aspecte, putem afirma faptul că acesta ajunge în mediul românesc la invitația fostului său coleg, însă, anul exact în care acesta ajunge

⁵¹ *Ibidem*, p. 830.

⁵² I. Simionescu, Țara noastră. Natură. Oameni. Muncă, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”, București, 1937, p. 11.

⁵³ André Cholley, *Emmanuel de Martonne* în „*Annales de Géographie*”, LXVe année, nr. 347, Janvier-Février 1956, p. 3.

pentru prima dată în România nu este cu certitudine cunoscut, opinându-se, totuși, pentru anii 1897-1898.

Așa cum pe bună dreptate afirma prof. I. Simionescu, în 1918, Emmanuel de Martonne cunoștea în amănunt întreaga Românie: „*a cercetat-o din Maramureș până-n Dobrogea, din Banat, până-n Nistru. Trăind veri întregi pe plaiurile de munte, nu s-a legat sufletește numai de farmecul formelor rigide, ci a pătruns și sufletul nostru etnic, învățând limba curată și înflorită a ciobanilor, învățători și ai lui Heliade Rădulescu*”⁵⁴. În acest mod, participarea sa la lucrările Conferinței de Pace din 1919 în vederea stabilirii noilor frontiere ale României și Poloniei postbelice a fost cea mai indicată. A fost desemnat expert al Comitetului de studii de pe lângă Conferința de Pace în cadrul tratatelor de încheiere a păcii după Primul Război Mondial, fiind principalul autor al recomandărilor făcute, cu obiectivitate, guvernului francez, privind teritoriile ce urmau să fie recunoscute României și Poloniei prin tratatele de pace.

Făcând parte din rândul „*impunătoarelor glasuri ale conștiinței mondiale ce nu pot rămânea neascultate*” (conform istoricului N. Iorga), Emmanuel de Martonne a obținut, pentru Polonia, ca frontiera acesteia să se extindă suplimentar cu câțiva kilometri spre Est, punând-o astfel în posesia unei importante linii de cale ferată. A conceput principiul viabilității, conform căruia stabilirea granițelor trebuia să depindă nu numai de grupările etnice, ci și de motive geografice (relief, ape, accesibilitate) și de infrastructura teritoriului. Acest element de noutate în spectrul geografic va fi aplicat și în cazul României, atunci când se va trasa frontiera româno-maghiară.

În cazul României, misiunea lui Emmanuel de Martonne a fost cu atât mai dificilă, cu cât România a fost pe punctul să nu i se recunoască statutul de țară învingătoare din cauza tratatului de pace de la București, din 24 aprilie/7 mai 1918⁵⁵. Intervenția lui de Martonne în cadrul Comisiilor teritoriale întrunite în 1919 la Paris a fost decisivă și a însemnat, fără exagerare, stabilirea efectivă a frontierelor româno-sârbă, româno-maghiară, româno-bulgară și româno-rusă, care s-au bazat pe studiile sale de geografie umană și pe prestigiul acurateței muncii sale academice.

Începând cu 1917 și până în aprilie 1918, Emmanuel de Martonne a activat în calitate de secretar în cadrul Comitetului de Studii al Quai d’Orsay-ului, alături de André Demangeon (secretar adjunct) și Paul Vidal de la Blache, vicepreședinte al Comitetului. Autoritatea prof. Em. de Martonne a sporit și mai mult după decesul lui P. Vidal de la Blache, prin contribuția sa la consolidarea nucleului „*vidalienilor*” din cadrul Comitetului de Studii, care punea un accent deosebit pe abordarea regională a problemelor teritoriale.

Din noiembrie 1917, arealul chestiunilor examinate în cadrul Comitetului de Studii al Quai d’Orsay-ului s-a extins asupra Europei Centrale și Balcanilor.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 12.

⁵⁵ Actele tratatului de pace dela București. Marți, 24 Aprilie/7 Maiu 1918. Textul românesc, Fe., Fl., 1918, 132 p.

Chestiunea frontierelor României și a țărilor vecine i-a fost încredințată lui Em. de Martonne, care a redactat 4 rapoarte: asupra Dobrogei (6 mai 1918); Transilvaniei (22 mai 1918); Banatului (3 februarie 1918) și Basarabiei (iulie 1919)⁵⁶.

În privința Basarabiei, în particular, a pledat cu imensa-i autoritate morală și intelectuală pentru revenirea acesteia în spațiul politic, cultural și civilizațional românesc, respectiv european, din care fusese răpită în mod cinic la 1812. Concepția sa asupra chestiunii Basarabiei, întemeiată pe o solidă argumentare a dreptului istoric și al celui etnic, și-a expus-o în „*Choses vues en Bessarabie*” (Paris, 1919)⁵⁷ și, mai ales, în micro-monografia „*La Bessarabie*”, editată la finele aceluiași an, sub auspiciile Comisiunii Teritoriale a Conferinței de Pace de la Paris⁵⁸.

Lucrările lui Emmanuel de Martonne despre Basarabia se evidențiază atât prin conținutul, cât și prin structura lor originală. Astfel, micro-monografia sa „*La Bessarabie*” constă dintr-o Addenda cu rezoluțiile Sfatului Țării din 27 martie/9 aprilie, 27 noiembrie/10 decembrie 1918 și analiza modalității de constituire a organului legislativ suprem al Basarabiei, concluzii și trei compartimente de bază: I. Le nom et l'histoire politique de la Bessarabie; II. Le pays et ses habitants (Le pays; La population; Données statistiques pour l'ensemble du pays; Répartition géographique des nationalités; Évolution du peuplement); III. La russification et les sentiments de la population (Politique agraire; Politique administrative et scolaire; L'autonomie de la Bessarabie et l'union à la Roumanie).

Argumentele prof. Emmanuel de Martonne în favoarea revenirii Basarabiei în spațiul de cultură și civilizație românească s-au întemeiat nu numai pe fapte de natură științifică, ci și pe unele date culese prin contactul direct și nemijlocit cu realitățile basarabene. Astfel, în iunie 1919 el a efectuat o călătorie de anchetă în Basarabia, pentru a se documenta la fața locului la solicitarea Conferinței de Pace. Contextul în care E. de Martonne ajunge în România acestor ani este mult mai amplu. Astfel, în anul 1919, statul român, prin Ministerul Instrucțiunii Publice, solicită Ministerului Educației Franceze suport pentru crearea și consolidarea noilor instituții academice superioare naționale. Ca urmare a acestei cereri, în perioada 9-17 iunie 1919, o delegație universitară franceză a vizitat România. Aceasta a fost constituită din următorii membri iluștri: Lucien Poincaré - rector al Universității din Paris, Joseph Bedier - profesor la Collège de France, Mario Roques, Emmanuel de Martonne, Charles Diehl, Gustave Fougères, profesori la Sorbona, Charles Drouhet, St. Jouan, Victor Balthazard, Daniel Berthelot, Paul Janet, Joseph Bédier și Eugène Meynal, profesori la diferite instituții franceze.

⁵⁶ Jacques Bariéty, *Le Comité d'Etudes du Quai d'Orsay et les frontières de la Grande Roumanie* dans „Revue Roumaine d'Histoire”, XXXVe année, nr. 1-2, 1996, p. 43-51.

⁵⁷ Emmanuel de Martonne, *Choses vues en Bessarabie*, Imprimerie des Arts et des Sports, Paris, 1919, 33 p.

⁵⁸ Emmanuel de Martonne, *La Bessarabie. Avec une Carte et un Appendice*, Imprimerie Nationale, Paris, 1919, 19 p.

Cu această ocazie, în data de 11 iunie⁵⁹, următoarele personalități franceze au devenit membri de onoare ai Academiei Române: Lucien Poincaré, Charles Diehl, Gustave Fougères, Victor Balthazard, Daniel Berthelot, Paul Janet, Joseph Bédier, Emmanuel de Martonne și Eugène Meynal⁶⁰, pentru merite deosebite în promovarea intereselor românești. După terminarea festivităților din București, unde întreaga delegație este primită la Palatul Regal și se stabilesc primii pași pentru ajutorul pe care România îl solicitase, E. de Martonne se va îndrepta spre Basarabia, iar ce va găsi în regiune va fi surprins în volumul "Choses vues en Bessarabie".

Traseul urmat în Basarabia începe în zona de sud a regiunii, acolo unde, după ce trece Prutul prin Galați, va ajunge în orașele Bolgrad, Cahul și în micile așezări românești, bulgărești, nemțești, găgăuze, rusești sau armenesti din regiune. În fiecare localitate, savantul francez încearcă să culegă opiniile localnicilor și îi descrie cu un soi de exercițiu fotografic total inedit. Opiniile culese consemnează înfățișarea celor intervievați, opiniile lor despre naționalitate, iar în cazul comunității nemțești se întâlnește cu un lider local care îi istorisește opiniile pro-românești ale comunității germane și justificarea acestora. Următorul punct important al călătoriei savantului francez este orașul Chișinău, acolo unde acesta are întâlniri cu liderii locali și unde este așteptat ca o gazdă de seamă. O primire extrem de călduroasă îi este oferită de intelectualul basarabean Paul (Pavel) Gore, cel care îi istorisește opiniile sale, similare cu ale mării majorități a intelectualilor basarabeni din generația sa, cei care, culmea, fuseseră educați, în marea lor majoritate, în mediul academic rusc. Descrierea Chișinăului are, de asemenea, o pronunțată nuanță fotografică, făcându-ne să trăim alături de scriitor în Basarabia secolului trecut. După Chișinău, traseul urmat de geograful francez trece prin orașele Bălți și Soroca, acolo unde este primit cu entuziasm, sunt organizate mici evenimente dedicate sosirii și unde va surprinde, așa cum el menționează, și unele fotografii cu populația locală. Un alt element oarecum omniprezent în descrierea martoniană este cel al nesiguranței resimțite, în întreaga regiune, ca urmare a atacurilor bolșevice de peste Nistru. Încercând să își explice dispunerea populației și modul în care elementul românesc din Basarabia a rezistat, E. de Martonne ajunge la concluzia că pădurea "codrul", cum el însăși menționează, a garantat un mediu impenetrabil pentru venetici, iar băștinașii au rezistat doar datorită acesteia. În ultimele rânduri scrise cu privire la Basarabia, geograful francez surprinde modul lamentabil în care Imperiul Țarist s-a comportat cu această regiune prin nerealizarea de drumuri și orice altă infrastructură, lipsa școlilor pentru populație românească și a oricăror condiții

⁵⁹ Nicolae Iorga, *Corespondență*, vol. III, ediție, note, indici de Ecaterina Vaum, Editura Minerva, București, 1991, p. 378 (nota 1).

⁶⁰ M. Aiftincă, *Academia Română în anii Primului Război Mondial (III)* în "Curtea de Argeș - Revistă de Cultură", Anul al VIII-lea, Nr. IX (82) - Septembrie 2017, Publicație editată de Asociația Culturală «Curtea de Argeș», Tipografia Argeș Expres, Curtea de Argeș, 2017, p. 15.

pentru o viață normală. Făcând parte din România Mare, Basarabia este o regiune inestimabilă pentru România atât la nivelul resurselor naturale cât și umane, iar prin actul de unire s-a realizat un deziderat pe deplin necesar pentru dezvoltarea regiunii.

Revenit la Paris, la 7 iulie 1919 a prezentat un raport detaliat „*Note sur la Bessarabie*”, în care a explicat justetea votului din 27 martie 1918, respingând, totodată, propunerea unui plebiscit asupra viitorului provinciei: „*De toutes provinces qui composent le domaine historique de la Roumanie, la Bessarabie est une des plus nettement roumaine*”. Em. de Martonne, l'éminent professeur, vient précisément d'y passer 15 jours, parcourant tout le pays, s'entretenant dans leur langue avec les paysans. Il a pu constater que les études qu'il avait précédemment faites sur le caractère roumain de la Bessarabie, sont plus que confirmées par cette enquête. Așa cum afirma marele savant francez, „*l'immense majorité du pays est habitée par les paysans moldaves qui parlent le plus pur roumain. Les hautes classes seules sont russifiées. (...) L'immense majorité des paysans moldaves sait qu'elle est moldave, mais ne comprend pas qu'elle est roumaine, parce qu'étant illettrée, elle ignore la valeur nationale de sa langue (95 % d'illettrés). (...) Les paysans moldaves de Bessarabie prendront conscience de leur nationalité, comme leurs frères des autres pays roumains, quand ils seront instruits. Leurs ignorance actuelle ne peut être un motif de les river à une puissance étrangère, qui les a volontairement plongés dans l'ignorance pour les dominer. Dans ces conditions, un plébiscite serait une manifestations sans portée*”⁶¹.

În accepția prof. Em. de Martonne, Basarabia putea urma în acea perioadă „*doar calea firească și naturală de reintegrare în unitatea românească*”, orice alte încercări de revenire forțată la vechiul regim polițienesc al Rusiei țariste și, mai recent, bolșevice, comportând pericolul unor grave și profunde tulburări interne⁶². Dovadă pregnantă a dreptății opiniei marelui geograf francez este Tratatul de la Paris din 20 octombrie 1920, prin care Imperiul Britanic, Franța, Italia și Japonia, după o detaliată și multispectuală examinare a chestiunii Basarabiei, au considerat unirea acesteia cu România „*pe deplin justificată din punctele de vedere geografic, etnografic, istoric și economic*”⁶³.

În acest mod, la încheierea lucrărilor Conferinței de Pace de la Paris, renumitul profesor de la Sorbona putea constata, cu justificat temei, că a contribuit esențial la triumful ideii naționale proclamate de președintele american Woodrow Wilson, permițând întregirea teritorială a unui stat „*apropiat, pe cât a fost posibil, de idealul său național: statul român, care reunește aproape pe toți românii, în frontiere oarecum ideale, în jurul acestei citadele carpatice, care a fost totdeauna*

⁶¹ Cf. Gavin Bowd, *Emmanuel de Martonne et la naissance de la Grande Roumanie*, dans „Revue Roumaine de Géographie”, vol. 55, no. 2, 2011, p. 116-117.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ Valeriu-Florin Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia, 1918-1940*, Editura Junimea, Iași, 1991, p. 88.

inima națiunii române. Viața sa economică nu este tulburată prin adăugirea noilor provincii, ale căror bogății miniere nu schimbă raportul dintre viața agricolă și viața industrială. Nu este deci vorba de adaptarea la o viață complet nouă. Este vechea viață care trebuie să continue cu o mai mare bogăție de pulsație comercială”⁶⁴.

5.

Opera științifică a prof. Emmanuel de Martonne este considerabilă și diversă, însumând peste 150 de lucrări și studii de mare valoare⁶⁵. Dintre acestea, peste 70 au subiect românesc. În anul 1912, Emmanuel de Martonne a fost ales membru corespondent al Academiei Române, iar în 1919 a devenit membru de onoare al aceleiași instituții⁶⁶. A fost un om de știință care a răspuns unei întregite vocații – pasiunea pentru cercetare, talentul de a trezi interesul pentru geografie ca știință deschisă la tot ce e nou, îndreptând tinerii către studiul acestei discipline; vocația de ctitor de școală științifică în Franța și România, reușind să facă din geografie o știință umană, atât la propriu cât și la figurat⁶⁷.

Devenite între timp rarități bibliografice, multe din lucrările prof. Emmanuel de Martonne, în particular studiile sale referitoare la istoria, geografia și etnografia Basarabiei, oferă și astăzi, la un secol de la apariția lor, modelul „cercetării și expunerii obiective a adevărului, astfel cum reiese el din studiile sale, independent de orice alte considerații” (Grigore Antipa)⁶⁸.

Lucrările geografului Emmanuel de Martonne tratează nu doar geografia Basarabiei, ci și, în egală măsură, istoria, locuitorii ei, aspectul etnic, lingvistic și confesional al Basarabiei la încheierea Primului Război Mondial, viața cotidiană a populației, aspectul locuințelor, datinile și obiceiurile populației - toate acestea descrise cu un deosebit talent și cu o sinceră simpatie a autorului față de respectiva provincie istorică românească.

Astăzi, numele marelui geograf francez este înveșnicit la Cluj-Napoca, blocul central de studii al Universității „Babeș-Bolyai” fiind amplasat pe strada „Emmanuel de Martonne (1873-1955)”. În orașul Timișoara, o stradă poartă numele lui Emmanuel de Martonne. În perioada interbelică, în Municipiul Roman, a existat, de asemenea, o stradă care purta numele marelui învățat, stradă a cărei denumire s-a pierdut în negura timpului după instaurarea comunismului.

În Franța, în localitatea Laval, un Colegiu îi poartă numele. De asemenea, Laboratorul său de geografie înființat la 1902, funcționează și în prezent, sub

⁶⁴ Cf. George Sofronie, *Principiul naționalităților în Tratatetele de Pace din 1919-1920*, Editura Albatros, București, 1999, p. 239.

⁶⁵ André Chollet, Emmanuel de Martonne, în „Annales de Géographie”, LXVeannée, nr. 347, Janvier-Février 1956, p. 8.

⁶⁶ Un cercetător vizionar: *Emmanuel de Martonne* în „Ziua”, 25 iulie 2005.

⁶⁷ *Ibidem*.

conducerea lui Jean-Pierre Marchand. Un amfiteatru al Universității Haute-Bretagne din Rennes îi poartă, de asemenea, numele.

Nuțrim speranța că în anul Centenarului Unirii Basarabiei cu România, factorii de decizie din Republica Moldova cât și din România vor adopta măsuri în vederea înveșnicirii amintirii profesorului Emmanuel de Martonne, conferindu-i numele unor străzi, instituții de cultură și de învățământ, dezvelind plăci comemorative în diferite orașe ale Republicii Moldova și ale României, recunoscând, astfel, contribuția deosebită a marelui geograf francez la obținerea recunoașterii internaționale a unirii Basarabiei cu România la Conferința de Pace de la Paris din 1919-1920. Amintirea acestuia merită să dăinuiască în întreg mediul românesc ca una a unui prieten de nădejde, ce ne-a iubit necondiționat, ne-a ascultat cu stoicism și a scris despre noi cu cele mai curate sentimente de prețuire. Uitarea căzută peste numele acestui mare prieten al românilor, ca urmare a dictaturii comuniste, poate fi și trebuie să fie înlăturată de generațiile de români din Republica Moldova și din România. Eforturile depuse de acesta pentru Marea Unire nu trebuie trecute în neantul insignifiant al istoriei.

Mihai Țurcanu*

ATITUDINEA S.U.A. FAȚĂ DE PROBLEMA BASARABIEI LA ULTIMA ETAPĂ A PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL ȘI ÎN TIMPUL CONFERINȚEI DE PACE DE LA PARIS (1917-1920)

Partea I

This study is dedicated to researching the US position with regard to the Bessarabian question at the last stage of the First World War and during the Paris Peace Conference, that is, from 1917 to 1920. The study is divided into three parts. In the first part we aim at dissecting the US attitude towards the effects of the Russian Revolution on the Romanian Front and in Bessarabia, as reflected in American diplomatic correspondence. We also look at other aspects of the American stance in relation to the circumstances in which the March 27 Union took place, such as the interest of American diplomats towards the ethnic, cultural and social-economic and political realities of the land, or at their position on the first clashes between the Romanian army and the Bolshevik forces (under Cristian Racovski) based in Odessa. The upper chronological limit of this study is February 1918.

Keywords: Union of Bessarabia, Romania, USA, Peace Conference.

Acest studiu are ca obiect de cercetare poziția S.U.A. față de problema Basarabiei la ultima etapă a Primului Război Mondial și în timpul Conferinței de Pace de la Paris, adică în anii 1917-1920. Studiul se împarte în trei părți. În prima parte ne-am referit la atitudinea S.U.A. față de efectele Revoluției ruse asupra Frontului Român și în Basarabia, așa cum acestea au fost reflectate în corespondența diplomatică americană. Tot aici analizăm și alte aspecte ale atitudinii S.U.A. față de circumstanțele în care s-a produs unirea, ca de exemplu interesul diplomaților americani față de realitățile etnice, culturale și social-economice și politice din ținut, sau poziția acestora față de primele ciocniri ale armatei române cu forțele bolșevice cu sediul la Odessa, aflate sub ascultarea lui Cristian Racovski. Prezenta secțiune a studiului are ca limită cronologică superioară luna februarie a anului 1918.

Cercetarea informației referitoare la atitudinea S.U.A. față de chestiunea Basarabiei în timpul Primului Război Mondial și în cadrul Conferinței de Pace

* Mihai Țurcanu, doctor în istorie, cercetător științific, Institutul de Istorie.

de la Paris arată că americanii au manifestat mult interes față de acest subiect. Dar atitudinea nu a fost univocă. În general, așa cum arată mai ales activitatea și documentele Comisiei Inquiry, Statele Unite recunoșteau drepturile României asupra acestui teritoriu. Aceeași a fost atitudinea unor experți care au activat în cadrul delegației americane la Conferința de Pace, ca de ex. Charles Seymour și Clive Day. Dacă S.U.A. nu ar fi avut un interes special de altă natură, recunoșterea Basarabiei ca parte inseparabilă a României nu ar fi avut din această parte nicio împotrivire. Acest interes special consta în dorința americanilor de a nu admite dezmembrarea teritorială a vechii Rusii. Această atitudine era dictată de un calcul de ordin eminent politic și strategic: S.U.A. aveau nevoie în Europa de o mare forță care, atunci când s-ar fi cerut, să fie dispusă a se opune tendințelor hegemonice ale marilor puteri din această parte a lumii și din Asia. Documentele americane pun în lumină și faptul că uneori Wilson și oamenii din administrația lui puneau la îndoială corectitudinea și legitimitatea votului Sfatului Țării, dar din aceleași surse reiese clar că acesta era fapt secundar care nu avea altă chemare decât de a pretinde la rolul de argument pentru a nu recunoaște Unirea. Astfel, drept urmare a considerentelor menționate, deși toate celelalte Mari Puteri au recunoscut drepturile României asupra Basarabiei, semnând la 28 octombrie 1920, împreună cu guvernul român, Tratatul ce valida votul Sfatului Țării din 27 martie 1918, Statele Unite au considerat că nu aveau temeii să-și schimbe poziția.

* * *

Atitudinea din anii 1917-1920 a Statelor Unite față de problema Basarabiei avea să aibă o însemnătate hotărâtoare pentru viitorul statut al acestui ținut și al relațiilor româno-americane din perioada interbelică. Semnificația definitivă a acestor ani pentru tema noastră de cercetare ține, pe de o parte, de faptul că anume la începutul acestui interval de timp problema Basarabiei își recapătă actualitatea, iar pe de altă parte că pe parcursul acestor trei-patru ani S.U.A. își definesc în termeni preciși și categorici politica pe care nu o vor modifica deloc până către prima jumătate a anilor '30, atât față de problema recunoașterii actului unirii din 27 martie 1918, cât și față de noua putere sovietică.

Fără îndoială că S.U.A. aveau cunoștința de existența latentă a unei probleme a Basarabiei cu mult înainte de Primul Război Mondial. O dovadă clară în acest sens avea să fie făcută de ambasadorul Statelor Unite la București, John Brinkerhoff Jackson¹ care, referindu-se la festivitățile organizate de autoritățile țariste cu prilejul împlinirii a o sută de ani de la anexarea Basarabiei, raporta Secretarului de Stat, la 8 iunie 1912: „Românii nu și-au iertat niciodată puternicul vecin nordic pentru a doua anexare a acestei provincii în urma asistenței neprețuite pe care

¹ John Brinkerhoff Jackson a fost trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al S.U.A. la București între 1911 și 1913, predecesorul său fiind John R. Carter (1909-1911), iar succesorul – Charles Vopicka (1913-1920)

ei au oferit-o Rusiei în războiul cu Turcia din 1877”². Dar în pofida constatării acestor resentimente, până în toamna anului 1917 problema Basarabiei trebuia să fi părut americanilor epuizată. În primul rând, România nu era, din variate motive, în poziția de a contesta apartenența Basarabiei la o Rusie dominantă de mai bine de două secole în Europa de Est. Apoi, începând cu 1916, cele două țări potențial inamice devin aliate, ceea ce însemna încă un motiv suplimentar pentru a considera chestiunea Moldovei de Est definitiv rezolvată în defavoarea României. Însă desfășurarea imprevizibilă a evenimentelor din timpul Primului Război Mondial avea să impună o altă optică asupra acestor relații.

I.a. Statele Unite și efectele Revoluției ruse asupra Frontului Român și a Basarabiei

Urmarea cea mai sesizabilă pe care cele două revoluții ruse din 1917 au avut-o asupra României a fost reducerea considerabilă a disciplinei și moralului de luptă a sute de mii de soldați și ofițeri ruși ce se aflau pe atunci pe teritoriul acestei țări, iar în cazul Basarabiei rezultatul a fost dezorganizarea administrației locale rusești și revigorarea conștiinței naționale românești a moldovenilor, care avea să ducă, la rândul ei, la afirmarea tendințelor de unire a ținutului cu Regatul României. Acest ultim aspect, care ne interesează în mod deosebit, a devenit cunoscut americanilor cu multe luni înainte ca actul unirii să fie votat de Sfatul Țării și chiar mai înainte ca Congresul militarilor moldoveni să se întrunească, la 20 octombrie 1917, pentru a proclama autonomia Basarabiei. Dar, din perspectiva relațiilor româno-americane interbelice, s-ar impune o scurtă trecere în revistă a raporturilor politice anterioare dintre România și S.U.A.

Participarea României și a Statelor Unite în aceeași tabără în Primul Război Mondial a avut un efect pozitiv asupra relațiilor româno-americane. Drept urmare, are loc o apropiere politică firească dintre ce doi aliați, care stabiliseră relații diplomatice oficiale încă în 1880. În august 1917, prim-ministrul I. I. C. Brătianu hotărăște înființarea unei legații românești la Washington (S.U.A. aveau la București un trimis extraordinar și ministru plenipotențiar încă din 1891, iar înainte de aceasta un însărcinat cu afaceri ad interim)³. Din motive logistice, legația nu și-a putut începe activitatea decât în ianuarie 1918, când cel dintâi ambasador român la Washington, dr. Constantin Angelescu, a prezentat scrisorile de acreditare președintelui Wilson⁴. Sigur că, coordonarea acțiunilor celor doi aliați se putea face și fără înființarea legației de la Washington – acest obiectiv putea fi atins și prin intermediul legației americane din România⁵. Dar guvernul

² John Brinkerhoff Jackson către Secretarul de Stat, 8 iunie 1912, (871.00/21), în A.N.R., Fond Microfilme S.U.A., inventar 1736, rola 658.

³ Mircea Răceanu, *Cronologie comentată a relațiilor româno-americane*, București, 2005, p. 47.

⁴ Mai multe detalii despre circumstanțele înființării primei Legații române la Washington vezi în I. Stanciu, *Aliați fără Alianță. România și S.U.A. 1914-1920*, București, 1992, p. 172.

⁵ Astfel, însărcinatul cu afaceri al S.U.A. în România, William H. Andrews a informat la 5 februarie 1917 guvernul român cu privire la ruperea relațiilor diplomatice dintre S.U.A. și Germania, din cauza războiului submarin total practicat de germani: Arhivele M.A.E., fond 71/1914, E2, vol. 271, f. 16.

român țintea mai departe – diplomații trimiși la Washington trebuiau să pregătească terenul pentru recunoașterea de către S.U.A. drept legitime a aspirațiilor naționale și obiectivelor teritoriale pentru care România a intrat în război. Dar oamenii politici români, și mai ales Brătianu, au ajuns să fie foarte repede dezamăgiți. Nu vom insista foarte mult asupra detaliilor intrării S.U.A. în război, a idealurilor politice americane exprimate cu această ocazie, a semnificației celor Paisprezece puncte ale Președintelui Wilson și a dezavuării diplomației secrete pe care s-a clădit intrarea României în război. Însă fără o bună înțelegere a idealismului wilsonian, relațiile româno-americane din perioada imediat următoare și mai ales atitudinea S.U.A. față de România la Conferința de Pace în legătură cu problema Basarabiei, vor fi aproape imposibil de explicat. În relația cu România, o astfel de abordare a relațiilor internaționale s-a manifestat de timpuriu, chiar de la începutul intrării S.U.A. în război. Astfel, Secretarul de Stat Robert Lansing s-a ferit încă de la început să facă vreo referire încurajatoare la obiectivele teritoriale ale României, exprimându-și, în schimb, simpatia față de „marele și nobilul sacrificiu al românilor pentru cauza libertății și împotriva despotismului militar” (evident, german)⁶, iar președintele Wilson atrăgea atenția guvernului roman, într-o notă transmisă Consiliului de Miniștri al României în ianuarie 1917 că „obiectivele oamenilor de stat ale ambelor părți beligerante erau practic, identice”⁷. Politicienii români au privit cu suspiciune reticența americanilor de a face orice referire la aspirațiile naționale ale românilor și erau alarmați față de atitudinea binevoitoare a președintelui și a altor oficiali americani față de Austro-Ungaria⁸. În această privință, situația s-a schimbat treptat în favoarea românilor datorită creșterii importanței României pe Frontul de Est pe măsură ce situația internă din Rusia devenea din ce în ce mai gravă, atrăgând, în cele din urmă, prăbușirea Frontului Român și ieșirea Rusiei din război.

I.b. România, Frontul Român și Basarabia sub impactul revoluției ruse în corespondența diplomatică americană

Influența curentelor revoluționare din Rusia asupra unităților rusești aflate pe Frontul Român s-a resimțit foarte mult în Moldova de pe ambele maluri ale Prutului. De această situație erau nemulțumite nu numai autoritățile basarabene, dar și Aliații, ba în anumite momente chiar și Puterile Centrale. Începând cu februarie 1917, corespondența diplomatică a Legației americane de la Iași indică o fricțiune considerabilă între români și ruși. Această situație, observa însărcinatul cu afaceri al S.U.A., se datora înclinației către fărâdelegi a soldaților ruși, dar și incompetenței logistice a autorităților române⁹. În luna mai, Departamentul de Stat informează Departamentul de Război că situația foarte gravă din România

⁶ Ibidem, *Telegrama secretarului de stat Lansing către Brătianu din 16 aprilie 1917*, f. 36.

⁷ Ibidem, *Note of the President of the United States to be transmitted to the Royal Roumanian Government*, January 1917, f. 2.

⁸ Marcel Mitrașca, *Moldova: A Romanian province under Russian rule. Diplomatic History from the Archives of the Great Powers*, Agora Publishing, New York, 2002, p. 346-348.

⁹ Însărcinatul cu afaceri al S.U.A. în România, William H. Andrews către Secretarul de Stat, 16 februarie 1917, (871.00/29), în A.N.R., Fond Microfilme S.U.A., inventar 1806, rola 658.

risca să degenereze în vărsări de sânge între armata română și cea rusă, ca urmare a activității unor „elemente socialiste extreme din rândul soldaților ruși și a unui mic număr de agitatori socialiști români, inspirați de agenții germani”¹⁰. Aceste evenimente sunt semnalate și în corespondența observatorului militar american, maiorul Francis Parker, aflat pe atunci la Iași¹¹. Având în vedere posibilitatea, ce părea aproape iminentă, a unei ciocniri dintre trupele române și doisprezece mii de soldați ruși radicalizați ce se aflau în Iași, Legația americană cere Departamentului de Stat să nu furnizeze noi fonduri sau ajutoare materiale guvernului român fără recomandările prealabile din partea diplomaților americani din România¹². În condițiile create de instaurarea haosului revoluționar în Rusia, americanii iau în calcul posibilitatea ieșirii României din război și măsurile necesare pentru prevenirea acestei potențiale desfășurări de evenimente. Este vorba de credite de milioane de dolari, aprovizionarea armatei române cu arme și muniții, livrarea de materii prime necesare continuării războiului, livrarea ajutoarelor umanitare prin implicarea Crucii Roșii americane etc.¹³. Nu vom insista foarte mult asupra acestui aspect al relațiilor româno-americane întrucât nu face obiectul prezentei cercetări. Vom menționa doar că era vizat un efort susținut care a dat rezultate ce vorbesc de la sine: către martie 1918, suma ajutoarelor materiale pe care S.U.A. le-a acordat României era depășită doar sprijinul acordat Franței și Armeniei¹⁴. Este semnificativ și faptul că în problema furnizării de ajutoare României s-au implicat direct Robert Lansing și președintele Wilson¹⁵.

În paralel, pentru a stabili situația de pe Frontul Român, ministrul american la Iași, Charles Vopicka, a întreprins eforturi susținute în vederea păstrării moralului militarilor ruși, vorbind între 6 și 11 octombrie 1917 de paisprezece ori în fața a peste șaptezeci de mii de soldați ruși, când s-a aflat într-o vizită pe front însoțit de atașatul militar, maiorul Yates. El a remarcat republicanismul soldaților

¹⁰ *Secretarul de Stat către Secretarul de Război, 12 mai 1917, (871.00/30), în A.N.R., Fond Microfilme S.U.A., inventar 1806, rola 692.*

¹¹ *Francis Parker către Șeful Diviziunii Colegiului de Război. Condițiile în România, 5 mai 1917, în A.N.R., Fond Microfilme S.U.A., inventar 1737, rola 647.*

¹² *Atașatul militar al S.U.A. la Petrograd, colonelul Riggs către War College Division, 11 mai 1917, (WCD 7529-17) A.N.R., Fond Microfilme S.U.A., inventar 1806, rola 658; și Idem, William H. Andrews, însărcinat cu afaceri al S.U.A. la București, către Secretarul de Stat, 18 mai 1917, (871.00/32).*

¹³ *Șeful Misiunii Militare Americane la Petrograd, gen. William V. Judson către Secretarul de Stat, 17 august 1917 (9791-67), în A.N.R., Fond Microfilme S.U.A., inventar 1607, rola 632; Ibidem, Parafrază a telegramii Thompson către Davison, 29 august 1917; Ibidem, Secretarul de Război către Secretarul de Stat, 4 septembrie 1917, (851.51/54); Ibidem, Ambasadorul S.U.A. în Rusia (Francis) către Secretarul de Stat, 8 septembrie 1917, (9791-70).*

¹⁴ G. Bonaggo, I. Stanciu, *Romanian-Americans and the Union of 1918 in Romania between East and West. Historical Essays in Memory of C.C. Giurescu*, ed. by Stephen Fischer-Galati, Boulder Colorado: East European Monographs no. 103, 1982, p. 349 în Marcel Mitrașca, *op. cit.*, p. 346.

¹⁵ Boris Rangheț, *Relațiile româno-americane în perioada Primului Război Mondial*, Editura Dacia, Cluj, 1975, p. 167.

ruși, dar și propaganda germană tipărită în limba rusă și adresată anume acestor militari, propagandă pentru contracararea căreia diplomatul american propunea unele soluții concrete¹⁶. În același interval de timp, apare menționat în documentele americane trimise de la Iași și comunistul Cristian Rakovski¹⁷, un personaj cunoscut în legătură cu problema Basarabiei, a cărui prezență este semnalată la „un congres al tuturor delegațiilor Sovietelor, ținut la Botoșani”, unde soldații ruși au dezbătut chestiuni interne românești, ca de exemplu forma de guvernământ a României, reforma agrară, reforma electorală și viitorul statut al evreilor¹⁸. Situația se înrăutățește considerabil după lovitura de stat bolșevică din 25 octombrie 1917. La doar două zile după această dată, bolșevicii publică în „Izvestia” cunoscutul „Decret asupra păcii”, un apel către „popoarele țărilor beligerante”, prin care V. I. Lenin și L. D. Troțki adresau foștilor aliați ai Rusiei, printre care și României, un îndemn la încetare a ostilităților în scopul „încheierii unei păci democratice, fără anexiuni și contribuții, cu garantarea dreptului popoarelor la autodeterminare națională”¹⁹. La începutul lunii decembrie, Lenin i-a propus comandantului suprem al Frontului Român, generalul Dimitri Șcerbaciiov, să preia comanda generală a armatelor ruse, cu intenția ca Rusia să semneze în viitorul apropiat o pace separată, având, chipurile, acordul tacit al Aliaților în acest sens. Șcerbaciiov a refuzat „oferta”, însă miniștrii Aliaților la Iași considerau acest succes ca având doar un caracter temporar, propaganda bolșevică reprezentând cea mai mare amenințare la adresa guvernului, familiei regale și a întregului efort de război al României²⁰. La scurt timp, ministrul american în Franța, W.G. Sharp, informa Departamentul de Stat că soldații ruși dezertau de pe front și, în consecință, armatele române au fost nevoite să se retragă în fața trupelor austro-germane. Acest document menționează ocupația bolșevică a localității Socola, violențele la care s-au dat trupele radicalizate (inclusiv împotriva generalului Șcerbaciiov), dar și necesitatea unei operațiuni polițienești de pacificare la scară largă a acestor elemente, operațiune asupra căreia Șcerbaciiov, Ionel Brătianu și miniștrii Aliaților erau de acord²¹. Corespondența diplomatică americană din acele zile constată că Șcerbaciiov nu mai deținea controlul asupra unor importante segmente ale Frontului Român, unde soldații bolșevizați i-au înlocuit pe generalii de carieră cu aleși

¹⁶ *Vopicka către Secretarul de Stat, via Petrograd, 10 octombrie 1917, (871.20/3)*, în A.N.R., Fond Microfilme S.U.A., inventar 1805, rola 659.

¹⁷ Pentru o biografie recentă a lui Rakovski, v. Gheorghe Cojocaru, *O nouă biografie a lui Cr. Racovsky în Revista de istorie a Moldovei*, nr. 3, Chișinău, 2016, p.135-143.

¹⁸ *Vopicka către Secretarul de Stat, via Petrograd, 10 octombrie 1917, (871.00/37)* în A.N.R., Fond Microfilme S.U.A., inventar 1736, rola 658. Rakovski fusese întemnițat, între septembrie 1916 și mai 1917, la Iași, fiind acuzat că ar fi fost agent german, dar a fost eliberat de militarii ruși.

¹⁹ D. Preda (coord), *Relațiile româno-sovietice. Documente*, vol. I, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999, p. 1.

²⁰ *Ambasadorul S.U.A. la Paris, William Graves Sharp, către Secretarul de Stat, 5 decembrie 1917, (763.72/7996)* în A.N.R., Fond Microfilme S.U.A., inventar 1808, rola 682.

²¹ *Ibidem, Sharp către Secretarul de Stat, 20 decembrie 1917, (763.72/8355)*.

de-ai lor și că orice rezistență românească împotriva Puterilor Centrale era, în aceste condiții, imposibilă.

Către sfârșitul lunii decembrie (1917), având în vedere situația gravă a Frontului Român, prins între trupele austro-germane și bandele bolșevice, americanii au luat în calcul posibilitatea retragerii guvernului român și a armatei române în Basarabia²², ținutul fiind în mare parte neatins direct de război. Însă anume în cele câteva luni de după revoluție Basarabia începea să fie serios amenințată de formațiunile bolșevice care dezertau de pe front. De aceea ministrul american la Iași, Charles Vopicka, era sceptic în privința retragerii administrației și armatei române în Basarabia și transformarea teritoriului acesteia într-o nouă bază de operațiuni împotriva Puterilor Centrale. „Din câte ne dăm seama, observa el, starea de anarhie din sudul Rusiei și dificultățile de organizare fac imposibilă retragerea armatei române în Basarabia. Sigur, în cazul în care aceste condiții se vor îmbunătăți, noi vom acționa cu toată puterea. Colonelul Yates și cu mine insistăm ca armata română să se retragă imediat în Rusia, însă colegii mei (ceilați ambasadori ai Alianților – M.T.) și atașajii lor militari consideră că aceasta ar fi imposibil, din motivul expus mai sus, dar și din cauza drumurilor din Basarabia impracticabile pe timp de iarnă”²³.

În pofda faptului că Frontul Român practic dispăruse, iar situația României, ocupată în cea mai mare parte de Puterile Centrale, era extrem de grea, românii nu renunță la obiectivele pe care și le-au fixat în momentul intrării în război. Îngrijorați de situația în care se găsea România după dezertarea rușilor de pe front, diplomații americani acreditați la Iași recomandau guvernului Statelor Unite să recunoască ca fiind juste aspirațiile naționale ale românilor și să sprijine România în îndeplinirea lor. Acest pas era văzut de către Legația americană drept o modalitate de a convinge România să nu încheie o pace separată cu Puterile Centrale și să continue războiul, chiar și în situația în care guvernul și armata s-ar fi văzut nevoite să se retragă în Rusia²⁴. În septembrie 1917, observatorul militar american detașat în România, colonelul Francis L. Parker, întocmește un raport voluminos cu privire la cauzele generale ale intrării României în război, în care subliniază faptul că românii considerau Basarabia pământ românesc, răpit de Rusia în urmă cu patruzeci de ani²⁵. El observă că românii, în ajunul intrării lor în război, au fost puși în situația de a alege între Bucovina și Transilvania, pe de o parte, și Basarabia, de cealaltă. Totuși, alăturându-se Antantei, ei au judecat că astfel vor căpăta cele două provincii românești de sub stăpânire austro-ungară, rămânând și posi-

²² Ibidem, *Sharp către Secretarul de Stat, 27 decembrie 1917, (764.72/8352)*.

²³ Charles J. Vopicka, *Secrets of the Balkans. Seven years of a diplomatist's life in the storm centre of Europe*, Rand McNally & Company, Chicago, 1921, p. 150. Ca și în cazul altor militari, Yates apare aici cu grad de colonel, iar în alte documente – cu cel de maior.

²⁴ *Extras din telegrama nr. 50 a maiorului Yates, atașat militar al Legației Americane la Iași, 3 ianuarie 1918, (871.00/37)*, în A.N.R., Fond Microfilme S.U.A., inventar 1808, rola 682.

²⁵ Aici este vorba, bineînțeles, de cele trei județe din sudul Basarabiei și nu de întregul ținut.

bilitatea ca să recapete Basarabia drept mulțumire din partea rușilor. E adevărat că o asemenea abordare militarul american nu o considera foarte realistă, făcând trimitere la „modul cinic” în care Rusia a ocupat sudul Basarabiei în 1878, dar și la faptul că obiectivul strategic al rușilor, Constantinopolul, era greu de împăcat cu existența unui stat unitar și independent român²⁶.

Cât privește Basarabia, deși ea avea să apară mai des în documentele americane abia din 1918, când această chestiune capătă proeminență pe plan internațional, totuși situația din acest ținut s-a aflat în atenția cercurilor oficiale americane mai devreme. Ne referim, mai întâi, pentru anul 1917, la rapoartele confidentiale cu privire la situația din România întocmite de Biroul pentru spionaj al departamentului britanic de informații și puse la dispoziția Comisiei prezidențiale americane Inquiry²⁷. Începând cu luna septembrie 1917, comisia era însărcinată de președintele Wilson să lucreze la pregătirea documentației pentru viitoarea pace sub direcția consilierului său, Edward Mandell House. România și Basarabia au fost analizate de către Inquiry împreună, dar separat de alte probleme, în cadrul uneia din cele douăzeci și nouă de diviziuni „teritorial-analitice” și „de cercetare sintetică”, în care au fost grupați membrii comisiei²⁸. Membrii comisiei erau informați despre situația din Basarabia din a doua jumătate a anului 1917. Astfel, un raport din septembrie subliniază caracterul românesc al mișcării naționale din Basarabia și faptul că „românii basarabeni se pronunțau pentru continuarea războiului”. Sunt relatate înființarea primelor școli românești la Chișinău, tendințele autonomiste ale românilor basarabeni (evenimente petrecute înainte Congresului militarilor moldoveni), încercările autorităților ucrainene de a forța încorporarea Basarabiei în Ucraina, dar și rezistența liderilor basarabeni în fața acestor tendințe²⁹. Un document foarte interesant al Comisiei Inquiry arăta că mișcarea națională din Basarabia s-a reorientat în ultima perioadă către o apropiere față de România, tendință care, la începuturile acestei mișcări, era „total

²⁶ F. Le J. Parker către Șeful Diviziunii Colegiului de Război, 29 septembrie 1917, în A.N.R., Fond Microfilme S.U.A., inventar 1607, rola 632.

²⁷ Comisia Inquiry a fost înființată în septembrie 1917 din inițiativa președintelui Wilson. Rolul acestei comisii a fost de a pregăti materialele necesare negocierilor de pace la sfârșitul Primului Război Mondial. În această comisie au lucrat în jur de 150 de specialiști sub direcția colonelului House, consilierul președintelui Wilson. Printre aceștia s-au numărat Walter Lipmann, Isaiah Bowman, David Miller, Archibald Coolidge, Paul Monroe, ș.a. Douăzeci și unu din ei au fost integrați în Delegația americană pentru negocierea păcii cu care președintele Wilson a plecat la Paris; numele multora din ei apare în discuțiile pe marginea chestiunii basarabene. M. Mitrașca ajunge la concluzia că exista o oarecare animozitate între oficialii Departamentului de Stat și membrii acestei comisii, care erau considerați amatori și pe care președintele Wilson i-ar fi alăturat delegației americane la Paris în scopul reducerii influenței republicanilor în negocierile pentru pace: M. Mitrașca, *op. cit.*, p. 353.

²⁸ Lawrence Gelfald, *The Inquiry; American preparations for peace, 1917-1919*, New Haven, Yale University Press, 1963, p. 93.

²⁹ *Weekly report on Rumania. XV (14 September 1917)*, Intelligence Bureau, Department of Information, DRW/015, în A.N.R., Fond Microfilme S.U.A., inventar 1608, rola 627.

inexistentă”. Raportul pune această schimbare de atitudine pe seama faptului că basarabienii anticipau iminența dezintegrării Imperiului rus. Sursa respectivă menționează și realizările în plan cultural ale mișcării naționale basarabene: este, între altele, menționată înființarea unei edituri și a unei tipografii cu caractere latine, unde avea să fie publicată revista românească „Școala Moldovenească”, la apariția căreia va contribui decisiv și cunoscutul exponent al învățământului român din acea perioadă, George Tofan. Se vorbește și despre reorganizarea învățământului local într-un sens mai favorabil populației băștinașe: școlile primare rusești urmau să fie înlocuite cu școli românești, în care aveau să fie angajați 350 de candidați care au susținut examenul la limba și istoria românilor la sfârșitul lunii august 1917³⁰. După mai puțin de o lună, documentele Inquiry semnaleză înmulțirea publicațiilor românești din Basarabia: sunt menționate săptămânalele *Soldatul Moldovan*, *Ardealul*, dar și cunoscutul cotidian *Cuvânt Moldovenesc*. Făcând trimitere la surse locale, autorii raportează că basarabienii aveau în vedere mai multe opțiuni în ce privește „orientarea lor politică” și că acestea vor depinde, în mare măsură, de trei factori: mersul războiului, condițiile politice din Rusia și condițiile politice din România. În continuare, este descrisă participarea clerului și a militarilor basarabeni la evenimentele recente din viața politică a Rusiei, fiind subliniată dorința ostașilor de a forma un regiment de patruzeci de mii de militari, ai căror ofițeri să comande în limba română, inițiativă care, conform acestui document, a fost aprobată de generalul Șcerbaciou. În partea finală a raportului este făcută o trecere în revistă a activităților (de la Odesa) de propagandă socialistă în limba română ale lui Rakovski și Mihail Bujor³¹. În sfârșit, știrile cu privire la mișcarea națională din Basarabia culminează cu depeșa lui Vopicka către Departamentul de Stat, în care înștiințează guvernul american cu privire la proclamarea Republicii Democratice Moldovenești, despre o întrevedere avută la Iași cu Ioan Pelivan și Vladimir Crisiti și despre faptul că noua republică avea o atitudine favorabilă față de Aliați și era opusă regimului bolșevic³².

În primele zile ale anului 1918, situația din Basarabiei apare din ce în ce mai des în atenția americanilor, mai cu seamă din momentul intrării trupelor române în Chișinău, la 13 ianuarie, în urma chemării Sfatului Țării de restaurare a ordinii periclitat de bolșevici³³, fenomen care, atât în istoriografia sovietică, cât și în cea rusă postsovietică este calificat în cel mai bun caz drept intervenție, dar cel

³⁰ *Weekly report on Rumania. XVI (16 October 1917), Intelligence Bureau, Department of Information, DRW/016*, în A.N.R., Fond Microfilme S.U.A., inventar 1608, rola 627.

³¹ *Idem, Weekly report on Rumania. XVII (7 November 1917), Intelligence Bureau, Department of Information, DRW/017.*

³² *The Rumanian Minister (Angelesco) to the Secretary of State, 28 December 1917*, în United States Department of State, *Papers relating to the foreign relation of the United States, 1918. Russia*, Vol. II, U.S. Government Printing Office, Washington, 1946, p.707.

³³ În articolul *Rumanians protect big munitions depots*, ziarul „The New York Times” explica la 29 ianuarie 1918 publicului american intervenția armatei române în Basarabia prin prisma protejării depozitelor de hrană și armament din această provincie.

mai des – drept „invazie” (*вторжение*)³⁴. Autorităților basarabene, îngrijorate de însărcinarea dată armatei române de a proteja depozitele de hrană, armamentul și a căile feroviare de comunicație în R.D. Moldovenească, Ch. Vopicka le-a dat la 16 ianuarie următoarea garanție scrisă: „Aceasta este o măsură pur militară întrucât singurul ei obiectiv este de a garanta funcționarea normală a serviciilor necesare pentru Frontul ruso-român, în conformitate cu regulile stabilite în țările beligerante. Astfel, această măsură nu poate afecta politica basarabeană în prezent sau din viitor”³⁵. De altfel, Vopicka a avut o atitudine foarte critică față de efectele pe care le-a avut debandada bolșevicilor în Basarabia, despre care spunea că, în afară de faptul că livrează Puterilor Centrale materiale de război în schimbul alcoolului³⁶, comit asasinat, incendii, jafuri, „crime de nedescris împotriva femeilor” și provoacă foamete prin distrugerea intenționată a depozitelor alimentare din Moldova și Basarabia³⁷. La 22 ianuarie, Vopicka a avut o întrevvedere cu Ionel Brătianu, care l-a informat despre ciocnirile armatei române cu bolșevicii în Basarabia și abuzurile la care aceștia din urmă au supus pe membrii Comisiei Alianțelor de la Chișinău³⁸. La 25 ianuarie, Angelescu l-a informat pe Lansing despre operațiunile armatei române (coordonate cu Șcerbacioc și cu autoritățile R.D. Moldovenești) împotriva bolșevicilor în Basarabia, făcând și o scurtă descriere a incidentelor care au precedat și determinat acțiunile guvernului român³⁹. Necesitatea „intervenției” i-a fost confirmată lui Lansing și de către Vopicka care a justificat acțiunea prin faptul că „doar un control românesc” al căii ferate dintre Chișinău și Iași putea asigura transportul hranei din Basarabia în România pusă în pericol de război⁴⁰.

În ziua în care trupele române intrau în Chișinău, autoritățile sovietice îl arestau pe ministrul român la Petrograd, Constantin Diamandi, și pe membrii legației române „în virtutea unor circumstanțe excepționale care nu sunt prevăzute

³⁴ Михаил Мелтюхов, *Бессарабский вопрос между мировыми войнами, 1917-1940*, Москва, 2010, c.29-38. O primă cerere a autorităților R. D. Moldovenești către generalul Șcerbacioc în vederea securizării liniilor de comunicații și depozitelor de hrană și armament din Basarabia, atât de necesare revitalizării Frontului Român, este semnalată într-o depeșă diplomatică a legației americane de la Paris: *Sharp către Secretarul de Stat, 2 ianuarie 1918, (763.72/8374)*, în A.N.R., Fond Microfilme S.U.A., inventar 1808, rola 682

³⁵ Ch. Vopicka, *op. cit.*, p. 159.

³⁶ Într-un articol intitulat sugestiv *Russians give guns away in Roumania*, ziarul „Washington Post” din 24 ianuarie 1918 oferă mai multe detalii cu privire la dezorganizarea și haosul care domnea în rândul trupelor rusești: în Constantin Ardeleanu, *Situația din Basarabia reflectată în presa din S.U.A. (octombrie 1917- aprilie 1918)*, în *Destin Românesc*, 2009, nr.1, p. 89.

³⁷ Ch. Vopicka, *op. cit.*, p. 163. Vezi și articolul *Bessarabia laid waste by vandalism of Bolsheviks* al ziarului „Washington Post” din 7 februarie 1918 în Constantin Ardeleanu, *op. cit.*, p. 91-92.

³⁸ *Ibidem.*, p. 167. Este vorba de Comisia interaliată care se ocupa de rechiziționarea produselor de hrană.

³⁹ *The Rumanian Minister (Angelescu) to the Secretary of State, 25 January 1918*, în *FRUS, 1918. Russia*, vol. II, Washington, 1936, p. 707.

⁴⁰ *Ibidem, The Minister in Romania (Vopicka) to the Secretary of State, 1 february 1918, p.710.*

în niciun fel de tratate diplomatice și de niciun fel de cutume diplomatice”, după cum s-a exprimat chiar Lenin, motivând că gestul a fost provocat de dezarmarea de către autoritățile române a unei divizii ruse, incident semnificativ pentru tema noastră, de vreme ce eliberarea personalului legației române s-a făcut mai ales la insistențele șefului misiunii diplomatice americane din Rusia⁴¹. Chiar a doua zi după arestarea diplomaților, David R. Francis, ministrul S.U.A. la Petrograd, i-a invitat la reședința sa pe șefii a nouăsprezece misiuni diplomatice din Rusia pentru a discuta situația creată prin acest incident. Reacția inițială a tuturor a fost să ceară eliberarea necondiționată a românilor, în caz contrar fiind hotărâți cu toții să părăsească Rusia în semn de protest. Totuși, cântărind lucrurile, Francis a realizat că președintele Wilson nu dorea să rupă relațiile cu Rusia, iar nota înmănată lui Lenin personal în aceeași zi a luat mai curând forma unui protest energic decât cea a unui ultimatum. Întrevederea, la care a participat și Stalin, s-a sfârșit în termeni insultători atunci când ambasadorul Serbiei i-a adresat lui Lenin câteva cuvinte dure pentru rolul nefast pe care acesta l-a jucat în mersul general al Primului Război Mondial, dar până la urmă bolșevicii i-au eliberat pe români în aceeași zi. A doua zi însă, Francis a fost nevoit să dea o dezmințire oficială după ce organul de presă al bolșevicilor, „Pravda”, a anunțat că în schimbul eliberării diplomaților români, Francis s-ar fi angajat să intervină pe lângă guvernul român cu un protest formal în ce privește tratamentul aplicat de către români bolșevicilor⁴². Cu această ocazie și pentru modul în care a fost gestionat întregul episod, Lansing l-a felicitat, la aproximativ o săptămână, pe diplomatul american. Eliberați și expulzați, Diamandi și atașatii săi au părăsit Rusia⁴³, iar Sovietul Comisarilor Poporului al R.S.F. Ruse a rupt legăturile diplomatice cu Regatul Român, bolșevicii acuzând „oligarhia română că a deschis operațiile militare împotriva Republicii Ruse” și că încearcă să se salveze prin „răpirea Basarabiei și transformarea acesteia într-o pavăză împotriva torentului puternic al revoluției ruse”. Tot atunci bolșevicii hotărâsc confiscarea tezaurului român spre al „ocroti” de oligarhia română și a-l preda, într-o bună zi, „în mâinile poporului român”⁴⁴. La problema tezaurului reflectată în documentele diplomatice americane⁴⁵ și in-

⁴¹ Lidia Pădureac, *Relațiile româno-sovietice (1917-1934)*, Editura Prut Internațional, Iași, 1993, p. 13.

⁴² Harper Barnes, *Standing on a Volcano: The life and Times of David Rowland Francis*, Missouri Historical Society Press, 2001, p. 297, 298 și urm;

⁴³ Referitor la circumstanțele părăsirii de către Diamandi a Petrogradului v. și: *The Ambassador in Russia (Francis) to the Secretary of State, 29 ianuarie 1918*, în *FRUS. 1918, Russia*, Washington, 1946, Vol. II, p. 708-709.

⁴⁴ Lidia Pădureac, *op. cit.*, p. 15: Relativ la „ruperea” relațiilor dintre România și Rusia sovietică și sechestrarea tezaurului vezi și *Sharp către Secretarul de Stat* în *FRUS. 1918, Russia*, vol. II, p. 709.

⁴⁵ În legătură cu sechestrarea tezaurului, Lansing a instruit reprezentanții americani de la Moscova să comunice autorităților sovietice că orice acțiune de sechestrare a fondurilor românești trimise spre păstrare la Moscova constituie „un act de nedreptate incompatibil cu principiile guvernului american”: *The Secretary of State to the Ambassador in Russia (Francis)* în *FRUS. 1918, Russia*, Vol. II, p. 713.

trinsec legată - în perioada interbelică - de cea a Basarabiei, vom avea ocazia să revenim în mai multe rânduri pe parcursul acestei lucrări⁴⁶.

Escaladarea ostilităților între bolșevici și autoritățile române se regăsește și în documentele Comisiei Inquiry din luna februarie 1918. Raportul la care ne referim analizează declarația de război a lui Troțki către ceea ce acesta considera a fi „oligarhia română”, „o bandă criminală ... , a cărei distrugere este o chestiune de onoare pentru democrația europeană”. Cauzele acestei furii, explică raportul, sunt date, pe de o parte, de dezarmarea și neutralizarea de către armata română a bandelor bolșevice aflate în România, iar pe de altă parte, de pretinsul amestec al României în afacerile interne ale Rusiei, fiind vorba de fapt despre contactele României cu Rada Ucraineană și rezistența albgardistă, dar mai ales despre prezența trupelor române în R.D. Moldovenească. În legătură cu evoluția evenimentelor din Basarabia, raportul face o trecere în revistă a modului în care au fost organizate autoritățile locale precum și Sfatul Țării, față de care, spun autorii acestui document, bolșevicii aveau o atitudine ca și față de Rada ucraineană și pe care îl considerau o adunare burgheză nerepresentativă pentru țărani și proletari și pe care, prin urmare, nu o recunoșteau. Raportul menționează prezența proporțional-representativă a minorităților naționale și a ostașilor moldoveni în Sfatul Țării, programul progresist al Consiliului Directorilor Generali, adică al guvernului (cu referire la reforma agrară, sufragiul universal, principiul egalității în fața legii și al nediscriminării pe criterii etnice, rasiale sau religioase, etc.). Se menționează că guvernul R. D. Moldovenești reușise să pună capăt anarhiei și să prevină foametea prin chemarea armatei române și acțiunea acesteia împotriva bolșevicilor care până atunci jefuiau nestingheriț satele basarabene. În continuare, autorii raportului opinează că „războiul” lui Troțki contra României nu urmărește altceva decât răspândirea, în rândurile armatei române, a bolșevismului după modelul succesului înregistrat în Ucraina. Inițiativa aceasta însă nu se putea încununa cu succes, spune această sursă, din trei motive principale: 1) disciplina și moralul armatei române erau la un nivel suficient de ridicat, 2) românii, „toți până la unul”, nu aveau încredere în ruși din cauza „perfidiei” Rusiei țariste și mai nou, a abandonării, de către Rusia revoluționară a angajamentelor sale militare și 3) lipsa unui proletariat, a vreunui curent social-democrat și, în general, a oricăror baze sau premise pentru succesul curentelor revoluționare printre populația preponderent rurală a României, care era mai curând interesată să-și sporească micile gospodării decât de colectivizare. În concluzie, raportul subliniază că poziția președintelui Wilson cu privire la drepturile națiunilor din Europa de Est în raport cu Austro-Ungaria a cauzat consternare în rândul românilor și că această atitudine era considerată echivalentă abandonării integrale de către americani a

⁴⁶ Vezi și articolul lui Harold Williams, *Bessarabia Breaks away from Russia*, în ziarul „The New York Times” din 30 ianuarie 1918, în care publicul american era informat despre legătura dintre intrarea trupelor române în Basarabia, arestul Legației române și sechestrarea tezaurului de către bolșevici.

aspirațiilor naționale românești, fapt care nu putea nicidecum să-i încurajeze pe români să continue efortul de război, mai ales în condițiile foarte grele în care ei se găseau. Este surprinzătoare exactitatea acestui raport, mai ales în legătură cu cauzele și detaliile ce țin de „starea de război” și ciocnirile dintre armata română și bolșevici⁴⁷. Ele își găsesc confirmarea și în demersul din 2 februarie al ministrului României la Washington, dr. Angelescu, către Secretarul de Stat în care sunt detaliate abuzurile bolșevicilor față de trupele de pază ale depozitelor, față de membrii Comisiei Aliate, reprezentanțele consulare ș.a.⁴⁸.

În februarie-martie, în atenția legației americane de la Iași s-au aflat încercările lui Rakovski de subminare a intereselor românești în R.D.M. Rakovski, pe atunci aflat la conducerea RUMCEROD-ului⁴⁹ din Odessa a lansat, între ianuarie și martie 1918, numeroase atacuri armate împotriva R.D.M. și a armatei române. Vopicka consemna, la 18 februarie, că Rakovski cerea autorităților române în termeni ultimativi retragerea trupelor din Basarabia, „înaintând și alte cereri inacceptabile”, iar la 20 februarie ambasadorul american a aflat că bolșevicii din Odessa i-au arestat pe românii aflați în acel oraș și i-au sechestrat pe un vas (nava „Împăratul Traian”) „supunându-i unui tratament inuman”. Cu această ocazie, el l-a instruit pe consulul american de la Odessa să protesteze energic împotriva acestor acțiuni, îndemnându-și și superiorii să facă tot posibilul pentru eliberarea acestor prizonieri⁵⁰.

⁴⁷ *Weekly report on Rumania. XX (7 Febrary 1918), Intelligence Bureau, Department of Information, DRW/020*, în A.N.R., Fond Microfilme S.U.A., inventar 1608, rola 627. Cu privire la Troțki și „starea de război” dintre Rusia sovietică și România vezi și: *The Ambassador in Russia (Francis) to the Secretary of State, 27 ianuarie 1918*, în *FRUS. 1918, Russia*, Vol. II, p. 708.

⁴⁸ *Ibidem, The Rumanian Minister (Angelescu) to the Secretary of State, 2 februarie 1918*, p. 711.

⁴⁹ Comitetul Executiv Central al Sovietelor de pe Frontul Român, ale Flotei Mării Negre și Regiunii Odessa (RUMCEROD) a funcționat începând cu 27 mai 1917 și până la dizolvarea sa din mai 1918, când Odesa a fost ocupată de trupele germane.

⁵⁰ Ch. Vopicka, *Secrets...*, p. 174 și urm. Confirmarea acestor evenimente se regăsește și în corespondența dintre ambasadorul american de la Paris și Lansing: *The Ambassador in France (Sharp) to the Secretary of State, February 23, 1918* în *FRUS. 1918, Russia*, Vol. II, p. 714.

Mariana Bagrin*

BESSARABIAN QUESTION IN THE HISTORIOGRAPHICAL DISCOURSE OF COMMUNIST ROMANIA

(Chestiunea Basarabiei în discursul istoriografic al României comuniste)

„Chestiunea basarabească” constituie unul dintre numeroasele conflicte etno-teritoriale nerezolvate, care și-a pus amprenta asupra relațiilor româno-ruse precum și supra stabilității regionale din Europa de Est pentru mai bine de un secol și jumătate. Așa cum se întâmplă de cele mai dese ori în astfel de situații, disputa politică ruso-română asupra Basarabiei s-a transferat încă de la început în domeniul cultural, inclusiv cel al istoriografiei.

Obiectivul articolului îl constituie investigarea modului în care politica României în „chestiunea basarabească” în perioada comunistă, când țara, în calitate de membru al blocului de Est, nu a putut recurge la o confruntare politică deschisă cu Uniunea Sovietică, a influențat discursul istoriografic românesc în această problemă. Pe lângă identificarea etapelor parcurse de discursul istoriografic comunist românesc în chestiunea Basarabiei și analiza factorilor care au influențat particularitățile abordării acestui subiect odată cu aducerea sa în dezbatere publică, articolul examinează, succint, reacția URSS în plan politic și istoriografic la această „abatere” a științei istorice românești de pe „pozițiile marxiste” în problema Basarabiei.

Cuvinte-cheie: Basarabia, istoriografia, România comunistă, URSS, relații sovieto-române.

The Second World War resulted in Romania's defeat and its acceptance of the terms imposed by the Soviet Union by the Moscow Armistice Convention of September 12, 1944, which required the Romanian state to recognize the entry of Bessarabia¹, into the USSR under the name Moldavian Soviet Socialist Republic.

The coming into power on March 6, 1945 of the so-called “broad democratic concentration” government headed by Dr. Petre Groza would mark the beginning of the communist regime in Romania and the widespread start of the Sovi-

* **Mariana Bagrin**, doctor în istorie, conferențiar universitar, Institutul de Istorie.

¹ Bessarabia in this case refers to the territory between the Prut and Dniester rivers, annexed by the Soviet Union in mid-1940s, which comprised only six counties from old Bessarabia. After annexation, this territory, which also included the six westernmost districts of the former Autonomous Moldavian SSR (created in 1924 from the Ukrainian territory bordering Romania along the Dniester River) would become the Union Moldavian SSR.

etization process of the country, which would deeply affect the field of Romanian historiography as well².

As the Romanian scholar Grigore Claudiu Moldovan observes, within the government's initiated wide 'cultural program of *development, construction and progress*' toward a Stalinist type 'cultural revolution'³, the Romanian historiography would be subjected to 'authoritarian centralizing practices and ideas, as well as certain aesthetic forms, completed with a methodological turn (based on illustrating the conflict of social classes as the propellant of historical events), and a thematic turn', that focused on the benefactor role of the Soviet Union in the development of the Romanian people, condemnation of bourgeoisie and nobility and deference to post 1948 political achievements⁴. The model was found in Soviet literature, as well as in Mihail Roller's⁵ 1947 single textbook - *History of the R.P.R.* [Romanian People's Republic] -, addressed to pupils, students and teachers, but also to the general public, which rewrote the history of Romania from the perspective of Soviet interests and Marxism-Leninism-Stalinism⁶. Roller's textbook, who would become the country's coordinator of the 'historical front' between 1947 and 1955, is deemed by the Romanian historians as signifying the unification of the historiographical discourse and the beginning of the so-called 'Stalinization' of Romanian historiography⁷.

² In its particular case it meant a wide 'process of institutional changes and ruptures, but at the same time one of attempting to transfer Soviet models of ideological content and Soviet models of narratives structures. (Grigore Claudiu Moldovan, *Sovietization of Historiography During Cultural Stalinism. New Perspectives* in „Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu» din Cluj-Napoca”, tom LI, 2012, (p. 173-187), p. 182; <http://www.historica-cluj.ro/anuare/AnuarHistorica2012/11.pdf>)

³ The historians were supposed to assist the local party authorities in effecting a 'cultural revolution' by implementing a fundamental change in the people. They were supposed to help "secularize, modernize and rationalize", that is they should make scientific the "traditional mentality". In Romania, by 1948 such priorities were clearly stated and forwarded to the public by the one who would become the country's coordinator of the 'historical front', Mihail Roller. In his 1948 article, "On the way towards our cultural revolution" Roller stressed the need for a Romanian cultural revolution with the immediate purpose of edifying the new socialist culture.

⁴ Grigore Claudiu Moldovan, *Sovietization of Historiography During Cultural Stalinism. New Perspectives* in „Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu» din Cluj-Napoca”, tom LI, 2012, p. 173-187; <http://www.historica-cluj.ro/anuare/AnuarHistorica2012/11.pdf>

⁵ Mihail Roller worked during the war in the Romanian Section of the Communist Party of Romania in Moscow, in Ana Pauker's team. When he returned to Romania he was appointed deputy with science and education issues at C.C.Propaganda and Agitation Section under the CC of the RWP (1945-1955).

⁶ Stan Stoica, *Istoriografia romaneasca între imperativele ideologice și rigorile profesionale, 1953-1965*, București, Ed. Meronia, 2012, *op. cit.*, p. 38; See also: Liviu Pleșa, *Mihail Roller și „stalinizarea” istoriografiei românești*, in *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 10/I, 2006, p. 165-177, p. 167: http://diam.uab.ro/istorie.uab.ro/publicatii/colectia_auash/annales_10/studii/10%20liviu_plesa.pdf

⁷ Felician Velimirovici, *Istorie și istorici în România comunistă (1948-1989)*, Cluj-Napoca, Editura MEGA, 2015, p. 30-48: [http://www.muzeulbanatuluiimontan.ro/images/ro/Biblioteca_electronica/Teze_de_Doctorat/Felician%20Velimirovici%20-%20Istorie%20si%20istorici%20in%20Romania%20comunista%20\(1948%E2%80%931989\).pdf](http://www.muzeulbanatuluiimontan.ro/images/ro/Biblioteca_electronica/Teze_de_Doctorat/Felician%20Velimirovici%20-%20Istorie%20si%20istorici%20in%20Romania%20comunista%20(1948%E2%80%931989).pdf) (Accesat: 10.03.2018)

According to the above-mentioned textbook, all the historical events and processes, all the accomplishments of the Romanians, starting with the birth of the Romanian people and of the Romanian language, the adoption of Christianity, the birth of the Romanian medieval states, the liberation from Turkish rule, the achievement of state independence or the unification of Transylvania with Romania had taken place under the greater or lesser, direct or indirect influence of their Eastern neighbor⁸.

As regards the issue of Bessarabia and Northern Bukovina, after Romania exited the war against the Allies, it would be practically abandoned by the Bucharest for almost two decades. Immediately after the reoccupation of the territory between the Prut and the Dniester rivers by the USSR, the Romanian government banned any reference to Bessarabia, including in private conversations; also, all 'books, articles and studies on this subject were withdrawn from circulation'.⁹

When Bessarabia was still mentioned in the works of the Stalinist historians, this was through the interpretation of Soviet historiography, asserting that it was ceded to Russia by Turkey in 1812 and that the union of the province in 1918 with Romania was nothing but a kidnapping perpetuated by the complicity of Western allies.¹⁰

The year 1955 is an important landmark for the strategy change of the Bucharest regime in both the field of political relations and the cultural field with the USSR¹¹. About the Romanian way of building socialism, which would eventually lead to a so-called 'indigenization of Marxism'¹², and the necessity of preserving the principles of sovereignty, equality and non-interference in internal affairs was first mentioned at the 2nd Romanian Workers' Party (hereafter abbreviated as RWP) Congress in December, 1955¹³.

At the same congress, the Romanian historians were given the task of producing a separate history of the RWP, which was to 'arm' members of the party

⁸ Stan Stoica, *op. cit.*, p. 38.

⁹ Dr. Ion Constantin, *Problema Basarabiei în discuțiile româno-sovietice din timpul Războiului Rece (1944-1965)*, <http://basarabia-bucovina.info/2015/06/21/exclusiv-problema-basarabiei-in-discutiile-romano-sovietice-din-timpul-razboiului-rece-1944-1989-studiu-de-dr-ion-constantin-in-avanpremiera-la-basarabia-bucovina-info/>

¹⁰ *Cum a evoluat istoria în manuale: 1948 - România a ocupat Basarabia. 2010 - Unirea din 1918, în formă cronologică*: adevarul.ro/news/societate/cum-evoluat-istoria-manuale-1948-romania-ocupat-basarabia-2010-unirea-1918-forma-cronologica-1_50bd44127c42d5a663c97dd7/index.html; (Accesat la 12.10. 2017).

¹¹ The 1955 RWP leadership's proposal to the Soviets to withdraw the troops, was accompanied by signs of a new cultural policy aimed at forming an internal power base to support the regime after leaving the USSR orbit. In the field of history, this was characterized by Roller's marginalization and the choice of national orientation professionals in the Academy of Sciences, such as: A. Oțetea, C. Daicoviciu, Em. Condurachi, D. Prodan.

[http://www.unibuc.ro/studies/Doctorate2013Februarie/STOICA_STAN - Istoriografia romaneasca, 1955-1984/Rezumat.doc](http://www.unibuc.ro/studies/Doctorate2013Februarie/STOICA_STAN_-_Istoriografia_romaneasca_1955-1984/Rezumat.doc); p. 5. Accesat la 10.10. 2015.

¹² Katherine Verdery, *Compromis și rezistență*, București, Humanitas, 1994, p. 121.

¹³ Dr. Ion Constantin, *Problema Basarabiei în discuțiile româno-sovietice...*

and the rest of the Romanians with Marxist-Leninist teaching. The most important aspect though about these new tasks were the directions to abandon the so-called 'Rollerian principles' of writing history, which were precisely following the Soviet historiography.

Nevertheless, even after Stalinism was officially condemned in the USSR, and the Romanian-Soviet divergences, following Romania's initiated program of limited emancipation, had begun to emerge, the Romanian historiography 'would remain in the so-called 'Stalinist inertia'¹⁴, with its considerations regarding Bessarabia repeating the theses imposed by the Soviet historiography for almost another decade'.¹⁵

The worsening of Soviet-Romanian contradictions in the beginning of 1960's, caused in large part by the disagreement between the two countries on the economic division of the communist bloc (COMECON)¹⁶, and also, indirectly, by Khrushchev's new anti-Stalin campaign in 1961, became public in 1963, at the March 5-8 Plenum of the Central Committee of the Romanian Workers' Party (hereafter abbreviated as CCRWP), when for the first time the existence of disputed issues between the Romania and the USSR were openly discussed¹⁷. This was followed by a number of anti-Soviet internal and external political actions¹⁸, and a rapid consolidation of national-communism in RPR (re-legitimacy of the party by calling upon national values¹⁹), whose first signs emerged already in

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ Disagreements regarding Romania's role in the Council for Mutual Economic Assistance, which was supposed to transform the country into an agricultural hinterland had begun already in 1956. Khrushchev's visit to Romania, in June 1962, amplified the existing tensions (Khrushchev was accompanied by the first CCCPM Secretary, Ivan I. Bodiul, and during the visit he expressed deep dissatisfaction with the Romanian leaders' approach on a number of economic issues).

¹⁷ Gheorghe E. Cojocaru, „*Dezghetul*” lui N. Hrușciov și problema Basarabiei, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2014, p. 227; See also: Prof. univ. dr. Ioan Scurtu, *Hrușciov către Dej: 'Caut, dar nu gasesc explicatii'*, <https://www.historia.ro/sectiune/calendar/articol/hrusciov-catre-dej-caut-dar-nu-gasesc-explicatii>.

¹⁸ These actions included: Bucharest' request for the withdrawal of the Soviet councilors from the Ministry of Internal Affairs; its refusal to participate in various Council for Mutual Economic Assistance investment projects; the abolishment of the compulsory Russian language in education; the "Maxim Gorki" Institute' transformation into the Faculty of Slavic Studies of the Institute of Foreign Languages, as well as the abolishment of the Romanian-Russian Museum, the Romanian-Soviet Studies Institute and the Russian Book Publishing House; the signing of a number of political and economic agreements with China, Albania, France and West Germany; the refuse to support the Soviet decision to place missiles in Cuba and the declaration of non-participation in any armed conflict caused by Moscow.

¹⁹ The Romanian national-communism was aimed at placing the Romanian party-state within the historical tradition of the Romanian medieval principalities. It did this by mobilizing widespread societal support through the adherence of the communist elite to the fundamental historical myths of the Romanian modern nation (See: Dragoș Petrescu (2009) *Building the Nation, Instrumentalizing Nationalism: Revisiting Romanian National-Communism, 1956–1989*, Nationalities Papers, 37:4, 523-544, DOI: 10.1080/00905990902985728).

1956²⁰, and which would constitute the political element with the most consistent influence on communist Romania's historical discourse.

Besides the political and economic problems, the issue of the Romanian territories annexed by the Soviet Union had also contributed to the deteriorating of relations between Moscow and Bucharest. While the Soviets considered that for Communists, the issue of borders was not a major issue, and that 'now, when Romania is a socialist country, there is no reason for us to have no fraternal relations' (to cite Khrushchev)²¹, the Romanians' reaction was to avoid open talks on the issue, while increasing their internal propaganda against the Soviet Union.²²

The Romanian position on the border dispute would become openly apparent starting from early 1964, after in December 1963 Khrushchev made some statements regarding the possibility of peaceful modification of the Romanian-Hungarian border²³.

Thus, at the January 20, 1964, meeting of the Political Bureau of the CCRWP, the Romanian communist leader Gheorghe Gheorghiu-Dej in a wider context of discussions on the Soviet-German pact of August 23, 1939, according to which Bessarabia was transferred to the Soviet sphere of influence, expressed his dissatisfaction with the Ribbentrop-Molotov Pact and the secret agreements the Soviets had made to the detriment of their neighbors.²⁴

Already in April the same year, at the Plenum meeting of the CCRWP, taking advantage of the sharpening of the Soviet-Chinese conflict²⁵, Romania would speed up its detachment from Moscow. The *Statement on the Stand of the Rumanian Workers' Party Concerning the Problems of the World Communist and Working-Class Movement*, adopted at the above-mentioned Plenum meeting, summed up the RWP's new philosophy of intra-bloc, world communist, and international relations in general. It argued that every Marxist-Leninist party, 'having the best knowledge of the realities in its country and having a responsibility towards the

²⁰ From the second half of 1950's, the communist authorities take a more conciliatory attitude towards the 1918 unification, ending by accepting it as *progressive*, since it had large popular masses participating in it. In 1959, number of official events dedicated to the Small Union of 1859 on the occasion of the celebration of the centenary would take place (See: Gabriel Moisa, *Historiographical "Imperialism" to the East and West of Romania's Borders (1948-1989) in Imperial Politics in the East and West of the Romanian Space*, Oradea/Chisinau, 2010; https://mpr.a.ub.uni-muenchen.de/44110/1/MPPRA_paper_44110.pdf).

²¹ Gheorghe E. Cojocaru, *op. cit.*, p. 224-225.

²² Ion Constantin, *Problema Basarabiei în discuțiile româno-sovietice ...*

²³ *Ibid.*

²⁴ *Ibid.*

²⁵ In March 1964 a Romanian delegation visited China and North Korea. The visit to Beijing was meant to inform China about Romania's desire to get out of Soviet hegemony. Upon returning from Beijing, the Romanian delegation made a stopover to Moscow to inform the Soviet leadership on the results of the visit to China. The Pitsunda meeting (in Crimea) would aggravate Soviet leaders' suspicions about 'Romanian irredentism' in Bessarabia, making them believe that Bessarabia was the real reason for the new Romanian attitude.

people, acquired the right and the obligation to elaborate, select and change the forms and methods of the socialist construction according to the national interests`²⁶.

The Romanian historiography, which would be extensively involved in the efforts to give legitimacy and popularity to the regime from the moment of Bucharest's open split with Moscow would, therefore, enter another stage of its development in the communist era, that of – as the Romanian historian Vlad Georgescu put it – `the beginning of the reinterpretation of the historical truths just reinterpreted`.²⁷

A work that made its mark on the historiographical discourse during the first half 1960's would be the *Treatise of the History of Romania*, with four volumes published between 1960 and 1964, which already from the first volume came with a substantial revision of certain theses of the first post-war decade Romanian historiography, especially in the area of Romanian-Russian relations.²⁸ The most significant event illustrating the support given by the historiography of Romania's new political course in relation to Moscow, would be though the publishing, in May 1964, of Karl Marx's *Notes on the Romanians. Unpublished Manuscripts*²⁹, which mentioned that Bessarabia was a Romanian land conquered by the Tsarist empire, and would serve as the main instrument in the ideological foundation of the dispute with Moscow in connection with the Romanian territories occupied by the USSR³⁰. Assessing its impact, the Romanian historian George Cioranescu pointed out, that Marx's manuscripts `served perfectly the Romanian interests`³¹, and `struck a heavy blow at the imperial myth of Soviet Moldavianism`.³²

²⁶ Manuela Marin, *The Nationalistic Discourse in Communist Romania. A General Perspective*, Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Historia, Volume 56, Number 2, December 2011, p. 83: https://www.academia.edu/5455846/The_Nationalistic_Discourse_in_Communist_Romania._A_General_Perspective (Accesat la 15.03.2018).

²⁷ Vlad Georgescu, *Istorie și politică. Cazul comuniștilor români. 1944-1947*, Ed. Humanitas, București, 1991.

²⁸ Gabriel Moisa, *Historiographical "Imperialism" to the East and West of Romania's Borders (1948-1989) in Imperial Politics in the East and West of the Romanian Space*, Oradea/Chisinau, 2010; https://mpr.ub.uni-muenchen.de/44110/1/MPRA_paper_44110.pdf (Accesat la 10.03.2018); p. 78-79. See also: Gabriel Moisa, *Chestiunea Basarabiei, în discursul istoriografic comunist*; http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/chestiunea-basarabiei-n-discursul-istoriografic-comunist (Accesat la 17.09.2015).

²⁹ K. Marx, *Însemnări despre români (Manuscrite inedite)*, Editura Academiei RPR, București, 1964.

³⁰ Dr. Ion Constantin, *Problema Basarabiei în discuțiile româno-sovietice...*

³¹ George Ciorănescu, *Basarabia, pământ românesc*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2001, p. 271, *apud* Elena Negru, Gheorghe Negru, „Cursul deosebit” al României și supărarea Moscovei: Disputa sovieto-română și campaniile propagandistice antiromânești din RSSM (1965-1989): Studiu și documente, Vol. 1 (1965-1975), Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, Chișinău, 2012, p. 15.

³² Elena Negru, Gheorghe Negru, *op. cit.*, p. 15.

Though by publishing Marx's *Writings*, the Romanian leadership broke the taboo on referring to the Romanian character of the territory between the Prut and the Dniester, Bucharest was keen to point out that it was addressing the issue of Bessarabia exclusively 'through the perspective of historical truth' without political, especially territorial, claims, but with the conviction that 'the right to know the historical truth can not be abducted to anyone'³³.

To this volume was added another, *Lenin about Romania*, which included a telegram in which the Soviet leader recognized the existence of the Romanian treasury in Moscow. Moreover, also in 1964 was published a letter written by Engels and addressed to the Romanian socialist Ion Nădejde at the beginning of 1888, in which the sender realized a harsh indictment of the Tsarist Empire's policy towards the Romanian territories, starting with the period of the Organic Regulations, the suppression of the events from 1848, the two seizures of Bessarabia and continuing with the repeated violations of the country's independence³⁴.

Though the Romanians officially, as was the case during their visit in Moscow in July 1964, would seek to assure the Soviets of their lack of interest in raising territorial problems, 'especially when they are resolved'³⁵, the 'deviation' of the Romanian historical science from the 'Marxist treatment' of the 'essential' problems of the Soviet-Romanian relations in the early 1960's was followed with increasing concern in Chişinău, the MSSR capital, and Moscow³⁶, who expressed their dissatisfaction each time they had an opportunity. Thus, during the visit of the Romanian delegation to the USSR on September 3-11, 1965, Leonid Brezhnev brought up the Bessarabia's issue again and showed his dissatisfaction with 'the tendentious presentation of Russian-Romanian relations in the Romanian historiography'³⁷. The First Secretary of the Central Committee of the Communist Party of Moldavia (hereafter abbreviated as CCCPM), Ivan Bodiul would also express his disapproval of the Romanian authorities' actions of spreading 'lies and distortions about Moldavia', and qualified the publication of Karl Marx's notes on the annexation of Bessarabia by Tsarist Russia as 'nationalist propaganda'.

With Nicolae Ceauşescu's accession to power, the massive use of history in consolidating the regime and placing Romania in a favorable position both to-

³³ Gheorghe E. Cojocaru, *Explozia „problemei teritoriale” în relațiile soviet-române*, în Fundația Europeană Titulescu, *România supraviețuire și afirmare prin diplomatie în anii Războiului Rece Comunicări, articole, studii*, Vol. 3, Coordonator Ambasador Nicolae Ecobescu, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2014, p. 113 apud Dr. Ion Constantin, *Problema Basarabiei în discuțiile româno-sovietice din...*

³⁴ Manuela Marin, *op. cit.*, p. 83.

³⁵ Vasile Buga, *Pe muchie de cuțit. Relațiile româno-sovietice 1965-1989*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2013, p. 340.

³⁶ The Romanian historian Ion Constantin points out that the Soviets had reasons to be worried as Bucharest understood that it can benefit from the Sino-Soviet conflict not only in terms of more autonomy, but also to reopen the problem of Bessarabia.

³⁷ Elena Negru, Gheorghe Negru, *op. cit.*, p. 16-18.

wards the Soviet Union and within the communist camp in general would continue, with the Bessarabian question regularly brought up within the political and historiographical debates between the two countries.

Already in 1965, during the party congress, Ceaușescu discussed Friedrich Engels's letter of 1888, which criticized the occupation of Bessarabia by the Russian Empire in 1812. One year later, in his speech, delivered on May 7, 1966 on the occasion of the forty-fifth anniversary of the party's foundation, which described the inter-war Comintern theses that appreciated the Romanian state as a multinational one, as well as the signing of the Molotov-Ribbentrop Pact, as profoundly deeply mistaken, Ceaușescu once more confirmed the dismissal of the historiographical taboo on the question of Bessarabia.

His action would cause an immediate intensification in the historiographical field of the re-interpretation line regarding a series of events in the history of the Soviet-Romanian relations, including the Bessarabian issue. Already in June of the same year, the magazine *Lupta de Clasă* carried an article by its editor in chief, Ștefan Voicu, in which it was bluntly observed that 'on June 28, 1940, following the ultimatum-like demand of the Soviet government, which was accepted by the Romanian government, Bessarabia and northern Bukovina became part of the territory of the USSR.'³⁸

In an informative note from early 1970's, addressed to CCCPM, the director of the Party History Institute under the CCCPM, S. Afteniuk, would actually list a number of works that appeared during the first few years after Ceaușescu came to power, which were guilty of the abovementioned deviations. Among the several examples were the later editions of the *History of Romania* textbook for the 11th grade, published for the first time in 1960, which in the first edition 'rightly stated that the royal Romanian government, hateful against the Soviet state, invaded Bessarabia in 1918, forcefully dissolved the revolutionary soviets and annexed this land', and that in June 1940 'at the proposal of the Soviet government Romania returned Bessarabia to the Soviet state', however, subsequent editions appreciated 'very differently' the same events.³⁹

Thus, for instance, the handbook's 1965 edition no longer mentioned the fact that the 'boyar Romania made an act of conquest by sending its armies to Bessarabia at the end of 1917 - the beginning of 1918' and lacked the material about the '22-year-old struggle of the working people of Bessarabia against the occupants and the support of this struggle by the Soviet people, by its government, by the Romanian Communist Party'. Also, the release of Bessarabia in 1940, was

³⁸ Wim P. van Meurs, *The Bessarabian Question in Communist Historiography. Nationalist and Communist Politics and History-Writing*, East European Monographs, Columbia University Press, New York, 1994, p. 243-244.

³⁹ Gheorghe E. Cojocaru, *Confruntarea sovieto-română pe frontul ideologic din RSS Moldovenească (1968-1979). Studii și Documente*, Colecția Opera Omnia, Editura Tipo Moldova, Iași, 2011, doc. nr. 46, p. 195.

referred to only after the mentioning of the German-Soviet Non-aggression Pact, as follows: 'In June 1940, following the *ultimative notes* (our note) sent by the Government of the USSR and received by the Romanian Government, the territories of Bessarabia and Northern Bukovina joined the Soviet state', without a characterization or appreciation of this event. Among other examples of similar treatment of the aforementioned events, presented in the informative note were those of the *Encyclopaedic Dictionary* (1966) or *Sketches of History of Romania* (1967).

As a result of the general process of rewriting Romanian history, on March 18, 1967, was adopted the decision of the Bureau of the CCCPM *On the measures for the study and future interpretation of the problems related to the history of the Moldavian SSR and of the Romanian-Soviet relations*⁴⁰, which mobilized the scientific institutions and scholars from Moscow and Chisinau to elaborate Marxist, pro-Russian and pro-Soviet works on the history of Bessarabia and Soviet-Romanian relations.⁴¹

The polemics on the Czechoslovak issue, or the visit of US President Richard Nixon to Bucharest in August 1969 would constitute the main reasons for the Soviet-Romanian disagreements in the late 1960s, but after overcoming these tensions one notes a gradual slowdown in anti-Soviet vehemence. This lull would also characterize the field of Romanian historiography: even though studies and scientific works that addressed the Bessarabian issue from a Romanian perspective continued to appear, the Romanian historians refrained from making new provocative statements⁴².

On the other side, it is exactly during this period that the Soviets would start paying even more attention to the controversial topics related to the common moments in the history of the Romanian-Russian/Soviet relations. A series of new documents elaborated by the party and state organs of the Moldavian SSR in the last months of 1970 show new measures being established to combat the 'harmful' Romanian propaganda on 'a number of sensitive moments in the common history of Romania and Russia/Soviet Union and of the Romanian-Russian/Soviet relations'.⁴³

One of these documents is the decision of the CCCPM' Bureau of November 16, 1970, *On Measures on Continuous Intensification of Ideological Work among the MSSR People*⁴⁴, which among other things, urged the Presidium of the Academy of Sciences of the MSSR 'to submit to the CC of the Communist Party of

⁴⁰ This document was a local version of the September, 1966, ruling of the CCPCUS Bureau *On the Studying and Interpreting the Future of the Problems of the History of the Romanian-Soviet Relations*.

⁴¹ Elena Negru, Gheorghe Negru, *op. cit.*, doc. 30, p. 163.

⁴² Wim P. van Meurs, *op. cit.*, p. 248.

⁴³ Vasile Buga, *op. cit.*, p. 344-345.

⁴⁴ Elena Negru, Gheorghe Negru, *op. cit.*, doc. 100-101, p. 419-433.

Moldavia proposals for the holding of conferences and sessions devoted to issues related to the history of Moldavia, the formation of the Moldavian nation, the history of the Russian-Romanian relations and the Soviet-Romanian relations`.

The most important result of the academic efforts in this direction was the appearance in Chisinau of the work of A. Lazarev, *Moldavskaia sovetskaia gosudarstvennost'i bessarabskii vopros* (Moldavian Soviet Statehood and the Bessarabian Question)⁴⁵, in 1974, in which the author criticized harshly and at length the views of Romanian historians such as Andrei Oțetea, Gheorghe Zaharia, Ion Popescu-Puțuri, Ion Oprea, and Miron Constantinescu, attempting to show that they were no different from Romanian interwar bourgeois historians and post-war emigres on the subject; blamed the Moldavian historians for having been `too gentle` in their polemics with their Romanian colleagues; argued that Slavic tribes had been part of the indigenous population of Bessarabia in the Middle Ages and that the Moldavian nation was created in the fourteenth century; and also depicted the Romanian “occupational regime” of the interwar years as a horrifying black page in Moldavian history⁴⁶.

As a CCCPM note from June 27, 1975, would show, Lazarev's work triggered a new wave of publications in Romania treating the issue of Bessarabia ‘from the positions of territorial claims’ towards the USSR and `interpreting the forced invasion of Bessarabia by royal Romania in 1918 as an act of the national reunion of all the Romanians`.⁴⁷

Inside the country, Ștefan Ștefănescu, a historian of the innermost circle of Ceausescu, was the first who attacked Lazarev's book, especially for deliberately having ignored sources proving the unity of the Romanian people along with the identity of Romanians and Moldavians. The other Romanian scholars' claim to Bessarabia, keeping with the delay typical of academic work, only emerged in history-writing in late 1975⁴⁸. The large amount of printed materials referring to Bessarabia and Bukovina openly criticize the events of 1775, 1812 or 1878, while presenting the years 1856 and 1918 as normal moments of national history⁴⁹. The regime also reacted outside the country. In Milano there appeared in 1976, under the signature of Petre Moldoveanu (it is considered that behind the pseudonym was the same abovementioned author – the prominent Romanian historian Constantin C. Giurescu), a brochure titled “How to falsify history”, in which the theories of Lazarev were virtually dismantled.⁵⁰

⁴⁵ A. M. Lazarev, *Moldavskaya sovetskaya gosudarstvennost' i bessarabskiy vopros*, Izdatel'stvo `Kartya Moldovenyaskhe`, Kishinev, 1974.

⁴⁶ Wim P. van Meurs, *op. cit.*, p. 250-251.

⁴⁷ Vasile Buga, *op. cit.*, p. 348.

⁴⁸ Wim P. van Meurs, *op. cit.*, p. 252.

⁴⁹ Gabriel Moisa, *Absences from Map. The Problem of Bessarabia in the Historiographical Imaginary of Nicolae Ceausescu's Regime* in *Revista Română de Geografie Politică*, Year XIII, no. 1, May 2011, pp. 72-81, p. 79: <http://rrgp.uoradea.ro/art/2011-1/131107-Moisa.pdf>

⁵⁰ *Ibid.*, p. 77-78.

At the same time, as the Dutch scholar Wim P. van Meurs points out, while the re-emergence of the Bessarabian question in 1975 and 1976 and the flurry of activity among historians may be perceived as a belated reaction to Lazarev's book, it was also to a certain extent the result of the internal developments in Romanian politics and historiography. With the little Cultural Revolution of the early 1970's, Bessarabia had to be an integrated part of Romanian history rather than an incidental, politically-controlled leverage against the Soviets. Therefore, as the same author highlights, while some articles were reactions to Soviet accusations and attacks, 'the majority of the books and articles published at that time were part of a domestic ideological-educational campaign launched by Ceaușescu'⁵¹.

Both the Party and academic historians concentrated during these years mainly on the 1918 unification, with 'the two Party watch-dogs in the field of history', M. Mușat and I. Ardeleanu, leading the way for the historians. In the second edition of their book on Romanian political life, *Viata politica în Romania 1918-1921* (1976), a new section had been added, in which they also described the developments around the unification in detail and depicted the Bessarabian *Sfatul Țării*⁵² as a natural part of the national unification for the first time in Romanian communist historiography⁵³. Moreover, the same authors not only used the term 'Soviet occupation' in the context of the annexation of Bessarabia, but also explicitly stated that it had occurred 'as a result of the Soviet-Fascist pact of 1939.'⁵⁴ Of special interest is also the second edition of the monograph *The Making of the Romanian Unitary State* by Constantin C. Giurescu, published in 1975, which included this time a subchapter titled *Union of Bessarabia and Bukovina*⁵⁵. When mentioning the union of Bessarabia with Romania, the author boldly argued that its 'unconditional and eternal union with Romania' was made by the 'Moldavians i.e. Romanians', and was based on their historical and ethnic rights, and 'in accordance with the principle proclaimed by the Great Russian Revolution that every people decided on its own fate'.

Also during this period, another particularly taboo aspect of Bessarabia's history was laid open by the renowned Romanian novelist Marin Preda in his

⁵¹ Wim P. van Meurs, *op. cit.*, p. 253.

⁵² *Sfatul Țării* was a council that united political, public, cultural, and professional organizations in the greater part of the territory of the Governorate of Bessarabia in the disintegrating Russian Empire, which proclaimed the Moldavian Democratic Republic as part of the Russian Federative Republic in December 1917, and then union with Romania on March 27, 1918.

⁵³ Wim P. van Meurs, *op. cit.*, p. 254.

⁵⁴ Kamil Calus, *In the Shadow of History. Romanian-Moldovan Relations*, Centre for Eastern Studies, Warsaw, Poland, 2015, p. 15; https://www.files.ethz.ch/isn/194591/prace_53_ang_in_the_shadow_net.pdf

⁵⁵ Ion Zăinea, *Discursul istoric cu referire la teritoriile din estul spațiului românesc, în anii 1966-1977, și cenzura. Privire comparativă* (p. 477-493), în Șipoș, Sorin and Brie, Mircea and Horga, Ioan and Șarov, Igor and Gumenăi, Ion (2010): *Politici imperiale în Estul și Vestul Spațiului Românesc*. Published in: No. Collective volume. University of Oradea Press, Carthidact Press. Oradea/Chisinau (2011): pp. 1-583; <https://mpr.ub.uni-muenchen.de/44110/>

novel on the Second World War entitled *Delirul (Delirium)*, where the author approached the participation of Marshall Antonescu in Operation *Barbarossa* and the reconquest of Bessarabia and northern Bukovina by Romania.⁵⁶ Most surely under Soviet pressure only a revised edition was published in the autumn of 1975, in which several characters were added to the story in order to remedy the under-representation of the struggle against fascism in the first edition.

In 1976, at the Kremlin's insistence, which was outraged at the new wave of anti-Soviet publications, Ceaușescu had to explicitly state that no territorial conflicts existed between Romania and the USSR. During the same year, in order to improve relations, the leaders of both states exchanged visits to each-others' countries. On his way to meeting with Brezhnev, Ceaușescu stopped in Chișinău. His speech in the MSSR capital was carefully worded and noncommittal, using the name "Moldavians, and generally speaking of 'the relations between Romania and the Moldavian Republic only in the context of its relations between Romania and the USSR'⁵⁷.

At the same time, in spite of the continuation of regular official mutual visits during the second half of the 1970's and the mid-1980's⁵⁸, in which both sides would repeatedly express their desire that the border between the two countries be a 'border of peace, friendship and brotherhood' and agreed to limit their historiographic polemics, N. Ceaușescu – though reaffirming the lack of territorial claims towards the Soviet Union – would urge the Soviet side to admit that 'Tsarism had occupied Romanian lands in the past' and restated repeatedly that the Romanian side will never accept the idea and will not recognize the existence of 'a separate Moldavian nation and language'.⁵⁹

The last historiographic crisis concerning the Bessarabian question of the 1970's occurred between 1977 and 1978 with the commemoration of one hundred years of Romanian independence and the sixtieth anniversary of the 1918 unification. Frustrated with the new wave of Romanian publications on the Bessarabian question, the secretary of CCCPM, I. Calin, would inform Moscow in one of his notes in the late 1970's that the Romanian side continued 'to take active measures to further expand and deepen the falsification campaign of historical events related to the treatment of the history of Moldavia, the Russian-Romanian and Soviet-Romanian relations, on the intensification of the attempts to exert a negative influence on the population of the MSSR through various channels'.⁶⁰ The same information note would ascertain that despite the known N. Ceaușescu's statement of 1976, of the Romanians' lack of territorial claims towards the Soviet Union and other neighboring countries, in Romania was being conducted

⁵⁶ Wim P. van Meurs, *op. cit.*, p. 254.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 256.

⁵⁸ Vasile Buga, *op. cit.*, p. 348-371.

⁵⁹ *Ibid.*, p. 355.

⁶⁰ Gheorghe E. Cojocaru, *Confruntarea sovieto-română...*, doc. 171, p. 675-678.

actively and insistently a systematic, concentrated activity on the propaganda of anti-scientific, anti-Marxist historical conception, education of nationalist anti-Soviet, anti-Moldavian conceptions to the Romanian people, their spread in the West and their infiltration into the Moldavian SSR.

The rehabilitation of the politician and historian Gheorghe I. Bratianu, known for his anti-Soviet stance, starting from late 1970's, mostly in the historiographic realm, which came with the wide analysis of his work, including the part that was referring to Bessarabia, would be considered by the Soviets as one more argument in favor of the abovementioned assessment. The growing concern of MSSR authorities in connection with the extent of the manifestations considered nationalist among the population of the republic in the early 1980s, can easily be seen from the letter of May 5, 1982, by Grigori Volkov, the head of KGB of the RSSM, addressed to CCPCM, titled *On Some Tendencies of Intensified Manifestations of Moldavian Nationalism in the Republic*, in which Romania was accused of sending 'through different channels, more and more nationalist literature' and that, for the sake of nationalist indoctrination of some Soviet citizens, it appealed, 'more than in previous years to the channels of tourism and private visits'.⁶¹

Though after Brezhnev's death, the Bessarabian issue would no longer be brought into the Soviet-Romanian political debates, Mikhail Gorbachev's coming to power in the Soviet Union, and the tightening of the ideological contradictions between Bucharest and Moscow caused a new escalation of the differences between the two countries, including in the historiographical field. Therefore, in the context of the decline of the communist regime, 'the provocative statements by Romanian historians on Bessarabia'⁶² 'would not only multiply, but also 'became more forthright and belligerent than ever before'⁶³.

During the four decades of the communist regime, historiography was used to a great extent in the political and ideological contests between Romania and the USSR. Therefore, a causal relation, though not always a direct one, between Romania's political and historiographic discourses can be easily noticed.

During the so-called Stalinist stage of the Romanian historiography (1948-1955), when the legitimization of the Romanian Workers' Party was claimed from the proletarian internationalism and its subordination to the Soviet Union, the Romanian historical discourse was characterized by a strict adherence to the principles of Marxism-Leninism and followed the Soviet historiography's theses regarding the Russian/Soviet-Romanian relations and the Bessarabian question.

⁶¹ Vasile Buga, *Dispute istoriografice româno-sovietice in Revista de Istorie a Moldovei*. Nr. 2 (98), 2014, p. 110.

⁶² Such as *Dacia From Ancient to Modern Romania* of Mircea Mușat and Ion Ardeleanu (1985), or *România și organizarea postbelică a lumii, 1945-1947* of F. V. Dobrinescu (1988).

⁶³ Wim P. van Meurs, *op. cit.*, p. 257.

The Romanian course towards limited emancipation in the second half of the 1950's, as well as the political and economic disagreements between the two communist parties at the beginning of the 1960's would cause a rapid consolidation of the national-communism in Romania and its official detachment from Moscow. These new political circumstances required Romanian historiography's extensive involvement in the efforts to strengthen the domestic and foreign positions of the communist regime, which involved an increasing anti-Russian affiliation culminating in the raising of the Bessarabian question.

While the Bessarabian question – as it played an important role in building up the political and social support of the communist party, intensified nationalist sentiments within the country, and distracted the public's attention from Romania's domestic problems –, would be used by both Romanian leaders, Gheorghiu-Dej and Ceaușescu, rather as an instrument of internal policy and to a limited extent, also of foreign policy towards the Soviet Union⁶⁴, in the historiographical field a constant attention and an increasingly confrontational attitude in the problem of Bessarabia can be ascertained.

⁶⁴ Kamil Calus, *op. cit.*, p. 15.

RECENZII

DE LA REGAT LA IMPERIU. ROMÂNII BASARABENI ȘI MARELE RĂZBOI (Gheorghe Negustor, Mircea-Cristian Ghenghea (editori))

Între multiplele inițiative care au menirea să celebreze centenarul Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918 – unele mai îndoielnice decât altele –, inițiativa unui grup de tineri istorici se evidențiază ca una curajoasă și demnă de toată lauda.

Inițiativa este, înainte de toate, una curajoasă pentru că își propune să abordeze una dintre problematicile destul de puțin prezente în dezbaterile istoriografice de la noi, în ciuda faptului că problema Basarabiei/Republicii Moldova a fost și rămâne una dintre problemele istoriografice, politice, identitare nerezolvate de către elita politică și culturală din cele două „țări surori”. Mai mult chiar, se poate constata aproape o tăcere vinovată din partea factorilor politici și culturali de pe cele două maluri ale Prutului în abordarea chestiunii totuși esențiale pentru identitatea națională românească, paradoxal, în timp ce se clamează lipsa unui proiect de țară pentru România secolului XXI. Prea puțină lume se întreabă, iar și mai puțină lume are curajul să răspundă la întrebarea dacă nu cumva reîntregirea națională, prin unirea Republicii Moldova cu România, nu ar putea fi, nu este cumva, un prim pas esențial într-un posibil proiect de țară pentru generația actuală. În schimb, se cheltuiesc bani și se fac eforturi pentru a dezbate tot felul de alte (false) probleme care stau în fața națiunii române în epoca contemporană.

Din acest punct de vedere, inițiativa se cuvine salutăată și încurajată, deoarece rememorarea circumstanțelor istorice în care, acum 100 de ani, națiunea română s-a întregit poate ajuta la clarificări politice, culturale și identitare pentru amnezia contemporanilor noștri.

Așa cum se cunoaște, opțiunea românească pentru alianța cu Antanta, din care făcea parte și Imperiul țărilor, îndepărta orice posibilitate de recuperare a provinciei dintre Prut și Nistru, dar evoluțiile politice și sociale din timpul Marelui Război, izbucnirea revoluției ruse și apoi a revoluției bolșevice, anarhia și dezordinea care domneau pe teritoriul rusesc au creat, pe termen scurt, perspectivele cristalizării conștiinței identității românești în Basarabia, precum și perspectiva unificării ei cu Regatul României, la începutul anului 1918 (27 martie/9 aprilie 1918). Morala lecției de acum 100 de ani este una foarte actuală pentru factorii politici și pentru opinia românească de pe cele două maluri ale Prutului. Marile ocazii pentru unitate națională se arată la intervale rare și este

datoria elitelor politice și culturale să le sesizeze și să-și asume opțiuni politice curajoase și temerare.

Autorii textelor reunite inspirat în acest volum sunt, în marea lor majoritate, tineri istorici care au la activ un palmares științific de remarcant, sunt cunoscuți prin cercetări și publicații notabile, care reprezintă ele însele garanția unui demers științific de înalt nivel și probitate intelectuală.

Sumarul volumului evidențiază aspecte diverse, dar semnificative, mai puțin sau chiar deloc cunoscute despre oameni, fapte și întâmplări din România și din Basarabia, care au precedat și au pregătit unirea Basarabiei cu țara. Iată câteva din aceste problematice, evenimente și personalități care merită atenția unui public interesat de istoria de foarte bună calitate: „scenariile alternative” ale identității basarabene la începutul secolului XX, eschivarea recruților basarabeni de la încorporarea în armatele țariste în timpul războiului, viața cotidiană în spațiul basarabean în anii războiului, nobilimea basarabeană și Marele Război, Onisifor Ghibu și activitatea Astei basarabene, primele luni ale revoluției ruse în Basarabia, români în refugiu la Odessa și Herson în 1917-1918, atitudinea Franței la intrarea armatei române în Basarabia, Ion Mihalache și Basarabia, recunoașterea unirii Basarabiei cu România în presa internațională.

Suntem, cu volumul acesta, în fața unui demers restitutiv de mare importanță și actualitate, care evidențiază maniera unei tinere generații de istorici de a omagia eroismul și sacrificiul celor care au realizat acum 100 de ani unirea Basarabiei cu țara. Volumul constituie, în același timp, o manieră științifică de a reîmprospăta memoria contemporanilor noștri, probând încă o dată (a câta oară?) că *historia* este, că istoria poate fi o adevărată *magistra vitae*, cu singura condiție ca generațiile de astăzi să aibă disponibilitatea și dorința de a ține seama de lecțiile, dar și de oportunitățile ei.

Toader Nicoară*

* Toader Nicoară, prof. univ., dr., Universitatea „Babeș Bolyai”, rectorul Universității „Constantin Brâncuși”, Târgu Jiu.

ZIARELE ROMÂNEȘTI DESPRE UNIREA BASARABIEI, BUCOVINEI ȘI TRANSILVANIEI.

Articole selectate și editate de Marius Diaconescu (coordonator), Andrei Florin Sora (coordonator), Oana Avram, Matei Breazu, Paul Chirică, Ruxandra Dima, Elena Lungoci, Andrei Oprea, Mădălina Oprea, Dragoș Sucioaia, Diana Tița, Marian Vișan.

Vol. I: *Promovarea idealului Unirii Basarabiei, Transilvaniei și Bucovinei: 21 Martie – 15 Decembrie 1917*, Editura Ars Historica, București, 2018, 496 p.;

Vol. II: *Basarabia pe calea Unirii cu România: 16 Decembrie 1917- 8 Aprilie 1918*, Editura Ars Historica, București, 2018, 576 p.;

Vol. III: *Entuziasmul Unirii Basarabiei: 9 Aprilie – 7 Mai 1918*, Editura Ars Historica, București, 2018, 538 p.

Firește, în acest an jubiliar, când se împlinesc o 100 de ani de la Marea Unire a românilor din 1918, se înregistrează un interes sporit față de evenimentele ce s-au derulat în spațiul românesc, dar și în cel european și internațional, acum un veac în urmă. Păcat doar că la nivel național nu s-a ajuns la elaborarea unui proiect/program viabil de celebrare a mărețului eveniment istoric, factorii politici de o parte și alta a Prutului, antrenăți în bătălii pentru satisfacerea intereselor de grup, nu rareori, chiar personale, și-au declinat responsabilitatea și au pus întreaga povară a omagierii evenimentului centenar pe umerii mediului academic și a celui universitar, fără a le asigura acestora cel puțin un suport moral, nemaivorbind de cel financiar, atât de necesar în realizarea unor proiecte de cercetare și implicit editoriale. Atitudinea iresponsabilă a autorităților statului în articularea unor proiecte sustenabile a fost întrucâtva compensată de inițiative particulare ale unor cercetători din domeniul istoriei. În acest sens se înscrie și proiectul inedit și de amploare - *Ziarele românești despre Unirea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei* - inițiat de o echipă de cercetători, modestă ca format, alcătuită din 2 profesori și 10 studenți ai Facultății de Istorie a Universității din București. Instituțional, grupul de cercetători își desfășoară activitatea în cadrul Centrului de editare a izvoarelor istorice „Arhiva Istorică a României” și al Asociației *Ars Historica*, dar activitățile de depistare a surselor, transcrierea, uneori transliterarea textelor, prelucrarea și pregătirea materialelor pentru tipar sunt desfășurate pe baze de voluntariat, fără remunerare, în afara finanțării rămânând chiar și opera editorială.

Scopul proiectului este editarea unei impunătoare colecții, alcătuită din mai multe volume, substanța fiecăruia constituindu-se din articole de presă selectate din toate publicațiile românești, din anii 1917-1920, accesibile la moment echipei

de cercetare, care au surprins evenimentele istorice ce s-au desfășurat în spațiul european, inclusiv cel românesc, cca o sută de ani în urmă. În acest restrâns segment cronologic, într-o conjunctură internațională complicată, prin efortul conjugat al energiilor naționale, neamul românesc și-a desăvârșit unitatea națională, în 1918, realizându-se idealul de unire a tuturor românilor într-un singur stat. Scopul final al proiectului este de a pune la îndemâna publicului interesat de Marea Unire a românilor un veritabil suport de materiale documentare (de presă), extinzând și îmbogățind astfel baza de informații despre procesul istoric din spatele realizării idealului național românesc.

Până în prezent au văzut lumina tiparului primele trei volume din colecție:

Vol. I: *Promovarea idealului Unirii Basarabiei, Transilvaniei și Bucovinei: 21 Martie – 15 Decembrie 1917*, Editura Ars Historica, București, 2018, 496 p.;

Vol. II: *Basarabia pe calea Unirii cu România: 16 Decembrie 1917- 8 Aprilie 1918*, Editura Ars Historica, București, 2018, 576 p.;

Vol. III: *Entuziasmul Unirii Basarabiei: 9 Aprilie – 7 Mai 1918*, Editura Ars Historica, București, 2018, 538 p.

Punctul de reper al colecției și implicit al volumului I îl constituie articolul lui Pan Halippa *Schimbarea felului de ocârmuire în Rusia. În pragul vieții noi*, publicat în ziarul *Cuvânt Moldovenesc* (Chișinău, anul IV, nr. 20, p. 1, 21 martie 1917/8 martie 1917, stil vechi), care, în opinia editorilor, prin impactul său, a contribuit la constituirea în Basarabia a „mișcării naționale românești”. Limita temporală finală a colecției, anunțată de editori, va fi iunie 1920, momentul semnării Tratatului de la Trianon, prin care s-au stabilit hotarele Ungariei în limitele ei etnice, recunoscându-se totodată valabilitatea juridică a hotărârii Adunării Naționale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 cu privire la unirea românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș cu Regatul României. Considerăm că limita cronologică finală a proiectului trebuie extinsă până la data semnării Tratatului de la Paris (28 octombrie 1920), prin care Marea Britanie, Franța, Italia și Japonia au recunoscut suveranitatea României asupra Basarabiei și implicit valabilitatea actului Unirii Basarabiei (Republicii Democratice Moldovenești) cu România, votat la 27 martie 1918 de către Sfatul Țării.

Un element novator al lucrării este faptul că editorii au abandonat criteriul geografic de prezentare a mișcării unioniste din provinciile istorice înstrăinate (Basarabia, Bucovina, Transilvania), care consecutiv s-au unit cu România, propunând o abordare cronologico-unitară a fenomenului unionist. În opinia editorilor, o asemenea viziune este justificată din cel puțin două motive: 1. cele trei rezoluții de Unire votate la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia se subsumează aceluiași ideal național - desăvârșirea unității naționale românești, care urmărea să cuprindă, în măsura posibilităților, toți românii și toate teritoriile locuite de români; 2. unitatea procesului unionist s-a manifestat prin participarea la mișcarea națională din Basarabia, cu rol de element catalizator, a unui număr semnificativ de români din Transilvania și Bucovina, precum și prin efectul

mobilizator al Unirii Basarabiei cu România pentru românii din Transilvania și Bucovina în vederea realizării unității naționale românești.

Deoarece procesul de realizare a unității naționale românești s-a desfășurat asincronic, articolele de presă dedicate unei anumite provincii, în unele perioade, evident, au o pondere mai mare, în altele - mai mică, de aceea editorii au raportat titlurile volumelor ordinare la provincia aflată în scena istoriei, fără a exclude articolele despre mișcarea națională din celelalte provincii. Inițial, a fost cazul Basarabiei, care, după căderea autocrației ruse din februarie 1917 și evenimentelor ulterioare, a pășit hotărât în istorie, sfărâmând cătușele robiei și obținând dreptul la opțiune asupra propriului destin (faptul este ilustrat de primele 3 volume ale colecției, dar credem că optica basarabeană va rămâne dominantă și în următoarele), mai târziu, către sfârșitul marelui război, evident, că soarta românilor din hotarele Imperiului Austro-Ungar, aflat în disoluție, va deveni subiectul preferat al presei românești din țară și de peste hotare.

În selectarea materialelor colectivul de cercetători au acordat preferință articolelor de opinie referitoare la unirea românilor, dar nu au neglijat nici știrile despre unele manifestări publice, reportajele de pe front, de la unele întruniri politice, congrese ale unor categorii sociale și partide, ședințe/sărbători ale unor societăți și asociații cultural-naționale, schițele de portret ale fruntașilor mișcării naționale și chiar unele poezii patriotice scrise în iureșul evenimentelor, care au avut un impact mobilizator asupra cititorilor de ziare. Aceste categorii de surse istorice, fiecare în parte, dar și luate în ansamblu, demonstrează că presa epocii a contribuit enorm la dezvoltarea spiritului național, cultivarea conștiinței naționale și solidarității românești.

Articolele de presă din primele trei volume publicate au fost selectate din publicațiile periodice de limbă română ce apăreau în diverse spații geografice: în **România**, având redacții cu sediu la Iași, capitala României libere - *România*. *Organ al apărării naționale*, publicație oficială a Marelui Cartier General al Armatei Române (director - Mihail Sadoveanu); *Moldova*, revistă bilunară sub redacția unui comitet, *Arena Politică și Socială*, ziar independent; *Mișcarea*, ziar național-liberal cotidian, editat sub direcțiunea unui comitet instituit de Clubul Național-Liberal; *L'Independence Roumaine*, ziar de limbă franceză condus de Dumitru Drăghicescu; *Evenimentul*, organ al Partidului Conservator; *Opinia*, ziar politic cotidian, ce apărea sub direcțiunea unui comitet; *Timpul*, ziar politic cotidian; *Tribuna*, ziarul Partidului Muncii; *Îndreptarea*, organ al "Ligii Poporului"; revista *Viitorul Țării*, organ închinat ostașilor din „Carpați”, cu apariție săptămânală, publicație patronată de generalul Alexandru Averescu, comandantul Armatei a II-a; ziarul *Neamul Românesc*, cu apariție zilnică, director - profesorul istoric Nicolae Iorga; *A acțiunea Română*, ziar independent zilnic, director-proprietar Ioan D. Nicolau; *Greerul*, revistă de mor editată de redacția ziarului "România"; *Moldova Veche* (Botoșani), organ politic săptămânal; în teritoriul ocupat al României, aflat sub controlul administrației germane - *Gazeta Bucureștilor* (București); *Lumina*,

ziar românesc independent, cu apariție zilnică, director – C. Stere; în **Basarabia**, având redacții cu sediu la Chișinău - *Cuvânt Moldovenesc*, gazetă națională pentru moldovenii din Basarabia și de peste Nistru, sub redacția lui Pantelimon Halippa; *Luminătorul*, jurnal bisericesc, editat sub patronajul Eparhiei Chișinăului; *Școala Moldovenească*, revista Asociației învățătorilor moldoveni din Basarabia, redactor vremelnic – Vasile Săcară; *Ardealul (Transilvania)*, gazetă săptămânală pentru românii transilvăneni aflați în Rusia, director - Onisifor Ghibu. Din 24 ianuarie 1918, publicația își schimbă numele în *România Nouă*, devenind organ de propagandă pentru unirea politică a tuturor românilor, cu apariție în fiecare zi de lucru, director – Onisifor Ghibu, prim-redactor – Ion Mateiu, iar din 22 februarie 1918, publicația cotidiană apare sub conducerea unui comitet alcătuit din români din toate țările; *Soldatul Moldovan*, gazetă editată de Comitetul Central Moldovenesc al Sfatului deputaților ofițeri și soldați; *Sfatul Țării*, organ al Parlamentului Republicii Moldovenești, cu apariție în zilele de joi și duminică, directori – I. Costin și N. Alexandri; *Glasul Moldovenesc (Glas Românesc)*, (Bălți), organ de propagandă populară, cu apariție în zilele de joi și duminică; în Bucovina, având redacție cu sediu la Cernăuți – *Foaia poporului*, organul partidului național-țărănist, cu apariție în fiecare zi de duminică; în Transilvania – *Telegraful Român (Sibiu)*, editat sub auspiciile Mitropoliei Ortodoxe, cu apariție în zilele de marți, joi și sâmbătă; *Gazeta Poporului (Sibiu)*, foaie politică-culturală, cu apariție în fiecare duminică; în Banat (Lugoj) – *Drapelul*, organ național politic, proprietar-editor – Valeriu Braniște, redactor responsabil - Nicolae Jugănar; în Rusia – *Depeșa*, publicație cu apariție zilnică cu ultimele știri telegrafice, și *Vestitorul*, organ democrat cotidian, ambele publicații apăreau la Odesa; *România Mare. Foaia voluntarilor români din Austro-Ungaria*, editată la Kiev (Darnița), șef-redactor – Sever Bocu; în Franța (**Paris**) – *La Roumanie*, organe hebdomadaire des revendications et des interests roumains; în SUA - *America. Roumanian daily news*, organul Societăților Române de Ajutor și Cultură din America, publicație ce apărea la Cleveland (Ohio); tot la Cleveland, în lunile august - septembrie 1917 s-a editat *Libertatea* (6 numere), foaie națională poporană, editor-proprietar – Ioan Moța; *Deșteptarea. The Awakening*, organul Federației Socialiștilor Români din America (Detroit).

Menționăm efortul susținut al colectivul de cercetători în depistarea și prelucrarea surselor. Nicio bibliotecă din România nu are colecțiile complete ale publicațiilor care au apărut în epocă. Multe ziare și reviste se păstrează fragmentar în colecții incomplete, cu numere lipsă sau chiar cu articole lipsă. Materialul publicat a fost selectat de echipa de cercetare în colecțiile de ziare ce se păstrează la Biblioteca Academiei Române (București), Biblioteca Arhivei Naționale a Republicii Moldova (Chișinău), Biblioteca Centrală Universitară “Carol I” (București), Biblioteca Centrală Universitară “Lucian Blaga” (Cluj-Napoca), Biblioteca Centrală Universitară “Mihai Eminescu” (Iași), Biblioteca Națională a Republicii Moldova (Chișinău), Biblioteca Serviciului Arhivelor

Naționale Istorice Centrale (București), Biblioteca Muzeului Militar Național (București).

În activitatea de cercetare echipa de cercetători a cunoscut bucuria descoperii unor publicații până acum necunoscute specialiștilor în domeniul istoriei presei. E cazul publicației *Glasul Moldovenesc (Glas Românesc)*, editate la Bălți, imediat după votarea de către Zemstva ținutului a declarației de Unire cu România (3 martie 1918/ 16 martie 1918, stil nou). A fost descoperită întreaga colecție a publicației, cu excepția primului număr. Abordând subiecte de după Unirea Basarabiei cu România, articole și alte materiale din această sursă vor fi publicate în volumele ce urmează. Editorii sunt și în căutarea altor surse documentare și sunt siguri că le vor descoperi, în atingerea acestui scop fac apel către cititori să semnaleze echipei editoriale posibilele completări.

Varietatea publicațiilor din care s-a făcut selectarea articolelor pentru publicarea în colecția proiectată, precum și arealul geografic în care s-au tipărit publicațiile cercetate, fiecare cu specificul său, i-a determinat pe editori să elaboreze normele de editare, care au fost prezentate în volumul I al colecției. Pentru articolele selectate din ziarele editate în Basarabia, în limba română/moldovenească, cu caractere chirilice, au fost aplicate normele de transliterare utilizate chiar în epocă, editorii aplicând câteva adaptări ne semnificative pentru a facilita înțelegerea textului de către cititorul de azi. Nu s-a intervenit pentru actualizarea textului, s-a păstrat stilul și specificul fiecărui ziar, fiecărui autor. Drept rezultat, s-a păstrat parfumul graiurilor de epocă. Cititorilor de azi li se oferă plăcerea lecturii articolelor de presă scrise în graiul ardelenesc, bucovinean, basarabean, bănațean etc.

În încheiere, salutăm apariția primelor trei volume din prestigioasa colecție de materiale documentare despre Unirea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei prin prisma actului publicistic prezent în ziarele de limbă română și rămânem în așteptarea următoarelor volume.

*Ion Negrei**

* Ion Negrei, cercetător științific, Institutul de Istorie.

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ „CENTENARUL VOTĂRII MOȚIUNII DE UNIRE DE CĂTRE ZEMSTVA JUDEȚULUI BĂLȚI, 3 MARTIE 1918”

La împlinirea a 100 de ani de când Zemstva jud. Bălți a votat moțiunea de Unire cu România, la 2 martie 2018, în sediul fostei instituții județene, devenită astăzi Oficiul Stării Civile (str. Independenței, 26), a avut loc conferința științifică: „Centenarul votării moțiunii de Unire de către Zemstva județului Bălți”. Manifestarea dedicată acestui important moment din istoria Basarabiei a fost organizată de Institutul de Istorie, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, în colaborare cu Muzeul de Istorie și Etnografie din Bălți și Oficiul Stării Civile din Bălți. Deschiderea festivă și ședința plenară s-au desfășurat în incinta Oficiului Stării Civile, unde la 3 martie 1918, organul local al puterii administrative, numit zemstvă, a votat moțiunea de Unire cu România. La evenimentul comemorativ au participat academicieni, cercetători științifici și istorici din Republica Moldova și România. În ședința festivă mesaje de salut au rostit: dr. Igor Cojocaru, prorectorul Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți, acad. Mihai Cimpoi, prof. univ. dr. Mihai Bărbulescu, membru-corespondent al Academiei Române, dr. hab. Gheorghe Cojocaru, directorul Institutului de Istorie, Cristina Sochirca, șefa Serviciului Stării Civile din Bălți. S-au pus în discuție aspecte generale și particularități ale actului istoric produs acum 100 de ani în județul Bălți. Acad. Mihai Bărbulescu a menționat că Zemstva jud. Bălți a fost primul organism basarabean care a cerut unirea cu România, solicitarea fiind exprimată cu peste trei săptămâni înainte de votarea de către Sfatul Țării a Declarației de Unire a Basarabiei cu România, de la 27 martie 1918.

Foarte productive și interesante s-au dovedit a fi și lucrările în secții. În prima ședință, prof. univ., dr. Mihai Bărbulescu a ținut comunicarea *Roma 1899: cununa românilor de la Columna lui Traian*, aducând în discuție festivitatea de la Roma, organizată în anul 1899, atunci când românii au depus la Columna lui Traian de la Roma o coroană de flori. La acest eveniment au participat așa mari personalități ale timpului precum Grigore Tocilescu, V.A. Urechia și alții. Dr. Alexandru Ghișa, de la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, a ținut comunicarea *Primul Război Mondial și căderea marilor imperii. De la statul imperial la statul național*, insistând asupra momentelor cheie care au dus la formarea statului național român ca urmare a prăbușirii marilor imperii și adoptării principiului

naționalităților, precum și asupra luptelor duse de România pentru înfăptuirea acestui ideal. Referindu-se la *Unele considerații pe marginea hotărârii Zemstvei județului Bălți din 3 martie 1918*, Gheorghe Cojocaru a prezentat celor de față mai multe documente din fondul Zemstvei județului Bălți, inclusiv procesul-verbal din 3 martie 1918, extras din Arhiva Națională a Republicii Moldova. Ludmila Dobrogeanu, directoarea Muzeului de Istorie și Etnografie din Bălți, a evocat personalitatea lui Costache Leanchă, președinte al Adunării generale a Zemstvei județului Bălți.

În continuare, lucrările conferinței s-au desfășurat la Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți. Au fost evocate unele mari personalități ce au jucat un rol important în evoluția evenimentelor din județul Bălți. Rolul jucat de Ion Pelivan, „părintele mișcării naționale din Basarabia”, a fost ilustrat de către istoricul Ion Negrei și eleva clasei a XII-a Olga Coniuc, Liceul „Mihai Eminescu” din Bălți. În comunicarea sa, cercetătorul științific Eugen-Tudor Sclifos, în baza unor documente inedite din arhivele de la Paris, a prezentat poziția Franței în chestiunea unirii Basarabiei cu România. Alți câțiva vorbitori s-au referit la dezvoltarea orașului Bălți în componența României întregite. Menționăm, de asemenea, comunicarea *Reflecții asupra evenimentului Unirii în Bălțul interbelic*, susținută de Mariana Mihalevschi, muzeograf la Muzeul de Istorie și Etnografie din Bălți. Lidia Pădureac, conferențiar la Universitatea „Alec Russo”, a adus în discuție subiectul referitor la *Deputați bălțeni în Sfatul Țării supuși terorii comuniste*. La fel de importantă a fost și comunicarea distinsului istoric Nicolae Enciu – *În componența României Întregite. Renașterea spirituală a Basarabiei interbelice*. Raportându-se la evenimentele de la 1918, dr. Vasile Bahnaru, directorul Institutului de Filologie al AȘM, a pus în discuție actualitatea subiectului Unirii, a insistat asupra unor învățăminte ce decurg din experiența trecutului istoric.

Din programul conferinței a făcut parte și lansarea lucrărilor semnate de Mihai Bărbulescu, *Bălți 1818-1944*, București, Editura Academiei Române, 2017; și Nicolae Enciu, *1918. Pe ruinele Imperiului spulberat de istorie. Basarabia în pragul modernității*, Chișinău, Editura ARC, 2018.

În scopul cinstirii memoriei înaintașilor, participanții la conferință s-au pronunțat pentru instalarea unei plăci comemorative pe localul în care acum o sută de ani Zemstva jud. Bălți a votat moțiunea de Unire cu România.

*Eugen-Tudor Sclifos**

* **Eugen-Tudor Sclifos**, doctor în istorie, cercetător științific, Institutul de Istorie.

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ „CENTENARUL VOTĂRII MOȚIUNII DE UNIRE DE CĂTRE ZEMSTVA JUDEȚULUI SOROCA. 13 MARTIE 1918”

La 13 martie 1918, mai exact acum o sută de ani, Soroca era al doilea județ din Basarabia care vota moțiunea de Unire cu România. La centenarul acestui eveniment important, Institutul de Istorie, în colaborare cu Centrul de Istorie și Cultură Militară al Ministerului Apărării al Republicii Moldova și administrația raionului Soroca, a organizat, la 13 martie curent, Conferința Științifică cu genericul „Centenarul votării moțiunii de Unire de către Zemstva județului Soroca. 13 martie 1918”. Evenimentul s-a desfășurat în Sala de festivități a Liceului Teoretic „Constantin Stere” din Soroca, cu începere de la ora 13.30.

Înainte de începerea conferinței propriu-zise, la ora 12.00, în curtea Muzeului de Istorie și Etnografie din Soroca, a fost dezvelit monumentul funerar al generalului român Stan Poetaș. Evenimentul comemorativ s-a desfășurat în prezența Ambasadorului României în Republica Moldova, Excelența Sa Daniel Ioniță, președintelui raionului Soroca Ghenadie Muntean, Ministrului Apărării Eugen Sturza, reprezentanților administrației publice locale, la ceremonie fiind prezenți și veterani ai Războiului pentru apărarea independenței Republicii Moldova (1991-1992), preoți, oameni de cultură etc.

Stan Poetaș (1870-1919) a fost un distins general român care a condus bătălia de la Nejlov-Argeș numită și Bătălia Bucureștilor. În vara anului 1917 s-a aflat în fruntea brigăzii 17 infanterie, participând la bătălia de la Mărășești, în 1918 i s-a încredințat o misiune în Basarabia, unde în ianuarie 1919 a fost ucis de către bolșevici. Reamintim că încă în 1919 la Soroca a fost ridicat un impunător monument dedicat generalului Stan Poetaș, dar care în primii ani de ocupație sovietică a fost vandalizat.

Clădirea zemstvei județene, în care s-a votat moțiunea de Unire cu România reprezintă un moment de arhitectură al orașului Soroca, edificiul fiind construit în anii 1876-1877, în perioadă în care România își vărsa „sângele” pentru obținerea independenței de stat. Nu întâmplător, în moțiunea de unire se face referire la momentul obținerii independenței României, moment în care tânărul stat obținea „admirațiunea și iubirea tuturor popoarelor din lume, și chiar respectul dușmanului comun”. Astăzi, la 100 de ani de la acest act curajos, localul este într-o stare avansată de degradare.

Sesiunea de comunicări științifice a fost deschisă de către directorul Institutului de Istorie, dr. hab. Gheorghe Cojocaru, cu comunicarea *Unele considerații pe marginea hotărârii Zemstvei județului Soroca din 13 martie 1918*.

În fața audienței numeroase, formate din elevi, profesori, preoți și oameni de cultură, el a prezentat unele documente de arhivă păstrate în fondul Zemstvei jud. Soroca referitoare la votul din 13 martie, printre acestea de mare importanță istorică fiind procesul verbal și lista celor ce și-au pus semnătura pe acest act important. Comunicări dedicate personalității lui Constantin Stere au prezentat istoricii Gheorghe Negru și Ion Negrei. S-a precizat rolul acestuia în organizarea și intensificarea mișcării naționale din Basarabia, impactul pe care l-a avut asupra Unirii Basarabiei cu România, s-a vorbit despre discursurile ținute în zilele premergătoare actului de la 27 martie 1918. Prof. univ., dr. hab. Ion Șișcanu, un bun cunoscător al perioadei în cauză, a vorbit despre felul cum a fost prezentată, dar mai exact cum a fost falsificată, Unirea Basarabiei cu România în documentele oficiale sovietice.

În cadrul manifestării științifice s-au abordat și subiecte de istorie militară sau cu privire la contextul internațional al Unirii. Conf. univ. dr. Vitalie Ciobanu a adus în discuție Congresul Militarilor Moldoveni din octombrie 1917, la ședințele căruia, în urma dezbaterilor purtate, a fost adoptată decizia despre constituirea Sfatului Țării, primul parlament al populației dintre Prut și Nistru, cel care la 27 martie 1918 a votat Declarația de Unire a Basarabiei cu România; cercetătorul Eugen Tudor Sclifos a abordat o problemă controversată în istoriografia sovietică, cu precădere, intrarea armatei române în Basarabia, prezentând poziția Franței, care aprecia acțiunea în cauză drept o măsură pur militară îndreptată împotriva bolșevicilor, așa precum o demonstrează documentele oficiale franceze depozitate în Arhiva diplomatică de la Paris. Despre evenimentele din satul Vasilcău jud. Soroca, din anii 1917-1918, au relatat cercetătorii Tudor Ciobanu și Grigore Ciobanu. Menționăm și comunicarea *Rolul Bisericii în pregătirea Marii Uniri*, susținută de către preotul Mihail Milea, profesor la Seminarul Teologic din Buzău, cetățean de onoare al raionului Soroca. În cadrul dezbaterilor s-au abordat și alte subiecte, toate luările de cuvânt subscriindu-se evenimentului centenar de la Unirea Basarabiei cu România.

La finalul manifestării științifice, publicului i-au fost prezentate unele lucrări recent apărute: Valeriu Popovschi, *Biroul de organizare al Sfatului Țării (27 octombrie – 21 noiembrie 1917/ Republica Democratică Moldovenească (Formarea și evoluția. 1917-1918)*, volum îngrijit de Gheorghe E. Cojocaru, apărut la Editura Istros, Brăila, 2017; *Congresul Militarilor Moldoveni: 20 -27 octombrie 1917. Studiu și culegere de documente*, Chișinău, Editura Bons Offices, avându-i în calitate de editori pe Mihai Tașcă și Vitalie Ciobanu.

Manifestarea științifică de la Soroca s-a înscris în suita de conferințe naționale și internaționale organizate de Institutul de Istorie, în contextul celebrării Centenarului Unirii Basarabiei cu România.

Eugen-Tudor Sclifos

CONFERINȚA INTERNAȚIONALĂ „MAREA UNIRE A ROMÂNILOR (1918). ISTORIE ȘI ACTUALITATE”, IAȘI, 22-24 MARTIE 2018

În anul centenarului Marii Uniri a Românilor s-au organizat numeroase evenimente dedicate acestui moment solemn din istoria noastră națională, altele urmează să se desfășoare. La 100 de ani de la Marea Unire, Iașiul „capitala rezistenței naționale” din anii Primului Război Mondial, a găzduit o conferință de anvergură cu amplă participare internațională, pentru a celebra unul din cele mai semnificative momente ale istoriei naționale. Primăria Municipiului Iași a instituit Programul Centenar, pentru a scoate în evidență importanța acestui oraș care a jucat rolul de capitală și unde Guvernul român își desfășura activitatea.

Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, în colaborare cu Institutul de Istorie „N. Iorga” din București, Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie a Universității din București, Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” din Iași, Institutul de Istorie din Chișinău și Serviciul de Stat de Arhivă al Republicii Moldova, în parteneriat cu Primăria Municipiului Iași – Departamentul Centenar, Institutul Cultural Român, Institutul Român de Cultură și Cercetare Umanistică de la Veneția, Academia di Romania in Roma, Institutul Eudoxiu Hurmuzachi pentru românii de pretutindeni, Institutul Francez de la Iași, a organizat la Iași, în perioada 22–24 martie 2018, conferința internațională cu genericul: *Marea Unire a Românilor (1918) – Istorie și Actualitate*. La acest eveniment, au participat aproximativ 100 de istorici și profesori din România (Iași, București, Cluj-Napoca, Constanța, Târgoviște, Sibiu), Republica Moldova (Chișinău), Austria, Elveția, Franța, Germania, Italia, SUA.

Deschiderea oficială a avut loc la 22 martie, cu începere de la ora 16.00, în Sala Senatului Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Au luat cuvântul Mihaela Onofrei, ordonatorul de credite al Universității din Iași, Petronel Zahariuc, decanul Facultății de Istorie, Daniel Șandru, coordonatorul programului Centenar, Primăria Municipiului Iași, Ovidiu Cristea, directorul Institutului de Istorie „N. Iorga” din București, Academia Română.

Discursul inaugural a aparținut acad. Alexandru Zub, Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”, Iași. Comunicarea sa *Unitatea românească, proces istoric imemorial* s-a axat pe idealul național al românilor de a edifica un stat național, începând cu secolul al XIX-lea. După discursul plin de patos al distinsului om de știință ieșean, a urmat un șir de prezentări de a ultimelor apariții editoriale, care se

subscriu evenimentelor desfășurate în anii 1917-1918 și luptei pentru unitatea românească, participării României în război, atitudinii presei românești, poziției Marilor Puteri. Cele mai multe lucrări și culegeri de documente s-au referit la o suită de ziare din spațiul românesc. Menționăm volumele coordonate de Marius Diaconescu și Andrei Florin Sora: *Ziarele românești despre Unirea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei, vol. I: Promovarea idealului Unirii Basarabiei, Transilvaniei și Bucovinei: 21 martie – 15 decembrie 1917; Vol. II: Basarabia pe calea Unirii cu România: 16 decembrie 1917 - 8 aprilie 1918*, având meritul de a selecta riguros diverse materiale din presa vremii, dedicate idealului național din cele trei provincii românești. De asemenea, menționăm lucrările semnate de Ion Agrigoroaiei, *Unirea Basarabiei cu România în presa vremii. Un studiu de caz: „ziarul Mișcarea” (Iași, 1917-1918)*, ediția a doua; de Ion Varta, *Ziarul „Basarabia” (1906-1907): prima publicație periodică a românilor basarabeni*. Alte două lucrări prezentate au fost cea a istoricului francez Jean-Noël Grandhomme, *România de la Tripla Alianță la Antanta (1914-1918)*, care se dovedește o bună sinteză a raporturilor diplomatice ale României cu cele două blocuri militare angrenate în prima conflagrație militară, și a cea italianului Alberto Basciani, *Dificila Unire: Basarabia și România Mare 1918-1940*, în care abordează problema integrării spațiului dintre Prut și Nistru în cadrul noul stat unitar. Nu în ultimul rând, menționăm lucrarea *Operațiile și Istoricul Regimentului 9 Vânători în Războiul pentru Întregirea „Neamului Românesc”*, editor Ion Solcanu, reprezentând jurnalul de campanie al acestui regiment, care a participat la Bătălia de la Mărășești, comandată de locotenent-colonelul Gheorghe Rasoviceanu.

Lucrările conferinței internaționale desfășurate la Iași au fost împărțite în două secțiuni: I. *Premisele Marii Uniri de la 1918* și II. *Realizarea și destinul Marii Uniri din 1918*. La rândul lor, aceste două secțiuni au avut diverse tematici. În cadrul primei secțiuni istoricii de la Iași și Chișinău au vorbit despre antecedentele unirii din secolul al XIX-lea. Menționăm, selectiv, comunicările prof. univ., dr. Gheorghe Cliveti despre *Problema românior „din afara granițelor” și politica externă a Vechiului Regat* și prof. univ. dr. Dumitru Vitcu despre personalitatea lui Mihail Kogălniceanu și obținerea de către România a Dobrogei în 1878. Gabriel Leancă, un bun cunoscător al arhivelor franceze, a prezentat negocierile avute de România cu Puterile Antantei (1914-1916). Cercetătorii de la Chișinău, Ion Varta și Dinu Poștarencu, au prezentat comunicării despre mișcarea națională din Basarabia, în special, participarea basarabenilor în Marele Război. Alte tematici au vizat relațiile României cu puterea bolșevică în anii 1917-1918, menționând aici comunicările istoricilor Gheorghe Cojocaru și Adrian-Bogdan Ceobanu, aducând în discuție problema tezaurului român evacuat în Rusia și arestarea lui Constantin Diamandy, ruperea relațiilor diplomatice dintre România și puterea bolșevică. Despre evenimentele petrecute în spațiul dintre Prut și Nistru, despre activitatea Sfatului Țării și intrarea armatei române în Basarabia, au vorbit istoricii

de la Chișinău: Ion Negrei, Gheorghe Negru, Ion Șișcanu, Anatol Petrencu, Octavian Țăcu.

Istoricii de peste hotare au adus în discuție componenta internațională a Marii Unii a Românilor, în baza unor documentări solide în arhivele străine. Au fost abordate și alte problematice precum; rolul bisericii, școlii și presei în actul Marii Uniri; Unirea Basarabiei cu România în istoriografia străină și românească; opțiunile politice ale României în 1918; atitudinea Marilor Puteri față de actul Unirii; recunoașterea internațională a Actului Unirii Basarabiei cu România de către Marile Puteri etc.

Conferința Internațională „Marea Unire a Românilor (1918). Istorie și actualitate” ne-a întărit în convingerea că există în continuare a atenție sporită pentru fenomenul unității naționale românesc, subiectul respectiv fiind unul de interes major atât pentru istoricii români, cât și pentru o seamă de cercetători din străinătate.

Eugen-Tudor Scîfos

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ „CENTENARUL UNIRII BASARABIEI CU ROMÂNIA” CHIȘINĂU - 27 MARTIE 2018, IAȘI – 28 MARTIE 2018

Academia de Științe a Moldovei și Academia Română, în colaborare cu Institutul Cultural Român „Mihai Eminescu”, au organizat la Chișinău, cu ocazia celebrării unui Centenar de la votarea în Sfatul Țării a Declarației de Unire a Basarabiei cu Patria-Mamă România, sesiunea științifică „Centenarul Unirii Basarabiei cu România”, care și-a continuat lucrările a doua zi, pe 28 martie, la Filiala Iași a Academiei Române, în cadrul conferinței aniversare „27 martie 1918: începutul întregirii României”.

La sesiunea științifică a celor două Academii, la Chișinău, au fost prezenți membri ai Academiei de Științe a Moldovei, o delegație compusă din 30 de membri ai Academiei Române, condusă de acad. Cristian Hera, președintele interimar al Academiei Române, oficiali din România și Republica Moldova, reprezentanți ai uniunilor de creație, oameni de cultură.

Sesiunea științifică a fost moderată de președinții celor două Academii, acad. Cristian Hera și acad. Gheorghe Duca, care au susținut de la tribuna Sălii Azurii discursuri inaugurale. Totodată, mesaje de salut au prezentat prof. univ. dr. hab. Gheorghe Postică, Șeful Cabinetului Ministrului Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova, Daniel Ioniță, Ambasador al României în Republica Moldova, Valeriu Matei, directorul Institutului Cultural „Mihai Eminescu” la Chișinău, membru de onoare al Academiei Române, acad. Ioan Aurel Pop, rectorul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, reprezentanți ai conducerii ICR (București), oameni de cultură.

În cadrul ședinței în plen au prezentat comunicări: acad. Victor Spinei, Academia Română: *Împliniri naționale premergătoare Marii Uniri*, acad. Ion Guceac, Academia de Științe a Moldovei: *Viziune actuală asupra legitimității actelor adoptate de Sfatul Țării și importanța acestora*, acad. Victor Voicu, Academia Română: *27 martie 1918: Unirea Basarabiei cu România, strălucită izbândă identitară românească*, dr. hab. Gheorghe Cojocaru, Institutul de Istorie (AȘM): *O „samă” de gânduri la ceas aniversar*.

În discursul său inaugural, acad. Gheorghe Duca, președintele Academiei de Științe a Moldovei, a subliniat importanța readucerii în actualitate a acelor momente definitorii care au marcat actul Unirii pentru însușirea lecției de voință și curaj, pentru consolidarea și salvarea neamului românesc. Totodată, președintele AȘM a apreciat înalt colaborarea pe care o are Academia de Științe a Moldovei cu Academia Râmană și cu institutele de cercetare din România, alături de care s-a reușit obținerea multiplelor proiecte europene, câștigate prin concurs, precum și afirmarea comunității științifice din Republica Moldova în spațiul european de cercetare. În contextul cooperării cu Academia Română și a rezultatelor obținute

în comun de ambele academii, precum și cu ocazia celebrării Centenarului Unirii, drept îndemn spre o mai amplă consolidare, Academia de Științe a Moldovei a decis acordarea catorva distincții unor personalități strălucite ale științei românești, care au contribuit la formarea spațiului de cercetare unic românesc.

Acad. Cristian Hera, Președintele Academiei Române, în discursul său inaugural a subliniat faptul că: „Actul înfăptuit acum 100 de ani, aici, la Chișinău, avea să deschidă seria momentelor de glorie pentru neamul nostru. Spun cu toată tăria, fără rezerve, că actul de la 27 martie 1918 poate fi considerat drept semnul revenirii la viața națională românească. Se cuvine, în numele sacrificiilor unor întregi generații de cărturari și patrioți, să facem un legământ sacru și anume acela de a continua opera lor, de a întări și mai mult cooperarea între Academia Română și Academia de Științe a Moldovei, înalte focare românești ale științei și culturii”.

În numele conducerii Ministerului Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova, un mesaj de felicitare cu ocazia sărbătorii naționale a tuturor românilor - Marea Unire de la 27 martie 1918 - a adus prof. univ. dr. hab. Gheorghe Postică. Distinsul profesor universitar a menționat că „spre deosebire de alte popoare europene și ale lumii, unirea românilor a adus în prim plan o particularitate prin care neamul nostru se face unic pe plan mondial. Astfel, în comparație cu restul popoarelor europene care și-au construit unitatea națională pe calea armelor, românii rămân a fi singurul neam care și-au făurit unirea pe cale pașnică, fără a aplica metode violente. Este un fenomen remarcabil, un fenomen care ne face să ne mândrim pentru poporul nostru, să ne mândrim pentru marii făuritori ai Unirii care au știut să conceapă și să înfăptuiască acest act istoric pe căi firești ființei umane. Și la 1859, și la 1918, Unirea s-a realizat prin implicarea întregului popor. A fost o unire benevolă, o unire de suflet, fără a implica, cum a fost în alte cazuri, calea armelor și a constrângerii”.

Ambasadorul României la Chișinău, Daniel Ioniță, a subliniat că participă cu speranță la acest moment aniversar, care reunește sub același acoperiș, cele mai strălucite minți din România și din Republica Moldova. În contextul celebrării centenarului Unirii, Excelența Sa a punctat că odată cu formularea de către Republica Moldova a opțiunii europene și adoptarea Declarației privind Parteneriatul Strategic din 2010, colaborarea bilaterală între România și Republica Moldova a dobândit o nouă valență, mult mai practică, mai concretă și substanțială. România a furnizat și continuă să furnizeze, de o manieră considerabilă, asistență bilaterală inclusiv pentru integrarea europeană. „Dorim ca prin proiectele promovate să aducem beneficii concrete în viața de zi cu zi a cetățenilor Republicii Moldova: prin reconstrucția grădinițelor, donația de microbuze școlare, dotarea unor spitale, reabilitarea unor obiective culturale. Totodată, colaborăm strans în contextul Comisiei Mixte pentru Integrare Europeană și a Comisiei Economice”, a precizat Ambasadorul Daniel Ioniță.

Rectorul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj Napoca, acad. Ioan Aurel Pop, a evocat similitudinile și deosebirile în istoria celor două surori-provincii ale Țării, Transilvania și Basarabia, consemnate în anul centenar al Marii Uniri. Ioan Aurel

Pop a precizat că: „acum, când cinstim un secol de la Marea Unire a Basarabiei cu Țara, în zădar vom căuta să aflăm – cum fac unii rătăciți – dacă unirea ne-au făcut-o marile puteri sau vecinii prea slabi sau norocul. Tot la acest personaj colectiv sublim vom ajunge, adică la poporul român, care, condus de o elită vrednică, instruită, puternică și credincioasă, a știut să ridice, aidoma altor neamuri, în secolele al XIX-lea și al XX-lea, edificiul său național”. Rectorul Universității Clujene a subliniat că „Academia Română a făcut unirea românilor înainte de a exista România întregită pe hartă și printre primii săi membri au fost și cei din Basarabia și Transilvania în urmă cu mai bine de 150 de ani. Unirea face puterea”.

Din partea delegației de la Cluj, acad. Ioan Aurel Pop a oferit un dar inedit bibliotecii AȘM – orchestrarea Imnului Național „Deșteaptă-te, române!”, făcută în 1896 de către George Enescu și prezentată într-o primă ediție la Cluj și la Viena.

Directorul Institutului Cultural Român „Mihai Eminescu” la Chișinău, Valeriu Matei, a edificat rolul marilor personalități ale secolelor trecute care au stat la baza actului Unirii Basarabiei cu România, act calificat de mulți drept un „miracol”. „A fost un miracol legitim, a spus membrul de onoare al Academiei Române, Valeriu Matei, fiindcă era o continuare firească a mișcării de rezistență față de regimul autocrat și țarist rus care nu a încetat a fi prezent în spațiul dintre Prut și Nistru niciodată”. Directorul ICR a edificat generația lui Bănulescu Bodoni, cel care făcea ediții de carte păstrând tradițiile românești, generația lui Constantin Stamati, cel care a rămas fidel limbii populare și a dat scrieri care și astăzi sunt pe înțelesul tuturor, generația lui Alexandru Hasdeu, cel care a pus prima temelie ideologică la Unirea Principatelor Române, o figură deosebită a istoriei noastre, generația lui B. P. Hașdeu și a lui Vasile Stroiescu, cea a lui Nicolae Casso sau a lui Constantin Stere și Alexie Mateevici, generații care s-au opus regimului de împilare, dându-și seama cauzei naționale a românilor basarabeni. „De aceea, a concluzionat Valeriu Matei, în plan cultural, datoria noastră este una deosebită și eu cred că noi încercăm să ne-o facem cu brio, pentru că aici nu există, cum spunea Alexie Mateevici la început de veac, două literaturi sau două limbi, ci una singură. Nu există două culturi, ci una singură – cultura română. Nu există două spiritualități, decât una singură – spiritualitatea românească. Bineînțeles și speranța noastră de viitor este una și aceeași și ea ne va defini întotdeauna. Speranța noastră se numește Încrederea în trăinicia poporului român”.

A urmat o amplă prezentare de carte editate și publicate cu prilejul Centenarului Unirii. Printre acestea merită a fi remarcate cărțile Editurii „Știința” prezentate de directorul Editurii „Știința”, dr. ing. Gheorghe Prini și cele apărute sub egida Academiei Române în colecția *BASARABICA* (Editura Academiei Române – Editura Istros), colecție îngrijită de acad. Victor Spinei, avându-i coordonatori pe acad. Victor Spinei și mem. cor. Ionel Căndea.

După prezentarea de carte tematică a urmat ședința în plen.

În comunicarea sa intitulată Împliniri naționale premergătoare Marii Uniri, acad. Victor Spinei, vicepreședintele Academiei Române a menționat „cele

mai importante împliniri polivalente benefice în toate angrenajele vieții, care constituie o reliefare a identității și conștiinței naționale, o renaștere a latinității orientale după mai bine de un secol de oprimare”. Aniversarea acestor evenimente, a subliniat acad. Victor Spinei, își are o semnificație aparte nu numai pentru basarabeni, ci și pentru întreaga românităte, pentru că „tot ce se întâmplă bun sau rău în Republica Moldova privește în mod nemijlocit pe toți conaționali de dincolo de Prut”. În discursul său Victor Spinei a punctat cele mai vechi mărturii privind latinitatea și unitatea etnică a românilor.

Acad. Ion Guceac, vicepreședintele AȘM, a prezentat comunicarea *Viziune actuală asupra legitimității actelor adoptate de Sfatul Țării și importanța acestora*. Acad. Ion Guceac a menționat că „în condițiile de la sfârșitul anului 1917, favorabile pentru Basarabia, Sfatul Țării a proclamat Republica Democratică Moldovenească, apoi independența acesteia. Evoluția ulterioară a Republicii Moldovenești, situația concretă din spațiul dintre Prut și Nistru, și din jur, opțiunile manifestate de populație au necesitat efectuarea pasului următor, decisiv pentru destinul Basarabiei. A urmat adoptarea declarației din 27 martie / 9 aprilie 1918, de unire cu România, care a fost un act absolut legitim adoptat de Sfatul Țării”.

Acad. Victor Voicu, secretar general al Academiei Române, în comunicarea *27 martie 1918: Unirea Basarabiei cu România, strălucită izbandă identitară românească* a reliefat elanul înălțător de unificare al tuturor românilor acum o sută de ani în urmă, încununat la 1 decembrie 1918 la Alba Iulia.

Doctor habilitat în istorie Gheorghe Cojocaru, directorul Institutului de Istorie, a prezentat comunicarea *O „samă” de gânduri la ceas aniversar* ca o confirmare admirabilă a unității noastre de spirit. Ajunși la ceas aniversar, a arătat Gheorghe Cojocaru, aducem „un omagiu profund înaintașilor noștri de la 1918 - lui Ion Inculeț, Ion Pelivan, Daniel Ciugureanu, Constantin Stere, Pan Halippa, Pantelimon Erhan, Ion Buzdugan, Ștefan Ciobanu, ca și lui Alexandru Marghiloman sau lui Ion I. C. Brătianu, regelui Ferdinand, tuturor militanților și făuritorilor Unirii, care rămân un exemplu al devotamentului față de idealul național, față de neam și țară”.

La finele sesiunii științifice, în spiritul celor declarate, Academia Română a anunțat înființarea, la Chișinău, a celei de-a patra sa filiale, iar acad. Mihai Cimpoi a dat citire unei Rezoluții care a reafirmat realitățile istorice ce au condus la momentul declarării Unirii Basarabiei cu România. În cadrul acestui document a fost formulat un apel adresat factorilor de decizie din Republica Moldova și România pentru promovarea adevărului istoric și conservarea memoriei înaintașilor implicați în făurirea unirii. Documentul a fost adoptat cu unanimitate de voturi.

Evenimentul academic de celebrare a Unirii Basarabiei cu România, început la Chișinău, a continuat a doua zi, 28 martie, la Iași, unde reprezentanții celor două Academii au participat la conferința aniversară „27 martie 1918: începutul întregirii României”. Conferința a fost anticipată de semnarea unui protocol de colaborare în vederea consemnării Centenarului Marii Uniri între Primăria Municipiului Iași și Academia de Științe a Moldovei.

În cuvântul său inaugural, președintele Academiei Române, acad. Cristian Hera, a salutat membrii celor două Academii, oficiali ai Iașului, publicul prezent la eveniment, aducând, la ceas de sărbătoare, un pios omagiu Iașului – oraș al Unirii și al Rezistenței, așa cum l-a numit Nicolae Iorga.

Președintele AȘM, acad. Gheorghe Duca a prezentat o pledoarie pentru dezvoltarea Republicii

Moldova și a relațiilor ei cu România, astfel încât să obțină o poziție mult mai bună în cadrul Uniunii Europene.

În luarea sa de cuvânt, primarul Municipiului Iași, Mihai Chirica, a ținut să explice necesitatea prezenței elitelor culturale și științifice în mediul politic, specificând că întotdeauna își structurează activitățile administrative, bazându-se pe profilul cultural, istoric, economic și științific al Iașului, astfel încât prezentarea în fața celorlalte orașe puternice ale Europei să fie una viabilă. „Trebuie să abordăm mediul cultural și științific românesc, iar aici mă refer la elitele politice sau la clasa politică, într-o modalitate mult mai aprofundată. În contextul Marii Uniri, Iașul a reușit să-și pună toată energia în slujba acestui proiect de țară. Elitele politice nu au reușit niciodată să se ridice la nivelul elitelor culturale și științifice. Cred că a sosit momentul ca această abordare să devină pragmatică, iar prezența elitelor științifice și culturale să ocupe tot mai mult spațiul politic, pentru a șlefui perspectiva dezvoltării viitoare a României”, a menționat primarul Mihai Chirica. În cadrul ceremoniei, primarul Chirica, a înmănat din partea municipiului Iași mai multe Diplome.

Cuvinte de salut au rostit prefectul județului Iași, ing. Marian Șerbescu și ÎPS Teofan, Mitropolit al Moldovei și Bucovinei. În cadrul ședinței în plen a înaltului for au fost prezentate câteva comunicări științifice expuse de acad. Bogdan C. Simionescu, vicepreședinte al Academiei Române; acad. Andrei Eșanu, Institutul de Istorie al AȘM; prof. univ. dr. Gheorghe Cliveti, director al Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” – Filiala Iași a Academiei Române. Conferința a finalizat cu citirea, de către acad. Victor Spinei, vicepreședinte al Academiei Române a textului Rezoluției care a fost adoptată cu o zi înainte pe 27 martie, în Sala Azurie a AȘM, redactată în comun de ambele academii, nu înainte de a anunța următoarele: „Intellectualitatea noastră, Academia Română și Academia de Științe a Moldovei trebuie să se implice mai ferm și coerent pentru sensibilizarea clasei politice și a mass mediei și să-și asume demersuri în domenii în care dețin competență și mijloace de reacție. Simpla recunoștință față de cele săvârșite pentru propășirea neamului nu este suficientă. Pe umerii noștri apasă sarcina nobilă, dar împovărătoare, de a făuri un viitor comun, pentru toate entitățile românești și suntem chemați de istorie nu numai să ne rostim crezul, ci să-l fructificăm pentru noi și pentru cei ce vor urma”.

*Silvia Corlăteanu-Granciuc**

* **Silvia Corlăteanu-Granciuc**, doctor în istorie, conferențiar universitar, secretarul științific al Institutului de Istorie.

REZOLUȚIE

Participanții la Sesiunea științifică a Academiei de Științe a Moldovei și a Academiei Române, desfășurată la Chișinău, în ziua de 27 martie 2018, cu prilejul împlinirii a o sută de ani de la votarea de către Sfatul Țării, organul legislativ al Basarabiei din anii 1917–1918, a Declarației de Unire a Republicii Democratice Moldovenești (Basarabiei) cu România,

CONSTATĂ:

1. În urmă cu un veac, Sfatul Țării – organul reprezentativ suprem al Basarabiei, ales în mod democratic, în numele populației basarabene, în puterea dreptului istoric și în baza principiului autodeterminării popoarelor – a decis Unirea Basarabiei cu România.

2. Unirea Basarabiei cu România a fost un act de echitate istorică, reparând nedreptatea comisă în 1812 după 106 ani de înstrăinare forțată a acestui teritoriu.

3. Declarația de Unire a Sfatului Țării a reprezentat o dovadă a unității identitare a comunităților românești dintre Prut și Nistru.

4. Votul liber exprimat la 27 martie 1918 constituie una din cele mai importante pagini de istorie scrise în spațiul basarabean, având efecte benefice pentru românii dintre Prut și Nistru și pentru toate etniile minoritare conlocuitoare, cărora le-au fost asigurate principalele libertăți și drepturi.

5. Actul Unirii, parafat de Sfatul Țării al Basarabiei la 27 martie 1918, a dobândit consacrare internațională la Conferința de Pace de la Paris (1919–1920), confirmându-i legitimitatea și legalitatea.

6. Declarația de Unire a însemnat începutul integrării pe multiple planuri a Basarabiei în viața statului român, în fața populației deschizându-se perspective de dezvoltare într-un cadru național și democratic modern. De-a lungul celor peste două decenii de unitate, s-au înregistrat progrese notabile în toate domeniile economice, sociale, culturale, științifice și profesionale. Multe personalități marcante basarabene s-au afirmat plenar în sfera administrației publice, învățământului, științei, tehnicii, literaturii și artelor frumoase.

7. Parcursul Basarabiei în cadrul statului român a fost întrerupt prin Acordul secret dintre Molotov și Ribbentrop, acord denunțat de mai multe țări. Dominația sovietică a fost însoțită de un val de acțiuni represive împotriva tuturor categoriilor sociale și profesionale, între victime numărându-se, în primul rând, făuritorii Unirii Basarabiei cu România în 1918, în vreme ce activitatea Sfatului Țării a fost supusă unei denigrări.

8. După colapsul URSS, odată cu revenirea la valorile și libertățile democratice, la principiile parlamentarismului, la istoria și limba română, Sfatul Țării a fost în mare parte reabilitat.

În lumina celor constatate mai sus, participanții la Sesiunea științifică CONSIDERĂ drept o datorie de onoare să cinstească memoria înaintașilor de la 1917–1918, care au rămas în istorie ca făuritori ai Unirii.

Având în vedere toate acestea, adresăm factorilor de decizie din Republica Moldova și România apelul:

1. A întreprinde acțiuni menite să înveșnicească opera Generației Unirii.
2. A demara lucrările de restaurare și conservare a edificiului în care și-a desfășurat activitatea Sfatul Țării, unde a fost votat istoricul Act al Unirii din 27 martie 1918.
3. A înființa un muzeu al Sfatului Țării în incinta localului respectiv (astăzi, Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice din Chișinău).
4. A restabili monumentul Unirii la intrarea în Chișinău, care a fost distrus în mod abuziv de autoritățile sovietice.
5. A sprijini plenar activitatea celor două foruri științifice și culturale, Academia de Științe a Moldovei și Academia Română, în promovarea adevărului istoric.
6. A menține în câmpul prioritar de cercetare științifică problemele mișcărilor naționale și sociale din Basarabia din anii 1917–1918, precum și evenimentele ce au succedat actul Marii Uniri. De asemenea, se impune inițierea unor proiecte de anvergură, sub egida forurilor științifice abilitate, în scopul elaborării de studii și culegeri de materiale și documente privind activitatea Sfatului Țării, istoria evoluției problemei Basarabiei în plan internațional etc.
7. A integra comunitățile științifice din Republica Moldova și România într-un spațiu științific și cultural comun, fiind încurajată cooperarea, inclusiv în cadrul programelor Uniunii Europene, în domeniile de cercetare, dezvoltare tehnologică, inovare, cultură, audiovizual, competitivitate și antreprenoriat.

Adoptată cu votul unanim al participanților la Sesiunea științifică festivă a Academiei de Științe a Moldovei și a Academiei Române.

Chișinău, 27 martie 2018

Președintele Academiei Române, Academician Cristian HERA

Președintele Academiei de Științe a Moldovei, Academician Gheorghe DUCA

AVIZ
asupra condițiilor publicării materialelor
în Revista de Istorie a Moldovei

Articolele se prezintă în limba română sau în alte limbi europene (engleză, franceză, germană, spaniolă, rusă, italiană etc.), însoțite de un rezumat. Materialele prezentate (studii, articole, comunicări, recenzii, teze etc.) trebuie să corespundă standardelor edițiilor științifice.

Fiecare articol trebuie să includă:

- **Textul.** Volumul articolului să nu depășească, de regulă, 1,5 c.a. (aproximativ 28-30 pagini, cel al recenziilor 3-4 pagini. Manuscrisul se va prezenta în varianta scrisă și electronică: **Word, Times New Roman; Font size 12; Space 1,5.** Autorii sunt rugați să prezinte materialele în redacția finală.

- **Referințele bibliografice** în format electronic: **Word, Times New Roman; Font size 10; Space 1**, se plasează după text și cuprind: **numele și prenumele autorului, titlul lucrării, locul editării, denumirea editurii, anul, pagina.** Referințele se dau în Footnote.

- **Rezumatul.** Articolele trebuie să fie însoțite, în mod obligatoriu, de un rezumat tradus într-o limbă de circulație internațională (engleză, franceză, spaniolă etc.), cuprinzând 400-500 de caractere; comunicările mici și recenziile nu vor avea rezumate.

- **Date despre autor.** La finele textului se anexează următoarele informații despre autor: **numele și prenumele, gradul științific și didactic, funcția, instituția, adresa, telefon, fax, e-mail.**

- **Data prezentării articolului.**

- **Materialul ilustrativ** se prezintă în format **A4**, sub o formă grafică clară, cu numerotarea poziției fiecărui obiect, însoțit de o legendă. Imaginile și tabelele trebuie să fie numerotate și însoțite de explicații.

Articolele sunt recenzate de cel puțin 2 recenzenți, precum și de membrii Colegiului de redacție. După caz, la recenzarea materialelor sunt invitați experți din afara Institutului și a Colegiului de redacție. Opinia și observațiile recenzenților sunt aduse la cunoștința autorului. Articolul se publică după convorbirea autorului cu recenzenții și acceptarea materialului prezentat. Manuscrisele și varianta electronică a textului se prezintă secretarului responsabil al Colegiului de redacție sau pe adresa: Institutul de Istorie, str. 31 august 1989, nr. 82, of. 322, Md-2012, Chișinău sau trimise prin e-mail: directonahistory.asm.md Telefon: 23-33-10.

Colegiul de redacție decide asupra materialelor inserate în revistă.

Cercetările, interpretările și concluziile expuse în materialele publicate aparțin autorilor și nu pot fi considerate ca reflectând politica editorială și opinia Colegiului de redacție sau ale Institutului de Istorie.

Retipărirea materialelor din Revista de Istorie a Moldovei se face cu acordul în scris al Redacției.

Adresa:
Institutul de Istorie,
str. 31 august 1989, nr. 82, of. 322, MD-2012, Chişinău, Republica Moldova.

Tel./ Fax.: (373 22) 23-45-41
www.history.asm.md

ISSN 1857-2022